

TRANSILVANIA

BCU Cluj / Central University Library Cluj

ANUL 73

SEPTEMVRIE

Nr. 9-1942

SIBIU

TRANSILVANIA

Organ al ASTREI

PREOTUL ARDELEAN DE ODINIOARĂ

Veacuri de-a rândul, până în preajma reformațiunii, istoria poporului român dela Apusul Carpaților a fost țesută din sate și preoți, din traiul lor împreună, din îndrumarea unora și ascultarea celorlalți, din sprijin și mângâiere împrumutată, din întrepătrunderea unei vieți comune, din aceleași suferințe și necazuri, din aceeași credință izbăvitoare în Dumnezeu și în dreptatea Lui, din aceleași rare bucurii și aceleași prea dese dureri.

Aceeași credință și aceeași soartă au făcut în scurgerea timpului din satul românesc și din preotul lui un singur bloc, o singură comunitate socială. Un sat cu preotul său au constituit fiecare o verigă în lanțul nesfârșit al românismului de amândouă coastele Carpaților. Dar în mod deosebit la Apusul munților părinți.

Și aceasta din mai multe motive.

Întâiul este că ramura apuseană a neamului românesc, sub presiunea din Apus a unui stat constituit prin trecerea la creștinism, în jurul anului una mie, a poporului năvălitor din Răsărit, a pierdut tot mai multe din organizațiile politice străvechi: voievodate și cnezate. Întâiele pe cari le pomenește istoria cronologic, sunt cele din urmă pe care le-a pierdut românismul: voievodatul Maramureșului și acela al Țării Oltului, ținuturi din cari au plecat descălecătorii țărilor românești ale Moldovei și Munteniei. Sunt multe dovezi că astfel de organizații politice românești am avut și în alte regiuni, în așa numitele „Țări”, în Țara Hațegului, Țara Crișului, Țara Oașului, etc. ca și în Banat.

Sub presiunea unei puteri de stat, investită și cu misionarismul catolic, mai activ atunci decât puterea politică, organizațiile noastre politice au dispărut rând pe rând. Odată cu ele a dispărut și clasa conducătoare națională, trecând la legea statului și pierzându-și cu timpul naționalitatea.

Așa că poporul român dela Apusul Carpaților a rămas din veac în veac, tot mai mult un popor de sate și preoți, pierzând pe cei mai mulți oameni mai înștrăinați și poate mai luminați pe cari i-a avut.

Urmele episcopiei dela mănăstirea din Peri în Maramureș, par a arăta că până au avut Români voivodatele lor, organizațiile lor politice, au avut cel puțin un început de ierarhie bisericească.

După desființarea lor, nu mai dăm în Transilvania de ierarhie bisericească românească până în veacurile târzii, în preajma reformățiunii, sau înjghebări trecătoare ale Domnilor din Țările românești.

De-aici în colo, dela înființarea principatelor române, dela descălecarea, Români dela Apusul Carpaților au rămas tot mai mult un popor de sate și preoți, fără clasă de sus, fără boieri, fără ierarhie bisericească consolidată și satorită. Preoții cei mai înalți în ierarhia noastră au fost veacuri de-arândul protopopii, rari și ei.

Dimpotrivă, la Răsăritul Carpaților, după întemeierea Țărilor românești s'a creiat cu timpul și o ierarhie bisericească, și o pătură conducătoare în jurul voivozilor și în administrarea ținuturilor, așa că acolo, nu se mai poate spune că preotul satului a rămas singurul conducător al poporului, ca în Transilvania. Mai avea ocrotitori din neamul lui, în primul rând pe însuși Voevodul, apoi pe boerii localnici, cari au fost în multe cazuri și ocrotitorii preoțimei sătești.

Credem că așa se explică fuziunea vieții satului din Transilvania cu aceea a preotului: el a rămas, cu timpul, singurul om mai luminat în sat și în sprijinul satului, pe lângă împrejurarea că avea darul preoției, că era o față sfințită, fapt care-i dădea de sigur, în primul rând, preotului întreaga considerație a credincioșilor, îl făcea respectat și îl punea în fruntea lor drept un conducător, când au rămas fără alte căpetenii.

Preotul și „bătrânii satului“, cari erau în aceeași vreme și „bătrânii bisericii“, cum se mai numeau epitropii până înainte cu o jumătate de veac, în unele ținuturi ardelenesti, au format miezul vieții românești și creștinești în satele noastre, centrul de sfat și de îndrumare, și de judecare a pricinilor în familie acasă, după străvechiul, „jus valachicum“, după ce-au apucat din bătrâni, după obiceiuri și tradiție.

Cum obiceiurile durează veacuri și milenii, și cum Români transilvăneni nu au încă un veac de când au ieșit din iobăgie, iar Biserica românească cam o tot atât de relativă libertate, din ceea ce am mai apucat cei mai bătrâni putem să ne facem o idee cum se recrutau preoții noștri în veacurile depărtate, ce vieață duceau ei în mijlocul satelor, și cari erau legăturile dintre păstor și turmă.

Astfel de preoți-țărani am mai apucat și noi în copilăria noastră, păstori cum au trebuit să fie și înaintașii lor în veacurile trecute.

Preoții noștri au fost țărani din sat, de cele mai multeori fii preoților de mai înainte cari au putut ajunge la puțină cunoștință de carte,

cu ajutorul vreunui protopop, sau în vreo chilie mănăstirească. La începuturi nu se poate vorbi de țărani frunțași prin avere, mai ales după căderea Românilor în iobăgie, ci de țărani harnici, deștepți din fire, și cu purtări bune. De obicei țărani cu firea blândă, aplicați spre rugăciune, postelnici. Ei se hotărau să se preoțească numai la alegerea și insistența satului întreg, care făcea selecția. S'ar putea spune că chemarea ce se cere, după Scripturi, la taina Preoției, era indicată prin aceasta trimitere a credincioșilor. Lipsiți de o ierarhie bisericească stabilă, continuă și activă, viitorul preot avea tot interesul să nu râvnească a ajunge într'un sat fără voia credincioșilor, fiindcă de ei atârna în primul rând. Am putea afirma că sub această latură noi am trăit veacuri de-a-rândul vremile patriarhale ale Bisericii, când nu se făcea o hirotonire fără o dovadă din partea credincioșilor că cel candidat este vrednic. Până în ziua de azi în ritualul bisericii noastre s'a păstrat formula dela hirotonirea preotului când arhierul, înainte de sfințirea candidatului întru preot, întreabă pe credincioșii din biserică: „Vrednic este?” și poporul răspunde: „Vrednic”!

Este ușor de înțeles că un sat întreg e mai în măsură să cunoască purtările, firea, felul de vieță al unui om care a trăit și a crescut cu el, decât alții streini. Episcopul care hirotonea, și care era mereu obligat la porunca Sf. Pavel către Tit, de a nu hirotoni în grabă și fără cercetare pe nime, nu avea altă indicație la sfințirea preoților noștri de pe vremuri decât prezentarea candidatului la preoție cu asentimentul și trimiterea satului.

De mulțori candidatul era om căsătorit, cu copii având de soție o fată din sat, țarancă și ea. Câteva săptămâni la protopopie, sau la vlădicie, completa mai târziu puțina știință de carte și cunoștințele principale pentru săvârșirea slujbelor.

De câte ori ne confundăm cu gândul în veacurile trecute, sufletul nostru se înduioșează văzând marea simplitate și condițiile mizere, în care a trăit Biserica noastră, în frunte cu preotul.

În vreme ce alte neamuri înălțau imense catedrale gotice, și unele chiar în inima Transilvaniei, abia se putea deosebi dintre celelalte case din sat bisericuța românească de lemn, acoperită cu șindrila. În vreme ce clerul altor neamuri se pregătea în seminarii, iar după reformațiune, la universități străine, preoțimea noastră învăța cum se nimerea pe apucate, cunoștința slugirii Sf. Liturgii și a Sf. Taine, într'o limbă străină, în slavonă, din care nu înțelegeau mai nimic. În vreme ce clerul altor neamuri își avea sesiunile, uneori adevărate domenii, preotul român era iobag în rând cu țărani, fără niciun petec de pământ al lui, și dădea zăciuală preotului străin.

Întors dela hirotonire preotul român intra în rândul satului, în toate zilele lucrătoare. Dacă n'a purtat până atunci barbă și plete lungi — cum purtau de altfel țărani români în cele mai multe ținuturi până înaintea cu un veac — își lăsa acum. Se scula în zorii zilei, și el și preoteasa și copiii, și începeau a roboti în brazdă străină, ca și ceilalți săteni, zilele de robot prescise, urmând ca pe locul domnesc, lăsat nu în proprietatea, ci în folosința lor, să lucreze la urmă.

Nici vorbă nu putea fi ca în acele vremi preotul să poată da pildă în agricultură sătenilor. Era tot atât de necunoscător ca și ei, și înnota în aceeași mizerie. Era un tovarăș de lucru al celorlalți și nimic mai mult.

Era îmbrăcat, el, preoteasa, copiii, ca și ceilalți săteni, se hrănea cu aceleași mâncări, doar prescurea dela biserică deosebea prânzul lui de al altora.

În altarul bisericuțelor de lemn, abia se învârtea de mic ce era. Slugea de multeori în potir de lemn de corn, sau în pahar de sticlă, în vremuri când în bisericile mari ale altor confesiuni, erau potire de argint și de aur, lucrate măestrit.

Nu avea cunoștințele necesare de a ținea predici, de a tâlcui scripturile ca alți preoți teologi, învățătura lui era simplă, era aproape numai atât cât știau țărani, credincioșii lui: Că este un Dumnezeu atotputernic, drept și milostiv; că Fiul lui, Isus Hristos, ne-a răscum-părat prin patima și moartea lui de pe cruce; că Preacurata Fecioară Maria se roagă pentru noi păcătoșii; că avem un suflet nemuritor; că este o judecată dreaptă când cei buni vor fi răsplătiți și cei răi osândiți; că viața e trecătoare și trebuie purtată cu răbdare și fără cârtire, fiindcă Dumnezeu vede și știe toate; că omul e dator să se roage lui Dumnezeu, să postească, să ajuneze, să țină sărbătorile, să cinstească icoanele; să facă ce este bine, și să se ferească de rău: prin botez omul se încreștinează, și-i păcat de neiertat să lași copilul să moară nebotezat; prin spovedire te curăți de păcate, baremi odată pe an, la Paști; și e păcat de moarte să lași pe cineva să moară nemărturisit și necuminecat.

Dar aproape toate acestea învățături simple, dar fundamentale, preotul nu le știa din sâraca lui învățatură teologică, ci din tradiția creștină, învățături moștenite din mamă în fiică și din tată în fiu, pe cari le cunoșteau și credincioșii. Pentru că creștinismul, în dogmele lui fundamentale, nu s'a propovăduit prin cărți scrise, ci prin graiu viu. Pe lângă toată limba slavonă în biserică, Românii n'au învățat rugăciunile, Tatăl nostru, Născătoarea, Simbolul Credinței, în limba slavonă, nici nu le-au pestrițat cu cuvinte slavonești, ci ni s'au păstrat până

azi în lexiconul de origine latină, în graiul primilor români încreștinați. Desigur nu prin scris, ci prin învățarea din părinți în fii.

Așa s'au păstrat și adevărurile fundamentale ale creștinismului, altuie pe adevărurile pe cari le descopere și mintea naturală, afară de dogmele Evangheliei.

Dacă în scurgerea veacurilor nici o stăpânire lumească, nici o ierarhie statornică și ordonată bisericească, nu s'a îngrijit ce crede poporul valah, socotindu-l eretic sau schismatic, și elimitându-l din rândul popoarelor, s'a îngrijit Păstorul Suprem, Mântuitorul și l-a ajutat să-și păstreze dreapta credință, fără nicio învățătură mai înaltă a preoților săi.

Pentru că vecinic rămâne adevărul că dela Dumnezeu vine virtutea credinții, nu dela oameni.

Preotul de pe vremurile când la Apusul Carpaților erau numai „sate și preoți“, după cuvântul marelui istoric și cercetător al trecutului românesc de pretutindenea N. Iorga, peste săptămână era muncitor la câmp în rândul sătenilor, dimpreună cu preoteasa și cu copiii. Casa lui, ograda lui, vitele lui nu se deosebeau de ale celorlalți săteni, decât doar că uneori erau mai multe și casa mai bine întemeiată. Mai târziu, când s'a schimbat situația politică și economică și selecțiunea viitorului preot se făcea nu numai din motive morale, ci și materiale, casa preotească a rămas tot o casă țărănească, cu aceleași lucruri înlăuntrul, cu lavițe, cu patul cel înalt cu perini, cu covoare și mășarițe, țesute de preoteasa și de fetele ei, era acum însă ținută în mai bună stare, uneori cu mai multe încăperi.

Dar credincioșii intrau și acum în ea fără nici o sfială, ca și în locuințele altor țărani fruntași din sat.

Duminea și în sărbători, omul, țăranul, dispărea în ochii credincioșilor, și nu mai rămânea din el decât fața sfințită, omul cu dar, preotul, părintele.

Credința tare în mister, mistica religioasă a poporului, îl înălța sus de tot deasupra lui. Dar, pe de altă parte, să nu uităm un adevăr: acești preoți-țărani erau înșiși tari în credință ca și poporul, se îmbrăcau în odăjdii sărace cu sfială și cu cutremur. Prin credință erau conșinși de sfințenia slujbei lor, de misterul adaos ființei lor prin sacramentul Hirotonirei.

De aceea ei se apropiau de altar cu frică și cu umilință, mai pătrunși de taina puși să o săvârșească decât teologul cel mai învățat dar fără credință tare ori cu credință clătinoare, mâncată de indoiele raționalismului și ale criticismului.

Și adevărul recunoscut de toată lumea e acesta: Mai recreiat și mai întărit sufletește pleacă omul după o Liturgie slujită de un preot fără multă învățătură, dar a cărui ființă radiază de flacăra credinții, decât după slujba unui preot, teolog savant, care oficiază laic, ca la teatru și a cărui ființă se vedește a fi străină cu totul de misterul pe care-i pus să-l săvârșească.

Din acest motiv credincioșii așteptau, după slujbă, să iese preotul din biserică și să-i sărute pe rând mâna bătătorită de muncă, arsă de soare, crăpată de vânturi, mâna lui de țăran care nu se deosebea prin nimic de a lor.

Biserica, cu slujbele religioase din ea, preotul în altar Duminecile și în zilele de praznic, au fost veacuri de-a rândul singurele luminișuri în vieța întunecată a neamului, singurul centru, singura vatră de iradiere spirituală. Și prilejul acesta unic era dat de preot, de slujba lui.

Așa se explică întrepătrunderea satului cu biserica și preotul său la poporul nostru, mai mult decât la alte neamuri. Așa cinstirea preoției și a preotului, deși era țăran din sat, fără multă învățătură. Prin tradiția aceasta îndelungată, s'a cristalizat ceea ce dorește și așteaptă până azi țărănimea dela preotul său, dând indicații prețioase pentru prezent și viitor: preotul să fie pătruns de credința în slujba lui; să se simtă din întreaga lui ființă că crede adânc în ceea ce săvârșește ca preot.

Numai acest tip de preot răscolește adâncurile spirituale, sentimentele religioase firești ale poporului, numai el are înrâurire asupra mulțimii. De altfel și după dogmă, numai preotul cu credință și convingere adâncă e păstorul chemat și dorit de Hristos. Incolo și cea mai savantă sau artistică predică trece pe la ureche, dacă credincioșii simt că inima lui e uscată.

Popor de „sate și preoți“, Dumnezeu s'a îndurat ca preoților-țărani să le dea credință tare, prin care să suplinească lipsurile învățăturii.

Satul nu simția nici o umilință că preotul lor nu avea multă carte, că trăia în felul lor, că își mărita fetele și își însura feciorii în sat. Același mediu și aceleași mijloace de traiu și nedistanțarea prin școală multă, aceeași mentalitate naturală marea apropierea și încrederea dintre țăran și preot, până la contopirea într'o singură spiritualitate.

Și acest fapt a fost hotărîtor pentru întregul nostru trecut creștinesc și românesc.

Respectul și cinstea au mai crescut față de preoție și prin împrejurarea că în multe sate am avut adevărate dinastii de preoți, până în vremile mai apropiate. În lipsa școlilor și a seminariilor, era firesc ca preotul să-și învețe pe unul din fii săi la cetania, la rânduiala slujbei, pentru a-i putea lua locul când va muri, ori a-l ajuta la bătrânețe.

Prin această moștenire din tată în fiu a preoției, considerația satului față de familia preoțească a crescut foarte mult. Ajunsesse slujba de preot un fel de prerogativă consfințită de aprobarea credincioșilor, și nime din sat nu se imbulzea la preoție, câtă vreme erau descendenți din familia preoțească.

Acești oameni, aceste fețe sfințite, fără multă carte, credeau, posteau, ajunau în rând cu credincioșii lor țărani. Preotul cinstea posturile, ajunurile, praznicele ca o lege pentru comunitatea întreagă. Nici bănuială nu adia că preotul n'ar ținea legea în rând cu ei. Și nici nu era motiv de bănuială.

Familia preotului, oricât oameni ca ceilalți din sat, aveau ei înșiși considerația pentru preotul care era părintele lor. Nici preoteasa, nici copiii nu-i spuneau decât „părintele”. Ei simțiau că trebuie să aibă purtări mai bune și mai alese, decât oricare soție, sau tineri și tineri din sat. Și așa se și purtau. Nu putea preoteasa sau copiii preotului să-l facă prin nimic de ocară pe părintele cu care trăiau sub același acoperiș, pe preotul care slugea în biserică, în harul căruia credeau.

Din acești feciori și fete ale preotului, măritate și însurați în sat, — în unele regiuni până bine de curând — când preotul nu-i putea purta la școală pe toți, s'au selecționat o bună parte din bărbații și femeile fruntașe din satele noastre, mândria și țaria satului românesc.

* * *

De sigur nu ne vom înduioșa în fața trecutului Bisericii românești și a slujitorilor ei. Biserică și popor am suferit de toate nedreptățile și umilirile, și am rămas veacuri întregi în urma altor neamuri, fără lumină, fără școli, fără carte, într'o cumplită mizerie materială și intelectuală.

Dar ne vom entusiasma în fața credinței și a religiosității, a vieții morale, — bunul suprem pentru sănătatea și vitalitatea omului în lume — pe care asupritorii de veacuri nu ni le-au putut nici răpi, nici întuneca. Ne vom entusiasma în fața fondului de religiositate a neamului nostru, a moștenirii lui spirituale, a sămânței sănătoase din care a odrăslit, și care a ținut în noi sănătatea minții și a inimii, botezate în creștinism, având la îndemână așa de puține ajutoare externe.

E o poruncă existențială pentru noi, un memento înfricoșat : Cu acest fond de religiozitate ancestrală, neamul românesc e capabil de înalte virtuți creștine, de o superbă înflorire spirituală și morală.

Secerișul e bogat; dar secerătorii sunt încă puțini ! Să vină azi și mâne cât mai mulți, dintre cei mai buni, cei mai credincioși, cei cu sufletul mai aprins de duhul apostolatului să are, să samene, să se cere, ei preoții creștinismului românesc, a cărui înflorire azi numai din vina noastră poate întârzia. Pentru că azi avem și Seminarii și Universități și ierarhie bisericească constituită și ordonată.

Numai credința vie și convinsă, duhul apostolatului creștinesc și românesc să-l avem !

Și dacă nu-l avem, să-l cerem cu infocare dela Cel de sus, care s'a milostivit și a dat credința poporului și preoților lui neînvățați, s'o aducă până în pragul vremilor nouă, pentru care nemărginit har să fie El mai întâi slăvit în veac de veac !

ION AGĂRBICEANU

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Nota redacției. — Acest articol este un capitol din lucrarea *Preotul și familia preoțească. Rolul lor în satul românesc*, ce va apare în curând în editura Astrei, făcând parte din colecția „Neam și Familie”. Il reproducem cu învoirea autorului, în semn de omagiu pentru preotul și scriitorul Agărbiceanu, care împlinește acum 60 de ani.

REGELE CAROL I LA ACADEMIA ROMÂNĂ

— CUVÂNT ROSTIT LA RADIO ÎN 18 IULIE 1942 —

Primind invitațiunea Societății de radiodifuziune să împărtășesc câteva „amintiri academice” în cadrul ciclului de lecturi cu acest conținut, — mărturisesc că m'am simțit puțin cam nedumerit. Nu pentru ceea ce aveam să spun, cât pentru ceea ce trebuia să spun sau, mai bine, să aleg din multele asemenea amintiri, cari, ori de câte ori îmi întorc gândul spre trecut, se grămădesc la poarta memoriei mele.

În adevăr, împrejurările au făcut și soarta a voit să trăiesc, o viață întreagă pot zice, în cele mai strânse legături cu Academia Română. Căci, de când am venit în București pentru studiile universitare până azi, m'am găsit, aproape neîntrerupt, în preajma sau înăuntrul acestei instituțiuni — mai întâiu ca cercetător al bogatelor sale colecțiuni de documente și manuscrise, apoi ca funcționar în serviciul acestor colecțiuni, cu însărcinarea specială de a publica vechile documente românești și, în fine, ca membru — corespondent dela 1910, titular dela 1918.

În acești patruzeci și mai bine de ani, am avut deci prilej să cunosc atâția oameni, să văd atâtea lucruri, să particip la atâtea evenimente și să trăiesc toate momentele de căpetenie din viața Academiei, încât câmpul amintirilor mele în aceste privințe să fie azi destul de întins și variat, ca să pot prezenta, ori când, cu înlesnire, un mănunchiu de asemenea amintiri. Nu în aceasta era deci dificultatea, ci, cum zisei, în ceea ce trebuia să aleg mai întâiu din acest câmp de amintiri pentru lectura mea de astă seară.

M'au ispitit și ademenit multe subiecte. Unele frumoase și duioase, altele interesante și meritând de sigur a fi reținute, în deosebi prin felul cum ele se înfățișează în perspectiva anilor trecuți, vai, așa de repede. Toate se înșiruesc pe linia amintirilor mele, unele după altele, ca într'un caleidoscop. Dar, privind mai de aproape la lumina acestui

caleidoscop, am constatat, că totuși cele mai impresionabile și mai durabile din aceste amintiri și care, după părerea mea, trebuiesc să treacă înaintea celorlalte, sunt cele ce s'ar putea cuprinde sub titlul „*Regele Carol I. la Academia Română*“.

Pe acestea doresc dar să le înfățișez. Până a ajunge însă la ele, e necesar să arăt mai întâiu cum și ce fel s'au încheșat, și s'au dezvoltat legăturile dintre Regele Carol I. și Academie, pentru care marele Monarh a avut, dela începutul până la sfârșitul domniei, cel mai viu interes, cea mai statornică preocupare și i-a dat, în tot acest timp, sprijin moral și material, de adevărat ctitor, așa cum, de altfel, ținea el însuși să fie considerat.

1.

Căci, deși decretul pentru înființarea Societății academice fusese dat de Locotenența domnească dela 1866, constituirea ei s'a făcut numai în August 1867, sub noul Principe, care i-a aprobat Statutele, în audiența acordată, din acest prilej, membrilor ei. În modestul palat domnesc de pe Calea Victoriei s'au găsit atunci laolaltă în jurul tânărului Domnitor cele mai reprezentative personalități ale literilor române din toate ținuturile românești — Tim. Cipariu, Gh. Baritiu, Gavril Munteanu, Iosif Hodoș și Alex. Roman de peste munți, din Transilvania, Alecu Hurmuzachi și Ioan Sbiera din Bucovina, Ion Străjescu din Basarabia, Ion Caragiani din Macedonia, Vasile Alecsandri, Nic. Ionescu și V. A. Urechia din Moldova, Ion Heliade Rădulescu, Aug. Treb. Laurian și I. C. Massimu din Muntenia.

De bună seamă, Domnul, căruia Generalul Davila îi prezentase, în timpul conversațiilor dela Düsseldorf pentru acceptarea tronului, harta Daco-României, ca să-i arate peste ce întindere de pământ avea să domnească odată, a trebuit să sesizeze sensul simbolic al întrunirii acestor iluștri bărbați ai Românismlui în jurul său și să pătrundă, cu marea-i intuiție politică, însemnătatea pe care noua Societate academică urma să o aibă în viața culturală și națională a neamului, ca instrument spiritual și moral al viitoarei unități politice românești. De aci — poate — și particulara sa grijă pentru ea.

Proclamat, în același an, întâiul membru de onoare al Societății, Principele Carol a fost și a rămas marele și puternicul ei Protector. E cunoscut doar mesajul pe care el l-a adresat Ministrului de Culte, în momentul când lucrările abia începute erau paralizate de lipsa mijloacelor: „*Trebue ca neapărat și numaidecât să puneți la dispoziția Academiei o mie de galbeni. De nu puteți dispune de această sumă, o veți lua din lista mea civilă*“.

Și Principele Carol nu s'a abătut o clipă măcar, în tot cursul îndelungatei sale domnii, dela acest rol, cu deosebire după ce Societatea academică a fost înălțată, prin lege, la rangul de institut național, sub denumirea de Academia Română, la 1879. Căci, primind, cu această ocaziune, din nou pe membrii ei, în frunte cu Președintele lor Ion Ghica, care veneau să-l roage a le fi, potrivit nouilor Statute, Președinte de onoare, — el le spunea: „Sunt mândru că sub domnia mea s'a fondat Societatea, care azi devine Academia Română și primesc cu vie satisfacție a fi Președintele ei de onoare, după cum am fost fericit a fi, chiar dela fundare, Președintele Societății academice.

2.

În adevăr, de aci înainte legăturile Regelui Carol I cu Academia devin an cu an tot mai intime și mai frecvente. N'a fost niciun eveniment de seamă în viața Statului român, în viața Familiei regale și în viața Academiei care să nu fi fost încrestat în anele acesteia ca nouă dovezi de marele interes și statornică preocupare pe care Regele le arăta Academiei și de toată recunoștința și gratitudinea pe care aceasta o avea pentru înaltul ei Patron și Președinte de onoare și pentru grandioasa lui operă ca organizator al noului Stat român, ca întemeietor al Dinastiei noastre naționale și ca ctitor al Academiei Române.

Iar când, la 1891, instituțiunea noastră împlinea 25 de ani dela înființare, jubileul acesta, coincidând cu acela al domniei Regelui Carol I, fu sărbătorit cu mult fast și avu, în țară, mare răsunet. Ședința comemorativă a fost prezidată, bine înțeles, de Rege, care, în cuvântul său de deschidere releva coincidența fericită a celor două aniversări și stăruia, ca în mai toate cuvântările sale academice, asupra grijei ce trebuie să avem pentru limba veche și înțeleaptă a cronicelor, a cărților bisericești și-a geniului nostru popular, ca și asupra datoriei Academiei de a da lumii învățate din țară și din afară acel *Etymologicum magnum Romaniae* pe care-l propusese cu șapte ani înainte și se obligase a-l subvenționa. „Urez din suflet — spunea Regele — ca Academia să strălucească totdeauna prin lucrările sale, să încălzească toate inimile românești să fie terenul pe care toți Românii să-și poată întinde o mână frățască”.

Urmă raportul Secretarului general despre lucrările de tot felul ale Academiei în cei 25 de ani de existență, — raport întins și bogat în date și informațiuni, pe care Regele îl ascultă însă cu atențiune și interes. Regina ceti frumoasa sa poemă „Sola”. Iar Mihail Kogălniceanu rosti clasicul său cuvânt asupra celor trei mari reforme ale Renașterii

noastre naționale : desrobirea Țiganilor, abolirea Pronomiilor și emanciparea Țăranilor, care cuvânt constituie, până azi, cel mai strălucit monument al elocinței noastre academice.

Un prânz festiv la Palat încheie această serbare jubilară, prânz la care Regele spuse acele neuitate și măgulitoare cuvinte : „Academia s'a ridicat ca prevestitoare a domniei mele, care a avut fericirea de a întemeia Regatul român. Ea a chemat ca membri mulți bărbați de Stat, cari au fost sfetnicii mei credincioși la opera de Renaștere a României. Ei au scris prin faptele lor istoria noastră modernă, iar prin cercetările lor istorice au făcut lumină asupra trecutului întunecos și au deșteptat sentimentul național care ne-a dat neatârnrarea — Academia are astfel o frumoasă parte la dezvoltarea și întărirea țării...”. — Au răspuns, cuminte și chibzuit D. A. Sturdza, scriitor și original B. P. Hasdeu, bătrânește și părintește octogenarul patriarh al presei române transilvane Gh. Baritiu.

3.

Serbarea aceasta cimentă atât de mult legăturile Regelui Carol I. cu Academia, că, după jubileul dela 1891, n'a fost an până la 1905, în care marele Suveran să nu fi vizitat instituția noastră ori membrii ei să nu se fi prezentat la Palat, spre a-i aduce omagiile lor. Căci Regele Carol I nu înțelegea și nici nu voia să fie un Președinte de onoare cu rol reprezentativ numai, ci un președinte care să participe în mod activ la lucrări. Iar aceasta, cum se va vedea îndată, în așa fel, că nu cred să mai fi existat vre-un alt Monarh care să fi fost pentru vre-o Academie ceea ce a fost Regele Carol I. pentru Academia Română.

Nu e vorba firește de donațiunile sale, foarte numeroase și prețioase — de cărți, hărți, manuscrise și documente, de monete, medalii, plachete și obiecte istorice, de desene, stampe, portrete și fotografii. Și nici de subvențiile și ajutoarele pe care le-a dat și oferit pentru redactarea și tipărirea Etymologicului ori pentru alte trebuințe ale instituțiunii. Ci e vorba de participarea sa la lucrările științifice ale Academiei. Căci Regele Carol I. n'a prezidat numai ședințe solemne pentru discursuri de primire ale noilor membri, pentru comemorări festive ori pentru decernare de premii — cum au fost acele pentru Gh. Sion, Vasile Alecsandri, B. P. Hasdeu, Dimitrie Brândză și alții.

El a prezidat și altfel de ședințe. Și anume : ședințe pentru comunicări istorice, literare, științifice — adesea foarte speciale și foarte erudite, făcute de Gr. Tocilescu, Ep. Melchisedec, V. A. Urechia, Gr. Ștefănescu, D-rul Jacob Felix și urmașul acestuia D-rul Gh. Marinescu,

— ședințe în care însuși el, Regele, a pronunțat cuvântări cu privire la limbă și a făcut comunicări în legătură cu trecutul nostru românesc, adevărate disertațiuni istorice, — ședințe în care B. P. Hasdeu era invitat să prezinte dări de seamă cu privire la redactarea Etymologicului ori să cetească anume articole din cuprinsul acestuia, — ședințe pentru stabilirea regulilor ortografice, cu rapoarte ale lui T. Maiorescu și Nic. Quintescu și cu vii discuțiuni între cele două tabere, etimologistă și fonetistă, discuțiuni la care, în afară de membrii raportori, au luat parte A. D. Xenopol, Al. Roman, Ion Caragiani, I. C. Negruzzi, D. A. Sturdza și alții.

Cine mai știe azi, bunăoară, în această privință, că ședințele academice, în care s'a eliminat *u* final, scurt sau mut din scrierea limbii române și în care s'a decis ca sunetul *z* să nu mai fie scris și cu *d* cu sedilă au fost prezidate de Regele Carol I, care a ascultat, cum am văzut, rapoartele speciale, a condus desbaterile pro și contra, a formulat concluziile, le-a pus la vot și le-a declarat respinse sau admise? Evident, prea puțini, deși lucrurile aceste s'au petrecut prin anii 1894 și 1895, când s'au decretat regulile ortografice și azi în uz, cu puține modificări ulterioare, ale Academiei.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

4.

Acestea erau legăturile dintre Regele Carol I și Academie când am venit eu la București și am început a frecventa ședințele publice ale instituțiunii pentru interesul pe care-l prezentau, pentru noi, tinerii studenți, comunicările ce se făceau acolo. Începând de prin 1900 am urmărit foarte de aproape și cât mai regulat ședințele acestea, între care, evident, cele prezidate de Rege. Nu cred să-mi fi scăpat vreuna.

L-am văzut deci pe Regele Carol I prezidând ședințe solemne de recepțiune, cum a fost aceea a primirii bătrânului Episcop al Caransebeșului Nicolae Popea — ședință care a avut un caracter excepțional de înălțător și sărbătoresc, prin faptul că era vorba de un episcop român în funcțiune, din fosta Ungarie, așa dar urmărit pentru fiecare cuvânt, pentru fiecare gest ce ar fi putut fi privit ca nepatriotic și iredentist și prin faptul că mai era vorba de una din figurile cele mai venerate ale clerului român de peste munți, din marea generațiune revoluționară dela 1848, care a organizat și condus vieța politică și națională, bisericească și culturală a României transilvane.

De aceea solemnitățile primirii lui în Academie, sub președinția Regelui Carol I, a avut pentru toată lumea românească de ambele părți ale Carpaților un sens și un înțeles, care, negreșit, n'a putut scăpa autorităților austro-ungare din Capitala României, — Legațiunii de aci,

ale cărei rapoarte despre această ședință solemnă a Academiei vor fi, de sigur, cândva aflate și publicate. Atunci se va cunoaște, poate, și rostul vizitei pe care Ministrul plenipotențiar al Austro-Ungariei din acea vreme la București a făcut-o bătrânului Episcop la Hotel Metropol, spre a se interesa de starea sănătății lui, afectată pe urma unei ușoare răceli, contractată cu ocazia ceremoniei dela Academie și care vizită n'a putut fi numai de curtuazie deoarece înaltul Prelat a plecat, după restabilire, imediat acasă, la reședința eparhiei sale bănățene.

L-am mai văzut după aceasta pe Regele Carol I prezidând și alte recepțiuni și l-am auzit rostind câteva comunicări istorice. Întâia oară, în 1900, la începutul ședinței solemne de care fu vorba, despre *Memoriile Contelui d'Hauterive*, fostul Secretar domnesc al lui Alexandru-Vodă Ipsilanti și, în același timp, agent ocult, în Moldova, al Ambasadei franceze din Constantinopol — memorii foarte prețioase pentru cunoașterea stărilor de lucruri din acea epocă în Principatele Române, pe care Regele le obținuse dela un descendent al numitului Conte și le dăruie Academei, care le-a tipărit într'o luxoasă edițiune.

A doua oară — în 1901 — despre *Corespondența politică a Regelui Frederic II al Prusiei*, corespondență foarte întinsă — 26 volume atunci! — din care Regele Carol I a scos și înfățișat, în comunicarea sa, știrile cu privire la relațiunile internaționale ale Moldovei la sfârșitul veacului al 18-lea, cu privire, în deosebi la un La Roche, agent deghizat — Regele Frederic spune *spion!* — al lui Vodă-Callimachi, în Varșovia, în vremea când soarta Poloniei avea să se hotărască de puternicii ei vecini.

A treia oară — în 1904 — despre *Luptele dela 1396 și 1877 din jurul cetății Nicopole*, cea mai întinsă, mai interesantă și mai impresionantă din comunicările sale la Academia Română și care deci merită o atențiune mai deosebită.

5.

Era în Dumineca Floriilor. Neuitatul Ion Bianu, ales, cu un an mai înainte, membru titular în Secțiunea literară, în locul lui Gr. Tocilescu trecut la Secțiunea istorică, trebuia să-și rostească discursul de recepțiune. Ședința avea să fie prezidată de Rege. Public mult, mai mult ca oricând până atunci în asemenea ocaziuni — pentru strălucirea pe care prezența Suveranului o dădea ședințelor pe care le prezida și pentru reputația de care Ion Bianu, se bucura pe urma eminentelor servicii pe care le adusese și le aducea Academiei în funcțiunea sa de bibliotecar și fac-totum am putea zice al instituțiunii.

Când Regele, bătrân, cu barba albă, dar încă drept și cu mers sigur, pătrunse în sală, în sobra-i uniformă militară, întreaga asistență,

în profundă și religioasă liniște, se ridică plecându-se respectuos înainte-i. Inclînându-se la rîndu-i în fața adunării, Suveranul urcă estrada din hemiciclu și luă loc la masa rezervată exclusiv sieși, ca înalt Patron și august Președinte de onoare. Președintele, Petre S. Aurelian, îl salută în cuvinte pline de căldură și respect. Mulțumind, Regele spuse că nu poate să arate mai bine necurmatul său interes pentru activitatea Academiei decât luând însuși parte la lucrările ei. Și, spre neașteptată surpriză a celor de față, anunță că dorește să facă o repede ochire asupra a două mari evenimente istorice în legătură cu trecutul neamului nostru și cu trecutul Casei sale Zolleriene — ambele petrecute sub zidurile cetății Nicopole.

Apoi, invitând asistența să se așeze, Regele, rămas singur în picioare, ceti, cu glas tare și sonor, rostind rar și apăsător cuvintele, spre a le putea pronunța cât mai corect românește, o întinsă, interesantă și impresionantă, cum am zis, comunicare asupra rolului pe care cetatea Nicopolei l-a jucat în marea bătălie, catastrofală pentru Creștinătate, dela 1396 și în războiul româno-ruso-turc dela 1877—1878. Și, cu cât se apropia de vremurile zilelor noastre, de luptele purtate pentru cucerirea și ocuparea cetății de oștile rusești și românești, în toamna și iarna anului 1877, cu atât povestirea devenia mai caldă, mai mișcată, mai dramatică. Iar când, la sfârșit, de încheiere, bătrânul Monarh aminti de vizita pe care o făcuse, după 25 de ani, pe câmpiile Bulgariei, spre a vedea din nou locurile glorioaselor lupte și a se închina umbrelor celor ce și-au vărsat, cu vitejie și generozitate, sângele pe acele locuri, sfințite cu jertfa lor, pentru independența României, — ascultătorii, covârșiți de emoțiune, se ridicară cu toții în picioare, să omagieze, pe de o parte pe eroii de care vorbea Regele, pe de alta pe marele, pe gloriosul lor Căpitan.

Dar să-l ascultăm pe el însuși :

„Un sfert de veac în urmă, în anul când țara sărbătoria a douăzeci și cincea aniversare a acestor evenimente, am avut neprețuita mulțumire de a revedea câmpul de luptă dela Plevna, împreună cu Principele Ferdinand al Bulgariei.

„Cu o emoțiune adâncă am călcat pe acest pământ stropit și sfințit de sângele vitejilor noștri. Pe pragul paraclisului, ridicat în a lor pomenire, Mitropolitul de Vrața ne-a întâmpinat cu o mișcătoare cuvântare : „Sculați-vă din morminte”, zicea el, arătând câmpul de luptă unde zăceau cei căzuți, „sculați-vă, voinicilor, că iată a venit Regele vostru să vă mulțumească pentru jertfele voastre”.

„Ca la un adevărat pelerinaj am mers la Grivița spre a mă închina, cu dragoste și venerațiune, înaintea mormântului acestor vrednici fii ai țării, cari și-au dat vieța pentru neatârarea Român

„Spre seară sosiam la Samovit, unde eram primit de primarul și populațiunea din Nicopole, veniți spre a reinnoi mulțumirile lor pentru desrobirea orașului.

„Principele Ferdinand avu curtenia de a mă conduce cu yachtul său, escortat de vasele noastre de războiu, până la Turnul-Măgurele.

„Noaptea era senină; razele lunii se restrângeau în luciul Dunărei liniștite; vasele lăsau în urma lor talazuri argintii; în depărtare Nicopole, scaldat într'o mare de lumină, se înălța pe țarm ca o falnică rămășiță a vremurilor trecute.

„Această fermecătoare priveliște făcu să se desfășure trecutul înaintea mea: tinerețele mele petrecute la izvorul marelui fluviu, istoria Casei mele și mai presus de toate cartea ursitei scumpei noastre Români, în care ostașii noștri scrisese o pagină nepieritoare“.

Terminând, Regele era profund mișcat. Se cunoștea din glas. Se vedea după expresie. Sufletu-i era, de sigur, stăpânit pe de-a-ntregul de acea puternică emoțiune pe care știuse a o transmite, prin cuvântarea sa, ascultătorilor, tuturor împreună și fiecăruia în parte. Căci nu cred să fi fost vreunul din acești ascultători care să nu fi avut sentimentul c'a participat atunci la o ședință cu adevărat istorică a Academiei, ce va rămânea înscrisă de-a-pururea ca atare în analele ei. Salvele de aplauze ce durară câteva minute, după ultimele cuvinte ale Regelui, o dovediau cu prisosință.

Și anul următor — 1905 — Regele Carol I veni la Academie, de astă dată ca să ceară, într'o amplă și stăruitoare cuvântare, grăbirea lucrării Dicționarului, făcând recomandațiuni, de care, dacă s'ar fi ținut seamă, de bună seamă lucrarea aceasta ar fi ajuns mult mai departe. Căci iată ce zicea, în marea lui înțelepciune și experiență, chiar și în astfel de chestiuni, Regele: „Iată pricina — cutropirea năvalnică a neologismelor în limba claselor culte, separând-o, ca o prăpastie, de neprihănită limbă a poporului — pentru care o grabnică dare la lumină a dicționarului este atât de dorită de mine. Imi dau seama de greutatea lucrării, de timpul ce cere. Totuși cred că în acest lung șir de ani s'ar fi putut îndeplini în mare parte programul alcătuit. Dacă mai zăbovim, știrbirea și schimonosirea limbei se vor întinde tot mai mult, iar îndreptarea va fi cu atât mai anevoioasă. Aștept dar cu nerăbdare ca Etymologicum să fie cât mai curând pus în mâna tuturor, avându-se grija ca întocmirea lui să fie cât de întregă, cu un număr de citațiuni bine alese, însă limitat, spre a nu se înomoli lucrarea într'o prea mare întindere. Perfecțiunea lui are mai puțină însemnătate decât ființa lui“.

6.

După un laps de șapte ani, Regele Carol I apără pentru ultima dată la Academie. Mișcările țărănești din primăvara anului 1907, indispozițiile provocate de simptomele, tot mai frecvente și accentuate, ale boalei de care avea să pătimizească atât de mult spre sfârșitul vieții și griji mari, ale afacerilor de Stat, survenite în timpul sesiunilor generale, l-au împiedecat de a mai participa la aceste sesiuni până la 1912. Intre timp Academia, ca organizare și activitate, făcuse însemnate progrese. Localul său devenind neîncăpător, se reluase chestiunea clădirii palatului de mult plănuțit. Se întocmiseră chiar proiectele de construcție, iar prin stăruința Regelui, Statul luase asupra-i, prin lege, cheltuelile clădirii. Evenimentele din Balcani din 1912 și 1913, ca și războiul mondial izbucnit în 1914 zădărnici răzând însă realizarea acestor proiecte. Tot între timp, o strălucită pleiadă de distinși și reputați istorici, literați și oameni de știință ai neamului fu chemată în sânul Academiei să înlocuiască pe bătrânii dispăruți din mijlocul ei: Mihail Sutzu pe Fl. Sim. Marian, Dim. Onciul pe Nic. Ionescu și Nic. Iorga pe Gr. Tocilescu, Nic. Gane pe B. P. Hasdeu, Duiliu Zamfirescu pe D. Ollanescu-Ascanio și B. Șt. Delavrancea pe Ion Pușcariu, Dr. Dim. Grecescu pe Florian Porcius, Ludovic Mrazek pe Gen. St. Fălcoianu, Dr. Gh. Marinescu pe Dr. Jacob Felix, Gr. Antipa pe Petre S. Aurelian și, în sfârșit, actualul nostru Președinte, d-l Ion Simionescu pe Gr. Ștefănescu.

Toate aceste împrejurări făceau ca vizita din acest an a Regelui Carol I să fie așteptată cu vie dorință și deosebit interes. El venia să prezideze ședința în care unul din noii membri — d-l Gr. Antipa — avea să-și rostească cuvântul de primire. De data aceasta nu l-am mai văzut și ascultat pe Rege din public, de pe băncile galeriei. Devenisem și eu, de doi ani, corespondent și aveam deci dreptul să pătrund în incintă și să iau loc pe banca înconjurătoare. Totul — primirea, intrarea în sala de ședințe, cuvântul Președintelui, răspunsul Regelui, discursul de recepțiune, etc. — s'a petrecut după protocolul de mult bine fixat și devenit acum tradițional al acestor ședințe solemne.

În cuvântul său Regele Carol I salută mai întâiu „noile puteri de muncă” ce fuseseră chemate să ia locul foștilor membri, răpiți, unii fără vreme, din sânul Academiei. Și cum dintre bătrânii generației sale D. A. Sturdza, retras din viața publică, prin demisiunea sa dela Președinția Consiliului de Miniștri și dela Șefia partidului Național-Liberal, deși octogenar, se găsea la postul de datorie, ca Secretar general al Academiei, devotându-se, cu pasiunea sieși particulară, cercetărilor din domeniul istoriei Renașterii noastre naționale, — Regele Carol I ținu să salute în mod excepțional de afectuos pe „pururea neobositul domn Dimitrie Sturdza, care, după ce a slujit cu toată râvna țara și tronul

mai bine de jumătate de veac, închină, cu aceeași dragoste, verdea sa bătrânețe cercetărilor istoriei naționale, adăogând astfel încă un serviciu prețios pe lângă cele multe săvârșite în rodnică sa vieată”.

În sfârșit, ultima parte a cuvântării Regelui privia Dicționarul pe care ar fi dorit mult să-l vadă terminat încă fiind în vieată și care, pentru această mare dorință a sa, devenise, în cuvântările sale academice, un fel *ceterum censeo* al bătrânului Cato în Senatul roman. „Căci, marea mea dorință — zicea Regele — ar fi ca lucrarea Dicționarului limbii române să grăbească cât mai mult, spre a putea avea mulțumirea sufletească de a-l vedea dus la capăt încă în zilele mele. Viul interes ce port pentru săvârșirea acestei opere, privită printre cele mai însemnate pe care țara le așteaptă dela Academie, va fi, de sigur, împărțită de D-v cu toții, căci trebuința neapărată a Dicționarului a fost recunoscută chiar dela înființarea acestui înalt așezământ de cultură, acum 46 de ani — și așa, prin grabnica și înțeleapta lui alcătuire, veți răspunde unei vechi nevoi, adânc simțită de întreaga suflare românească”.

*
*
*

Aceste au fost cele din urmă cuvinte rostite de Regele Carol I la Academia Română. Dorința pe care o exprima prin ele, marea dorință a vieții sale nu s'a putut îndeplini. O prevăzuse de altfel. De aceea, în testamentul său, care mișcă, se știe, până la lacrimi sufletul țării, marele Suveran avu grijă să înscrie pe seama instituției un fond din al cărui venit să se poată continua și termina lucrarea Dicționarului, zădărnicită de războiul mondial și reluată, cu mari speranțe de izbândă, după aceea, prin noul așezământ științific, anume instituit în acest scop: Muzeul limbii române din Cluj, azi la Sibiu, — speranțe cari însă, din împrejurări potrivnice și din marea extindere ce s'a dat citatelor, nu s'au realizat decât parțial.

Căci, iată, sunt 28 ani dela moartea Regelui care a inițiat și subvenționat marea operă și aceasta e departe de a putea fi curând terminată. Autorii și colaboratorii ei ne consolează cu constatarea, că nici alte lucrări similare, străine, conduse în mai bune condițiuni, nu s'au putut face în mai scurt timp. E neîndoios deci, că după cum atâția din foștii membri ai Academiei au închis ochii, timp de un jumătate de veac, fără să poată vedea întocmit Dicționarul limbii române, și noi, bătrânii de astăzi, vom avea aceeași soartă. Firea-ar măcar ca cei mai tineri să aibă norocul a-i supraviețui, pentru ca, prin această monumentală operă, Academia Română, care s'a născut, cum spunea Regele Carol I, ca prevestitoare a domniei sale, să glorifice, pentru toate vremurile, această domnie ca și pe marele și neperitorul ei citor.

INTRODUCERE IN ȘTIINȚELE ISTORICE¹⁾

I

Istoria este ea o operă de artă sau o știință? Întrebarea aceasta s'a pus des, mai ales de când unii istorici au început a întrebuița metoda științelor naturale sau au căutat chiar să stabilească și unele legi ce s'ar putea observa în mersul istoriei. În antichitate această problemă nu exista, deoarece atunci istoria era considerată ca gen literar, deci operă de artă.

Progresând dela simplele însemnări analitice sau genealogice, la o expunere continuativă, istoricii antici au scris istoria „pragmatic”, Polybius, dela care avem acest termen, înțelegând sub „*πράγματα*” afacerile de stat. Istoricul se încearcă să explice psihologic motivele pentru acțiunile individului, trăgând concluzii practice moralizatoare ca Plutarh, punându-le eroilor în gură discursuri fictive ca Thukydidēs, sau căutând să influențeze societatea printr'o anume pictare a ei ca Tacitus. Tacitus este tipul istoricului ironic, al marelui și scepticului patriot moralizator, care, considerând societatea romană mai rea decât era, căuta prin exaltarea și exagerarea voită a virtuților barbarilor să dea un exemplu compatrioților săi, pe cari, disprețuindu-i, credea că-i poate îndrepta pe această cale. Tendința aceasta, sprijinită de un mare talent de scriitor, cu un stil personal foarte sugestiv, a dat mai târziu prilejul la interpretări grăbite ale unor afirmații ale lui Tacitus în dauna adevărului istoric.

Evul mediu înseamnă într'o privință un progres în concepție. Istoricii elini și romani priveau mai mult numai lumea lor, lumea cealaltă, a barbarilor, nefiind considerată ca aparținând civilizației, forma mai puțin obiectul studiilor istorice. Istoriografia evului mediu, înte-

¹⁾ Lecție făcută tuturor studenților dela Facultatea de Filosofie și Litere, la 30 Octombrie 1941, în ciclul organizat de D-l Rector Dr. Iuliu Hațieganu.

meiată pe creștinism, aduce ca element nou concepția despre unitatea genului uman. Dar pasul acesta înainte rămâne izolat, căci în urma pătrunderii barbarilor în civilizația antică, avem de înregistrat la început, mai ales în Occident, o decădere a științelor, a literaturii și a artelor, acestea retrăgându-se în adăposturile mai ferite ale mănăstirilor. Consecința a fost, că istoriografia evului mediu, știință sau artă, este cât se poate de înapoiată și poate fi considerată ca un regres față de antichitate. Ea a păstrat însă ideea de unitate, pe care o brodează apoi pe teoria lui Ieronim despre cele patru monarhii, teorie pe care o mai vedem ivindu-se chiar și în secolul al XVIII-lea. Pragmatismul în istorie stăruie și în epoca renașterii, care credea, că nu se poate lipsi de orgolioasa imitare, și în acest domeniu, a clasicității. Ca gen literar istoriografia este considerată încă și în secolul al XVIII-lea, se suprimă doar discursurile fictive.

Schiller ne prezintă istoria din punct de vedere estetic.

Dar lărgirea orizontului prin descoperirea unei lumi nouă și adâncirea spiritului uman, veșnic viu și neastâmpărat, și cercetarea științifică a naturii și a omului, își proiectează luminile lor și asupra istoriografiei. Sufletul uman tinde spre armonie. În domeniul nostru, Bossuet este cel dintâiu, care a încercat o sistematizare a materialului istoric. Este adevărat, că marele episcop și strălucitul orator francez, se bazează încă pe concepția teocratică a lui Augustin. Dar nu este mai puțin adevărat, că este meritul lui Bossuet de a se fi străduit să ne dea o icoană unitară asupra năzuințelor umanității.

Nici istoriografia nu merge totdeauna o cale dreaptă, totdeauna ascendentă, cum nu se poate susține, că lumea merge, ca împinsă de un resort tainic și reglementator, din progres în progres. Ideile vremii au influențat asupra istoricilor și asupra tuturor filosofilor și oamenilor de știință, cari și-au ales, sistematic sau incidental istoria drept câmp de investigații.

La începutul secolului al XVIII-lea Giambattista Vico, în ale sale „Principii ale unei științe nouă” (1725) se ocupă de istoria ideilor umane, căutând să stabilească serii în evoluția epocilor omenesti; el se oprește însă nu asupra istoriei universale, ci asupra evoluției fiecărei epoci sau fiecărui popor în parte. Dar pe el nu-l mai preocupă exclusiv politicul. Cu o generație mai târziu, Voltaire în al său „Essai sur les moeurs et l'esprit des nations” (1765), ne prezintă de fapt o istorie politică, dar în introducerea sa asupra „filosofiei” — căci dela dânsul ne-a rămas numirea de filosofie a istoriei — autorul are considerații generale, întemeiându-se pe principiul că istoricul trebuie să se ocupe de spiritul, moravurile și obiceiurile națiunilor principale.

De aci este numai un pas până la Herder, care îl studiază pe om în raport cu natura ce-l înconjură, dar și societatea, popoarele cu diferitele lor caractere, însușiri și defecte, mai ales cu tendințele lor spre o unitate, care, mai presus de deosebiri de grade în cultură și năzuinți, este bazată pe principiile comune ale umanității. În sensul acesta a putut apoi Ludwig Schläzer, cam în aceeași vreme, să definească istoria ca „o adunare sistematică de fapte prin mijlocirea cărora starea prezentă a pământului și a genului uman se poate înțelege causal”.

Hegel, dela care se inspiră școala rankeană, consideră istoria ca un fel de dezvoltare a spiritului divin, dela starea naturală a lipsei de libertate, la conștiința de sine a libertății. După concepția lui Hegel această „Selbstentwicklung des göttlichen Geistes”, ar fi cu puțință numai în stat. De aceea istoricii, cari se inspiră din filosofia lui Hegel, consideră istoria politică drept adevărata istorie, având ca centru al investigațiilor, statul. Și astăzi istoriografia germană, în cea mai mare parte se preocupă de istoria organizației de stat, admitând însă, ca o concesie făcută concepțiilor mai largi istorice, și necesitatea cunoașterii istoriei dreptului, istoriei economice și a istoriei vieții spirituale. Fiindcă Hegel întrebuițează și cuvântul de „idee” pentru spiritul divin, școala lui L. v. Ranke a dezvoltat apoi teoria ideilor (Ideenlehre), deși Ranke însuși, cel cu cea mai largă concepție și cu cele mai vaste cunoștinți, a fost foarte prudent în formularea de principii generale în istoriografie.

Și cum Hegel afirmă că spiritul divin se desfășură în trei stadii, teză, antiteză, sinteză — o desfășurare tripartită a istoriei omenirii o găsim și la filosoful francez Auguste Comte, care pornește însă dela cu totul alte considerații generale decât Hegel și este potrivit metafizicii în istorie. De aceea Comte își numește filosofia sa „pozitivă”. Nu prin speculațiuni filosofice, ci prin cercetarea pozitivă a aparițiilor comune vom înțelege istoria. După stadiul inițial de gândire teologică, și după al doilea stadiu de gândire abstractă sau metafizică, abia stadiul al treilea de gândire pozitivă ne dă puțința de a înțelege trecutul și prezentul. Fiecare epocă cu toate deosebirile individuale are un caracter comun. Acest caracter comun trebuie să se fi dezvoltat, după anumite legi ale evoluției. Avem deci a face cu apariții colective, care nu pot fi cunoscute numai prin elemente biologice sau economice, ci prin elemente psihice. Comte își lărgeste deci câmpul de investigație dela problema statului la problema societății umane.

Filosofia lui Comte în ce privește concepția asupra istoriei n'are a face nimic cu materialismul istoric, cum nici Lamprecht nu are a face nimic cu el, deși Lamprecht, acesta acum istoric de specialitate în considerarea „epocilor de cultură” (Kulturzeitalter) și în explicarea

social-psihică a istoriei, merge, fără să se fi inspirat din Comte, pe aceeași linie cu filosoful și sociologul francez.

Acum ajungem la un punct, care mai ales în vremea lui Lamprecht, a stârnit prin teoriile acestuia, expuse cu o deosebită strălucire și putere de sugestie, o vie discuție între istoricii specialiști: Există legi în istorie? Există legi în istorie asemenea legilor din științele naturale? Lamprecht în considerațiile sale teoretice întrebunțează uneori chiar termeni împrumutați din aceste științe ca b. o. „endosmosă”.

Încă Vico caută a stabili anumite serii în evoluția omenirii. La noi A. D. Xenopol, a cărui însemnătate în filosofia istoriei a fost cu mult mai mult apreciată în străinătate decât la noi, a încercat și dânsul să stabilească anumite serii în istorie (în volumele privitoare la Cuza-Vodă), căutând să încadreze evenimentele în acest sistem, puțin cam rigid.

Istoricul englez H. Th. Buckle nu mai caută, asemenea lui Comte, să interpreteze istoria după regularități bazate pe psihologie, ci pe statistică, ajungând la concluzia, că condițiile naturale primează asupra sufletului uman. Concluziile lui au ajuns uneori la absurd și au fost combătute cu asprime, de unii cu indignare chiar.

K. Lamprecht pornind dela premisa că fazele prin care trec popoarele sunt similare cu fazele prin care trece omul dela copilărie până la maturitate, afirmă că și istoriografia trece dela prelucrarea individual-psihologică a trecutului la o concepție social-psihologică a istoriei. În sensul acesta o operă de istorie ar fi o operă de artă. Căutând să stabilească în omenire diferite „Kulturzeitalter” pe care le numește tipism, individualism, subiectivism etc., Lamprecht susține că la un popor care trece printr'o anumită fază a culturii trebuie să se manifeste același fenomen ca la un popor care a trecut prin această fază, b. o. cum ar fi cazul cu feudalismul la Japonezi și la popoarele Europei occidentale. Dar istoria omenirii este de o infinită varietate și nu poate fi turnată în tiparul unor legi împrumutate dela alte discipline științifice.

Dacă ar exista legi rigide, care să dicteze anumite regularități — ce legi ne-ar putea explica mistica figură a lui Olliver Crommwell sau personalitatea atât de complexă a lui Napoleon? Căror legi s'ar datori apariția Jeannei D'Arc, indisolubil legată de sufletul națiunii franceze? Dar furtunaticul Mihai Viteazul? Ce legi istorice ne-ar putea lămuri de ce Ștefan cel Mare a fost un mare bărbat politic, organizator și proteguitor de cultură? Popularitatea lui Carol cel Mare sau la noi a lui Cuza-Vodă, la cari se reduc atâtea creații, ce nu au fost ale lor, se poate explica după o lege asemenea celor din domeniul științelor naturale?

În mersul istoriei există și lucruri imponderabile, neașteptate și neprevăzute. Mai deunăzi un istoric german arăta că Napoleon, din punct de vedere militar stăpân în războiul spaniol, s'a izbit în Spania, de neașteptata rezistență națională populară în formă de războiu de guerilla, pe care împăratul nu o luase în calculele sale și care i-a accelerat declinul.

În războiul mondial ofensiva biruitoare a Francezilor la Marna, după atâtea înfrângeri, a fost și ea tot ceva imponderabil, cum au mărturisit-o mai târziu și militarii germani. În ce legi încadrezi imponderabilul?

De aceea Ranke vorbește atât de prudent despre „legi care ne sunt necunoscute, mai tainice și mai mari decât le crede omul”. Dar aceste nu mai sunt legi în sensul obișnuit.

II

După aceste excursii în domeniul purei teorii, teorii dezvoltate de filosofi și de istorici, să ne întoarcem acum la problema istoriei așa cum o pun mai ales istoricii de specialitate. Până acum am cercetat, rezumativ, speculațiile filosofice asupra conținutului și domeniului istoric. Să vedem acum cum ni se prezintă istoria, înfățișată de specialiști. Istoria vrea să știe, ce a fost și cum a fost. Ranke în prefața la „Geschichte der romanischen und germanischen Völker” (ed. 1824), spune, că vrea să arate, „cum a fost”; „o severă expunere a faptului — continuă dânsul —, pe cât de condiționat și lipsit de frumusețe (unschön) ar fi el, este fără îndoială legea supremă. O a doua este pentru mine evoluția unității și continuării evenimentelor”.

În centrul preocupărilor istoricului stă umanitatea. Trecutul acestei umanități trebuie cercetat, interpretat, lămurit și expus după anumite norme, potrivite cu disciplina noastră științifică. Fapta istorică este creată da oameni, dar numai acel eveniment, însemnat sau nu, are importanță, care contribuie la viața istorică propriu zis a unei națiuni sau a omenirii. În privința aceasta istoricii sunt de acord, dela strălucirii reprezentanți ai istoriografiei din secolul al XIX-lea și XX-lea, Leopold von Ranke și Nicolae Iorga, până la teoreticienii metodologiei istorice, ca Ernst Bernheim. Istoria expune după anumite metode ale ei în chip sistematic faptele istorice prin care s'a manifestat indiferent de loc și timp, activitatea omenirii. Este vorba de activitatea oamenilor ca ființe sociale, activitate ce ar trebui cercetată în legăturile cauzale și în înlănțuirea faptelor din care să putem desprinde ceva caracteristic, un factor sau mai mulți factori comuni pentru o anumită epocă. Fie că privim în chip singular acțiunea unui individ, sau tipic activitatea mai multora, ca obiceiurile într'o societate, fie că ne oprim asupra

unei apariții colective, cum ar fi religia (Bernheim), istoria nu caută să ne înfățișeze „materia brută care ne înconjură pretutindeni în societățile omenești, ci ideea realizată” sau pe cale de realizare (N. Iorga) De aceea și Ranke sub „idei conducătoare” înțelege tendințele dominante în fiecare secol. Aceste tendințe pot fi descrise, dar nu topite în ultima instanță într'o singură noțiune (Begriff).

Istoria se ocupă de interesele materiale ale omului ca și de năzuințele ideale și tendințele spre o viață mai frumoasă, mai nobilă, mai vrednică de trăit.

Materialismul ca concepție filosofică a istoriei reduce tot trecutul omenirii la starea economică, la lupta între bogați și săraci, la lupta de clasă și consideră economia ca singura bază adevărată a progresului uman. De sigur, că nimeni nu neagă importanța economică a vieții, dar astăzi, afară de socialiștii fanatici, puțini mai reduc istoria la acest singur agent. Chiar un istoric, care a început cu foarte valoroase studii de istorie economică (Wirtschaftsgeschichte), Lamprecht, subliniază importanța covârșitoare a vieții spirituale. Lamprecht spune cu drept cuvânt, că elementele chemate în rândul întâi să continue de a trăi în chip universal-istoric, sunt „elementele moralei și religiei, artelor, poeziei și științelor”.

De aceea istoria nu se rezumă la activitatea politică. Istoria politică este numai un capitol, oricât de însemnat, din istoria omenirii. Adevărata istorie este istoria culturii umane.

Un popor, o națiune este unitate, o energie spirituală, își are viața organică proprie. Din legăturile spirituale ce există între popoare, din luptele ce se duc, din rivalitățile, ce rezultă, din năzuințele comune între națiuni, pe care Ranke le numește cercuri de popoare, care ajung apoi la „Völkersysteme”, la sisteme de popoare, se clădește întreaga istorie. Să nu pierdem din vedere că istoria este istoria omenirii, a oamenilor, cu toate înfățișările lor, nu a omului abstract, cum și-l construia cu predilecție filosofia raționalistă a secolului al XVIII-lea.

„Istoria universală nu este — spune Iorga — un corpus masiv de incidente istorice, biografii, studii cronologice și istorii naționale”. Ea trebuie să expuie dezvoltarea omenirii în cea mai largă concepție a cuvântului. Toate împărțirile istorice, ca și cea mai uzitată în istoria antică, medievală, modernă și contemporană, nu sunt alta decât simple expediente didactice. Istoria nu poate fi compartimentată. Ea este asemenea fluviului larg care curge în maiestoașă succesiune de valuri. Un val urmează după celălalt, valurile se înouesc neconținut, fără nicio pauză, dar din mulțimea aceasta nenumărată de valuri, când line, când răzvrătite, ne alegem cu imaginea fluviului în veșnică mișcare.

III

Istoriografii au căutat todeauna, acum mai mult decât înainte, să stabilească anumiți factori comuni ai istoriei, caracteristici pentru o epocă, sau permanenți în istorie. Ranke consideră un astfel de factor idelle, Lamprecht subliniază caracterul social-psihic al „epocilor culturale”. Taine operează în studiile sale atât de sugestive cu elementele de „moment, milieu și rasă”. N. Iorga, singurul între specialiștii contemporani, care s'a încumetat să scrie o „sinteză a umanității”, numește „permanențe” în istorie orizonturile (influența solului), sinteza de rasă, (care este cu totul altceva decât ce înțeleg astăzi sub rasă toți chemații și mai ales nechemății, cari se îmbulzesc întempestiv în știință), și ideile care sunt susținute uneori și de anumite sentimente de mare durată.

Solul, arată N. Iorga, le-a deschis Italienilor de dincoace de Apenini perspectiva spre Bizanț, celorlalți spre Spania și Africa de Nord. Suedia se îndreaptă spre Baltică, Norvegia e oceanică, Slavii, coborând din Nord, tind spre Dunăre și Mare.

Dar evident în istorie mai este activ un element important: tradiția. Regatul lui Decebal, doborât de Romani, a avut competiționari, dela Huni încoace, atâtea alte popoare, cari și-au revărsat valurile cotropitoare peste regiunile noastre până ce a putut fi refăcut regatul cu ajutorul elementului de permanență în acest teritoriu, elementul românesc. Tradiția în istorie are un rol mai covârșitor decât și-l poate închipui nespécialistul. Papii intră în moștenirea imperială romană; se văd urme până și în cancelaria papală. Această moștenire romană este unul din motivele pentru care au izbucnit în Evul mediu acerbele lupte între imperium și sacerdotium. Turcii, ca succesorii imperiului bizantin, intră și ei, moștenind, în administrația imperială de Răsărit. Datorită acestui fapt imperiul otoman a putut dăinui atâta vreme în Europa.

De altfel tradiția, influința culturală și mediul se manifestă pretutindenea la popoare și indivizi. Împăratul Frederic al II-lea Stauful, care, ajungând la apogeu, este un oaspe rar în Țările germanice, reprezintă în Evul mediu mai mult o concepție italo-normandă cu tradiții bizantine și ceva ingrediente arabe, decât una germană. Carol Quintul, ultimul împărat cu idei adevărat universale, răsare din cercul cultural din Burgund, unde bunicul său, împăratul Maximilian, intrase prin legături matrimoniale. Născut și crescut la Gand în cultură franceză, Spaniol de naștere, rege al Spaniei și împărat al unui imperiu germanic nedefinitiv, Carol Quintul are în toată atitudinea sa ceva latin-spaniol, nicidecum germanic. Din aceste cauze istorie nici nu se poate face izolat, pe compartimente. Istoria Franței nu se poate înțelege fără

cea a Angliei, a Spaniei și a țărilor germanice. Sufletul Spaniei va rămânea o enigmă pentru cei ce nu cunosc istoria diferitelor provincii spaniole și caracteristicile lor ca și istoria coloniilor. Istoria Americii de Nord nu poate fi înțeleasă fără istoria Angliei și a Franței, civilizația antică nu fără a cunoaște civilizația Orientului, Istoria Românilor va fi incompletă, dacă nu vom căuta să ne lămurim asupra întregului pământ românesc, și aceasta în legătură cu istoria popoarelor vecine ca și cu cercetarea concepției imperiale, rămasă ca o moștenire dela Romani prin Bizantini, concepție care a stăpânit ca directivă secole de-a rândul în Estul european, cum s'a întâmplat ceva similar cu Occidentul Europei. De aceea este atât de sugestivă, atât de importantă și atât de covârșitoare istoria unei națiuni, scrisă în spiritul acesta cum este Istoria Românilor a lui N. Iorga sau „Deutsche Geschichte” a lui Lamprecht, opere, aproape unice în felul lor, scrise de un singur om, Francezii neavând b. o. decât o istorie universală a națiunii lor compusă de un șir întreg de învățați, e adevărat atât de bună, că cei mai mulți istorici invidiază Franța pentru această operă colectivă. Istoria propriu zis este istorie universală, istorie a întregii umanități. Dar această umanitate nu este ceva abstract, ci este o realitate compusă din națiuni. Fiecare națiune, care e vrednică să trăiască, va contribui cu energia sa spirituală specifică, cu tendințele sale spre ideal, cu drepturile sale, cu suferințele sale, cu jertfele sale de sânge, cu defectele, cu crimele sale chiar, ca și cu eroismul său cu tot ce are ea caracteristic la istoria umanității. O națiune nu răsare spontan și subit ca Minerva din capul lui Jupiter. O națiune este rezultatul năzuințelor și vieții unui întreg șir de generații. O națiune are o tradiție care se îngemănează pe cât posibil cu tradiția generală a omenirii.

Omul care studiază aceste tradiții își creiază prin muncă proprie, și el nu trebuie să fie numai decât specializat în știința noastră, un simț istoric, care-i dă puțința de a vedea și în trecut și de a înțelege mai presus de toate. Acest simț istoric ar trebui să și-l însușească fiecare student, indiferent de cariera ce și-au ales-o.

Istoria ne păstrează tradiția națională, istoria ne apropie de trecut, înviindu-l istoria leagă, ideal, generațiile între olaltă. Istoria națională ne arată, mai mult decât oricare disciplină științifică, și ne ține pururea prezentă înaintea ochilor unitatea neamului peste toate vicisitudinile, peste toate încălcările și cutropirile, peste toate umilitoarele nedreptăți.

IV

În fața acestui imens material istoric — cum se va simți oare el față de răspunderea pe care ca știință, ca organizare, ca critică și

ca expunere, i-o impune disciplina istorică? Complexitatea faptelor impune o explicare generală a fenomenelor istorice. Această explicare trebuie să se bazeze pe documente. Documentul, scris sau nescris, cere însă un discernământ și un studiu foarte atent. Și unde nu este document? Uneori sunt atât de rare sau incomplete documentele! Istoricul trebuie să fie înainte de toate un erudit, un om cu învățatură largă în toate domeniile auxiliare ale istoriei, și avem foarte multe. Dar un istoric nu se poate mărgini numai la erudiție, la editare de texte, la judicioase critici de documente. Istoricul adevărat trebuie să privească fluxul istoriei dintr'o perspectivă largă, trebuie să aibă darul expunerii, al coordonării și al unificării, dar mai presus de toate darul, atât de rar, de a plasticiza trecutul, de a-l învia, de a ne prezenta o epocă și oamenii ei, ca ceva viu, nu ca ceva scos din cartoane colbăite, ci ca ceva ce a fost reintegrat în viață. Darul acesta de divinație, de reconstituire a vieții din trecut cu ajutorul științei, dar și al puterii de imaginație, este foarte rar și uneori și primejdios. Ce plastic, ce viu, ce adevărat și natural ne prezintă Michelet Evul mediu francez! Dar cât de subiectiv este expunerea aceluiași istoric, înzestrat cu toate darurile, despre Revoluția franceză, care încetează de a fi istorie și începe a deveni imn de slavă!

De aceea istoricul, care îmbină, care poate îmbina erudiția și obiectivitatea cu frumusețea expunerii, capabilă de a evoca în fășii vii și luminoase viața din trecut, istoricul acesta, da, — pe istoricul acesta, l-a sărutat pe frunte neîngăduitoarea și exigenta muză a istoriei, Clio.

R. CÂNDEA

CUNOAȘTEREA LIMBII ROMÂNE ÎN TRANSILVANIA

Factorii principali care au determinat frecvența actuală a cunoașterii limbii române în Transilvania. — Cunoașterea limbii române în Transilvania de populația cu limba maternă neromână. — Frecvența generală a populației din Transilvania care știe românește

1. Factorii principali care au determinat frecvența actuală a cunoașterii limbii române în Transilvania

Cunoașterea limbii române în Transilvania a stat până în prezent sub influența următoarelor patru grupe principale de factori:

Frecvența, autohtonía și felul așezării Românilor în raport cu celelalte neamuri prezente.

Scoala, Biserica, „Astra” culturală și administrația.

Drepturile politice și presa.

Ambianța socială.

În istoria lungă și sbuciumată a Transilvaniei factorii înșirați au manifestat tendințe variate. Au fost epoci lungi când mulți dintre ei au fost nefavorabili, iar dela 1918 încoace aproape toți au putut să servească cultivarea și propagarea limbii române.

De sigur nu e locul aici, și e ușor de înțeles de ce, ca să descriem amănunțit repercusiunea tuturor acestor factori asupra cunoașterii limbii române. Ne mulțumim deocamdată a trata succint numai factorii permanenți.

Frecvența și autohtonía Românilor în Transilvania. Tulpinele băștinașe dăce, înrudite strâns între ele și revitalizezate prin cele romane, au intrat în istorie ca așezări de țărani, puternic fixate de gle. Această însușire fundamentală, caracteristică tuturor popoarelor rămase în vleață, le-a asigurat o reproducere urcată și le-a ferit de amestec cu alte popoare. Acțiunea antibiologică a orașelor, pe care le-a ocolit multă vreme,

necunoscându-o, încontinuu și-au mărit cifra și prin aceasta s'au menținut într'o densitate relativă echilibrată față de popoarele vecine și cu o frecvență numerică în interior, care nu a permis decât așezarea unor fracțiuni reduse de alte grupe etnice. Astfel, autohtoni, stăpâni pe Țile, cu vitalitate urcată și încrezătorii în destinul croit cu jertfe mari, Românii au privit așezările artificiale ale oricărui popor poposit aici ca vremelnice. Ei și-au trăit viața proprie, unitară pe Țile, în sânge și în limbă, și independentă, fără să învețe vreuna din multele limbi ale trecătorilor. Nu și-au abandonat-o însă nici pe a lor, decât în insule limitate și sub împrejurări vitrege. Acesta este un excelent exemplu care coroborează cele susținute de C. Giol,¹⁾ că în cazuri de conviețuire de mai multe neamuri în aceeași provincie, întotdeauna populația majoritară sau aceea care are fertilitatea cea mai urcată, dacă nu sunt ingerințe administrative și politice, își impune limba.

Prioritatea și majoritatea noastră, de două ori mai mare față de oricare grup etnic existent astăzi aici, ne-a conservat deci nu numai limba strămoșească, dar au determinat ca ea să fie întotdeauna cunoscută, după cum vom vedea, și de conviețuitorii de alt sânge și altă limbă. Cât îi revine unui factor și cât altuia, de sigur că nu e locul să amintim aici. Ne permitem a ne exprima numai părerea, și a adăuga un exemplu, care o verifică. Credem, că autohtonii, vechimea legăturii între Țile și sânge a jucat și joacă un rol mai de seamă decât frecvența numerică. Iată un exemplu care o susține: în județul Cluj în care Românii și Ungurii sunt în procente mari, raportul de cunoaștere a limbii române a fost și este în favorul Românilor. La recensământul din 1900 Românii din județ, împreună cu toți ceilalți Neunguri au știut ungurește într'un procent de 9,6, pe când la cel din 1930, după 11 ani de regim românesc și de largă toleranță pentru toate limbile, Ungurii și ceilalți Neromâni au vorbit românește într'un procent incomparabil mai urcat, de 62,0.

Așezarea, comunitatea de spațiu, a două sau mai multe neamuri, dacă nu influențează de loc sau foarte puțin limba populației autohtone și majoritare, apoi invers, cea din urmă nu rămâne indiferentă asupra grupelor etnice minoritare: și le apropie, le determină colaborarea și prin aceasta le împrumută din tradiție și limbă. Influența aceasta e cu atât mai vădită, cu cât neamul în minoritate e mai dispersat în masa celui majoritar. Insușirea unei limbi pe calea aceasta se observă mai ales în clasele alogene, închistate în colectivități majoritare. Exemple de asemenea realizări găsim pretutindeni în Transilvania. Iată unul tipic:

¹⁾ *Le basi scientifiche della politica della popolazione*. Catania, 1931.

în plasa Șteu din județul Năsăud, între cei 21,662 de Români, conviețuiesc și 12,580 de locuitori de alte neamuri, în special Germani (6.142). Prin urmare e vorba de o plasă cu un procent mare de populație alogenă. Cu toate că niciuna din colectivitățile mixte nu are mai mulți Români decât Germani, ba unele sunt locuite chiar de majorități puternice nemțești, totuși 84,7% din Neromânii plășii vorbesc limba românească.

Se înțelege că rolul spațiului în difuzarea limbii române în regiuni cu un procent și mai redus de străini e și mai evident. Iar grupele etnice alogene în Transilvania, în afară de cei din regiunea din Sud-Est, sunt caracterizate tocmai prin această mare dispersiune.

Ambianța. Prioritatea poporului român aici și frecvența lui mai mare față de celelalte neamuri, factori care l-au fost favorabili, față de ceilalți extrem de potriviți, nu explică însă suficient marea enigmă prin care ni s'a transmis limba română prin atâtea generații. Noi atribuim conservării limbii române, în cadrele mari ale neamului, un rol deosebit familiei, iar întrebunțarea ei și de către alte neamuri o explicăm prin necesitatea vitală ale cărei împliniri nu le puteau dispensa de cunoașterea limbii române.

Familia, acest prețios focar păstrător de tradiție românească, a contraponderat orice iscusință depusă în calea perpetuării limbii române în masele largi ale populației. Cele câteva ore de folosire încălțată a altor limbi în școli sau în alte instituții nu au fost suficiente pentru a înlocui o limbă cu rădăcini milenare.

Cât privește populația cu limba maternă neromână, aceasta și-a însușit limba noastră în contactul zilnic pe care l-a avut cu Românii în orice împrejurare a vieții.

În sate: la munca câmpului, pe pământul latifundiarilor de altă dată, Românii, alături de Unguri, Germani și alte neamuri, erau nelipsiți; comerțul și mica industrie deși erau în mare parte în mâna proprietarilor neromâni, dar angajații, muncitorii, producătorii de materii prime și consumatorii erau aproape numai români. În toate aceste împrejurări se înțelege că nu se putea întrebunța o altă limbă decât a celor mulți și de neînlocuit, adică a Românilor. La orașe, pe plețele săptămânale, în târgurile de țară, niciodată și nicăieri în Transilvania nu se aude altă limbă decât cea românească. Într'adevăr, în care din orașele noastre, adevărate târguri permanente, care trăiesc dela consumatorii celor 30—40 de sate pur românești din jurul lor, ar fi posibil ca dela transacția de mărfuri până la atmosfera practicării celei mai modeste meserii, patronul, familia și angajații lor ar putea conviețui cu o altă limbă decât cu cea românească? De sigur în nici unul. Și această explicație a universalității limbii române în Transilvania nu o înscodim noi.

A dat-o demult un neromân. E vorba de observația reală și justă, deși nebazată pe un recensământ a preotului german Stefan L. Roth.¹⁾ Iată ce scria omul de mare înțușie, în broșura sa, în care a protestat față de „Războiul limbilor în Transilvania” (Der Sprachkampf in Stebenbürgen). „E în zadar că Domnii din Dieta dela Cluj pretind a da Transilvaniei o limbă oficială obligatorie pentru toți, e în zadar că ei caută a vota legi pentru a atinge acest rezultat, nutrind iluzia că fac operă meritorie. Ei n’au dreptate, deoarece Transilvania n’are lipsă de o limbă impusă prin voința Dietei. Ea posedă, cum a și posedat întotdeauna, o limbă a ei, o limbă pe care locuitorii acestei țări o înțeleg. Aceasta nu e cea germană, nici cea maghiară, e cea română, pe care toți o știu fără a fi învățat-o. De câte ori două persoane de rasă diferită să întâlnească și nu se pot înțelege în limba lor proprie, cea românească e gata imediat ca terță pentru a servi de interpret. Toată lumea știe limba română. Pentru a învăța pe cea maghiară sau germană, trebuie să se trudească la școală, dar aproape fără să vrea învață pe cea română, prin contactul zilnic din stradă. Într’o bună zi observă că știe vorbi această limbă, și de altfel, chiar dacă nu vrea să o învețe, nevoia sub mîile ei de aspecte îi va impune cunoașterea.”

Sau cine nu a avut ocazia să sesizeze „că cetățenii români de limbă germană care locuiesc regiuni îndepărtate unele de altele și unde se vorbesc dialecte germane destul de diferite, se întregesc, când se întâlnesc, pentru a se înțelege mai bine, în limba română, dacă nu posedă suficient limba germană literară.”²⁾

Din aceste câteva considerațiuni relese evident, că stările sociale din Transilvania sunt de asemenea natură încât indiferent de neam, întotdeauna și fără nicio canalizare oficială impun folosirea limbii române.

2. Cunoașterea limbii române în Transilvania de populația cu limbă maternă neromână

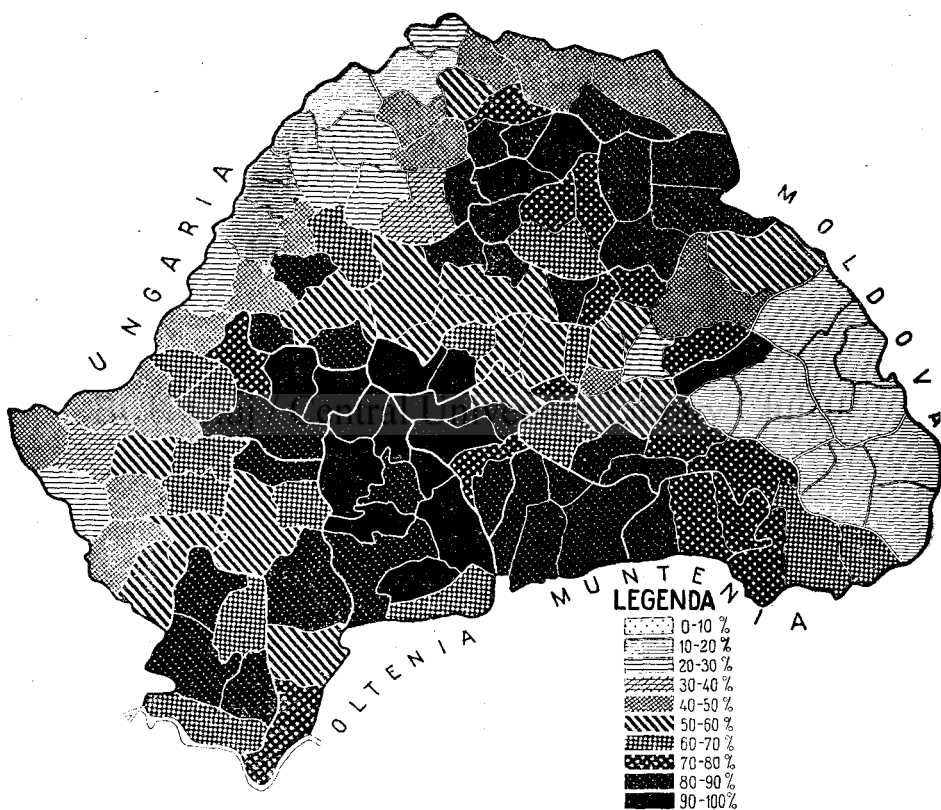
Locuitorii din Transilvania de altă limbă maternă decât cea română știu românește, în mediul rural într’un procent de 43,0, iar în cel urban vorbesc într’o proporție mult mai ridicată de 60,1. Pe provinciile în Banat frecvența neromânilor care vorbesc românește e cea mai urcată, de 50,1% în sate și de 72,3% în orașe.

Distribuția geografică a cunoașterii limbii române redată în cele două cartograme care urmează și variația cunoașterii ei pe neamuri are câteva caracteristici fundamentale.

¹⁾ După Prof. I. Lupaș. *Revue de Transylvanie*, T. V, Nr. 2, p. 225-6.

²⁾ Peter, N. I.: *L’emploi des langues minoritaires dans l’administration*, în *Revue de Transylvanie*, T. III, Nr. 2, p. 190.

Atât în mediul rural, pe plăși, cât și în orașe, nu e cunoscută în mod uniform, fapt care prezintă o însemnată importanță. Ea are o întrebuintare care e strâns corelată de frecvența elementului românesc. În plășile și orașele cu procente urcate de români, și minoritarii vorbesc românește într'un procent mare. Acesta de cele mai multe ori e aproape egal cu frecvența procentuală a Românilor din colectivități.

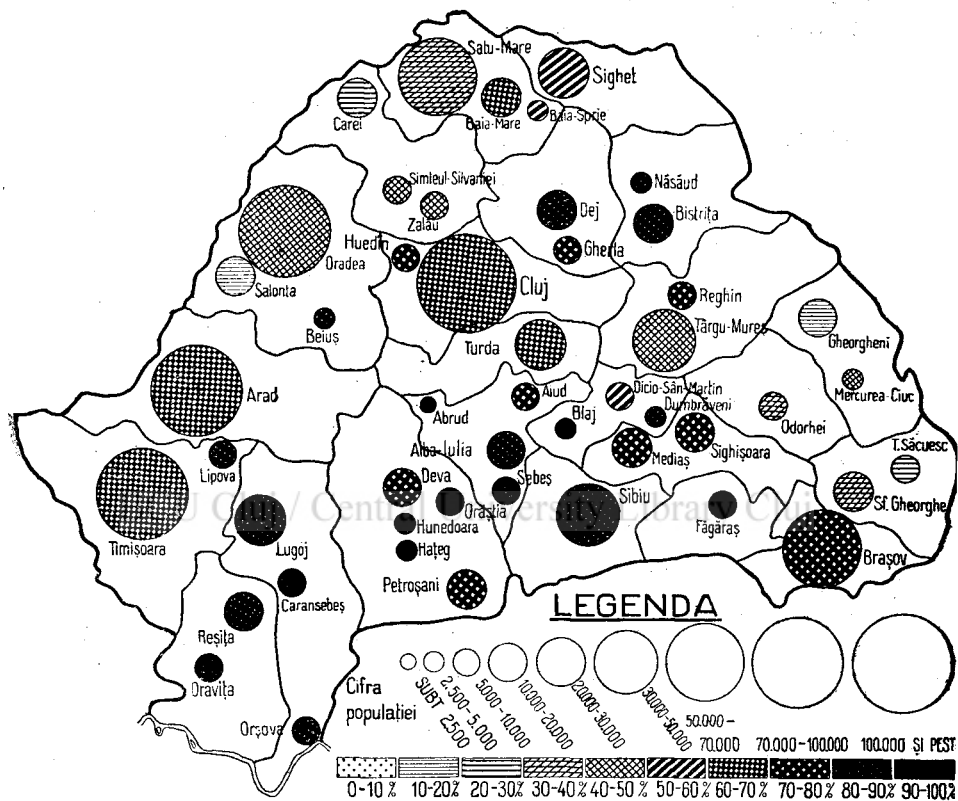

CARTOGRAMA 1. Frecvența procentuală a cunoașterii limbii române în mediul rural din Transilvania, pe plăși, de populația cu limbă maternă neromână. (După recensământul din 1930).

Cu cât comunitățile urbane sunt mai mici, cu atât cunoașterea limbii române de Neromâni e mai frecventă.

Făcând o privire și asupra variației cunoașterii limbii române de la un neam la altul constatăm că Germanii, în special Sașii, știu

mai des românește. Așa în județul Târnava-Mare, cu 39,8% de Sași găsim că între ei un procent de 78,5 vorbesc limba română. În județul Sibiu, care e al doilea județ în ce privește frecvența Sașilor (24,2%) cunoașterea limbii române atinge 80,5%. Procente egale de cunoașterea

CARTOGRAMA 2. Frecvența procentuală a cunoașterii limbii române în orașele din Transilvania de populația cu limba maternă neromână.

limbii române găsim și în orașele acestor județe: Sighișoara are 78,8%, Mediaș 76,9%, Sibiu 85,2% de Sași care știu românește. Situația e identică și în județul și municipiul Brașov.

În județul Timiș găsim o frecvență deja mai redusă: deși frecvența elementului german și aici e urcată (35,6%, în mediul rural și urban intrunite), totuși cunoașterea limbii române nu trece de 44,1% în sate și 65,7% în Timișoara.

Ungurii vorbesc românește într'o frecvență mare în plășile, din județele de Nord, urde sunt în general în minoritate etnică și sunt șezaji în colectivități m'xte, cu majorități puternice românești sau egal locuite și de Români sau Șvabi. Astfel în Someș, Năsăud, Cluj procentul Neromânilor care știu românește variază dela o plasă la alta între 51,8 și 100.

În sinteză dispers'unea limbii române printre locuitorii Neromâni prezintă aspecte care denotă următoarele fapte mai importante:

a) *Limba română s'a difuzat în mod natural, printr'un flux continuu, al cărui curent spre Neromâni e susținut de realități organice: autohtonie; legătura de glie; fertilitatea urcată și frecvența ca număr mai mare a Românilor față de a oricărui alt neam din Transilvania.*

b) *Această atmosferă naturală a creat limbii române condiții de propagare firești, care nu pot fi înlocuite prin școală, biserică, administrație, presă, etc., fiindcă dacă acestea ar fi avut rol primordial față de curentul menținut clipă de clipă prin înseși necesitățile vitale ale populației, atunci limba română ar prezenta o însemnată reducere chiar printre Români, iar printre Neromâni ar fi vorbită într'un procent redus și în mod uniform în toate colectivitățile.*

c) *Datele referitoare la cunoașterea limbii române în Transilvania de locuitorii Neromâni, oferite de recensământul din 1930, confirmă atât modalitatea de difuziune a unei limbi printr'o minoritate, descrisă de specialiști, cât și toate opiniile elaborate la noi, susținute până acum pe fapte observate pe alte căi, decât ale cifrelor.*

3. Frecvența generală a populației din Transilvania care știe românește

Cunoașterea limbii române în Transilvania poartă pecetea frecvenței neamului românesc majoritar. Există aproape o suprapunere între frecvența populației declarată că aparține neamului românesc și aceea care are limba maternă cea română, și se observă o corelație urcată între frecvența locuitorilor de limbă maternă română și între cel de neromână, care însă știu și românește.

Paralelismul dinătru nu e supus decât unor excepțiuni foarte neînsemnate, după cum citim din următoarele cifre și procente :

*Diferența între neam și limba maternă la populația din Transilvania
(Mediul rural și urban întrunite. Procente din total.)*

		Transilvania, Banatul, Crișana-Maramureș		Transil- vania	Banatul	Crișana- Mara- mureș
		Cifre	%	%	%	%
Români	Neam	3,207.880	57,7	57,6	54,4	60,7
	Limbă maternă .	3,233.216	58,3	58,2	55,3	60,4
	Diferență neam—limbă .	+ 25.336	+ 0,6	+ 0,6	+ 0,9	- 0,3
Unguri	Neam	1,353.276	24,4	29,0	10,4	23,1
	Limbă maternă .	1,480.712	26,7	31,0	11,2	27,1
	Diferență neam—limbă .	+ 127.436	+ 2,3	+ 2,0	+ 0,8	+ 4,0
Germani	Neam	543.852	9,8	7,9	23,7	4,8
	Limbă maternă .	540.793	9,7	7,7	24,6	4,5
	Diferență neam—limbă .	- 3.059	- 0,1	- 0,2	+ 0,9	- 0,3
Evrei	Neam	178.699	3,2	2,4	1,2	6,4
	Limbă maternă .	111.275	2,0	1,6)	4,2
	Religie mozaică .	192.833	3,5	2,5	1,5	7,0
	Diferență neam—limbă .	- 67.424	- 1,2	- 0,8	- 1,2	- 2,2
Alții	Neam	264.656	4,9	3,1	10,3	5,0
	Limbă maternă .	182.367	3,3	1,5	8,9	3,8
	Diferență neam—limbă .	- 82.289	- 1,6	- 1,6	- 1,4	- 1,2

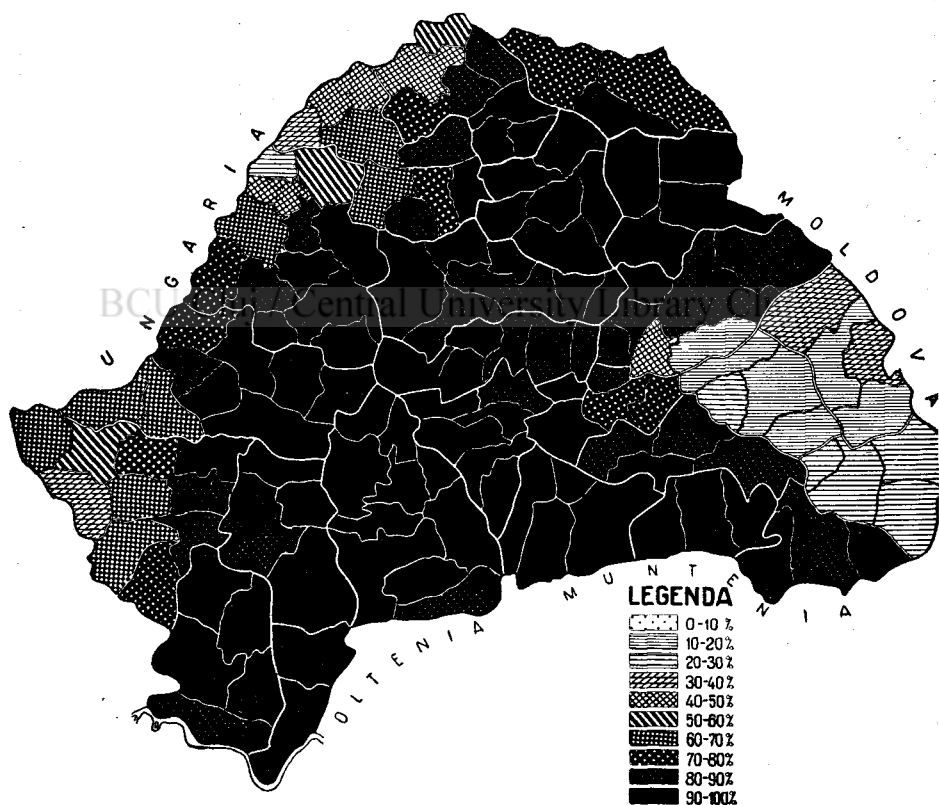
) Subt 0,1%

Neînsemnatul surplus de locuitori de limbă maternă română (25,336) peste cifra Românilor de neam se datorește în parte Evreilor care și-au camuflat sau de fapt nu-și mai știau limba idiş. Originea acestui excedent îl găsim în majoritatea județelor din Transilvania, cu excepția câtorva: Arad, Cluc, Mureș, Odorheiu, Sălaj și Trei-Scaune. În acestea din contră am avut un deficit la limbă, efectul factorilor de desnaționalizare dinaintea unirii: Românii și-au păstrat conștiința de neam, — dar și-au uitat limba. De altfel o comportare asemănătoare găsim și în celelalte județe neînscrise, fapt pe care nu-l mai putem citi din cifrele globale, fiind întrecut de cifra locuitorilor de limba idiş. (Ungurii au avut excedentul de limbă față de neam, mai urcat decât

toate celelalte neamuri, datorit Evrellor care au considerat limba maghiară ca limba lor maternă și apoi datorit neamurilor mici, pe care subț regimul lor politic, după cum se știe bine, aproape că le-a maghiarizat în întregime).

Corelația între frecvența Românilor și cunoașterea limbii române de celelalte neamuri din Transilvania, am descris-o în capitolul precedent.

În ansamblu frecvența vorbirii limbii române, la 1930 o redăm în următoarele două cartograme.

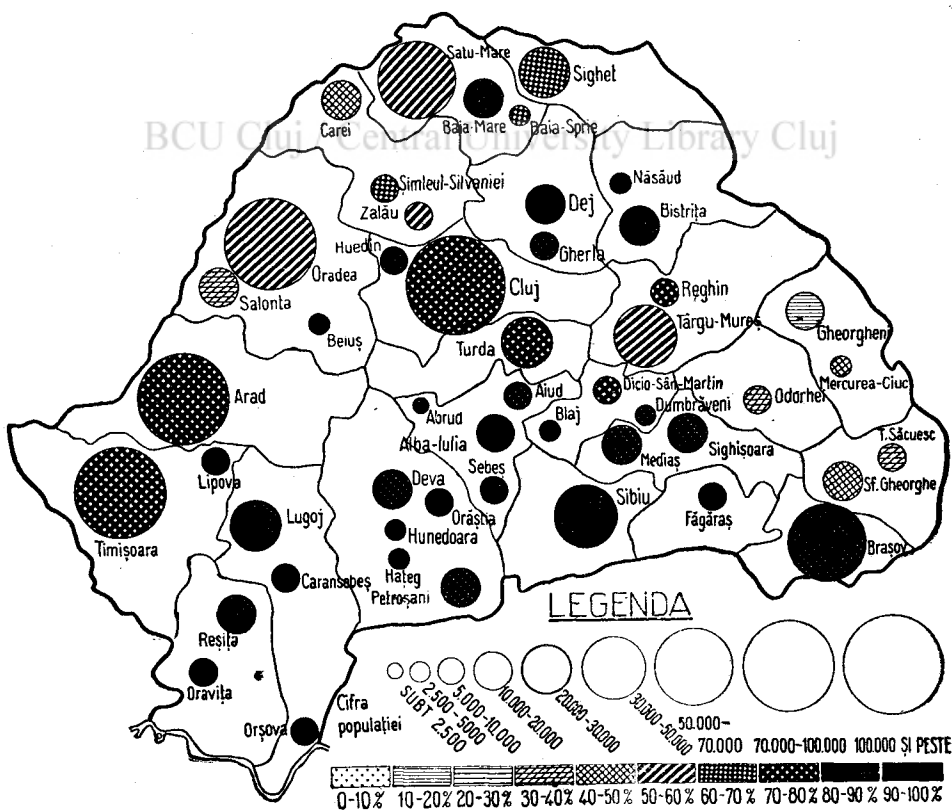

CARTOGRAMA 3. Cunoașterea limbii române în mediul rural din Transilvania, pe plăși.

Din acestea reiese că aproape pretutindeni în Transilvania limba românească e vorbită de o mare majoritate a locuitorilor.

Frecvența cunoașterii limbii române în Transilvania

Procentul cunoașterii limbii române	Piași		Orașe	
	Cifre	%	Cifre	%
0— 10	0		0	
10— 20	6	4,3	0	
20— 30	6	4,3	1	2,0
30— 40	4	2,9	3	6,1
40— 50	4	2,9	3	6,1
50— 60	3	2,2	4	8,2
60— 70	8	5,8	3	6,1
70— 80	11	8,0	6	12,2
80— 90	26	18,9	12	24,5
90—100	70	50,7	17	34,8
Total . .	138	100,0	49	100,0

CARTOGRAMA 4. Cunoașterea limbii române în orașele din Transilvania.

In mediul rural 79,1% cunosc limba română. Pe plăși, în jumătate din ele se vorbește românește de 90—100% din totalul locuitorilor și numai în 14,4% se cunoaște limba română de mai puțin de 50% din populație. Plășile din urmă, în număr de 20 se găsesc : în Săcuime 14 ; la granița din spre Ungaria 5 și 1 la fosta graniță din Banat. E de relevat, că fără excepție toate cele 16 plăși din urmă sunt la frontieră, încât cunoașterea limbii române în Transilvania nu poate fi privită pe zone. Intreaga provincie din acest punct de vedere e un bloc unitar, ceea ce mai intuitiv reprezintă cartograma Nr. 3.

In orașe 73,8% din populație vorbește românește. Mai mulți de jumătate din locuitorii a lor 85,8% din orașe cunosc această limbă și numai în 7 orașe se vorbește românește cu frecvență, care variază dela 20 până la 50 de procente. Din acestea 5 sunt în Săcuime și două la Vest, Sătmar și Carei.

Intrebuințarea limbii române de marea majoritate a locuitorilor din Transilvania, înseamnă că aceasta este unica limbă care apropie și asigură colaborarea tuturor spre progresul general al provinciei întregi.

Considerațiunile expuse până aci și întocmirea cartogramelor din text sunt bazate pe cifrele și procentele din tabela care urmează :

Cunoașterea limbii române în Transilvania

(După recensământul din 1930.¹)

A) Mediul Rural

B) Mediul Urban

JUDEȚE Plăși	Totalul popu- lației	Locuitori cu limba maternă				Totalul celor care știu românește %	JUDEȚE Orașe	Totalul popu- lației	Locuitori cu limba maternă				Totalul celor care știu românește %
		română % din total	neromână care știu românește						română % din total	neromână care știu românește			
			Cifre							Cifre			
					%							%	
România	14 405 989	75,7	1 496 577	42,8	86,1	România	3 651 039	62,2	928 277	67,6	87,7		
Transilvania, Banatul, Cri- șana-Maram.	4 584 945	63,3	723 266	43,0	79,1	Transilvania, Banatul, Cri- șana-Maram.	963 418	34,4	379 356	60,1	73,8		
Transilvania	2 698 313	62,5	422 469	41,8	78,2	Transilvania	519 675	36,0	211 341	63,7	76,6		
Alba	179 384	87,4	16 944	74,8	96,8	Alba	33 365	60,3	11 081	83,9	93,6		
Abrud	20 493	97,1	562	95,1	99,9	Alba-Iulia	12 282	65,6	3 745	88,9	96,1		
Aiud	26 940	74,9	4 047	59,9	89,9	Abrud	2 468	73,4	624	95,1	98,7		
Ighiu	30 550	95,7	1 253	95,1	99,8	Aiud	9 478	39,9	4 302	75,7	85,4		
Ocna-Mureș.	22 170	72,0	4 675	75,4	93,1	Sebeș	9 137	70,9	2 410	90,8	97,3		
Sebeș	28 864	87,1	3 114	83,7	97,9								
Teiuș	24 736	89,7	2 083	82,2	98,1								
Vințul-de-jos	25 631	94,1	1 210	79,5	98,8								
Brașov	108 893	60,7	29 972	70,2	88,3	Brașov	59 232	32,7	28 691	72,5	81,2		
Bran	48 442	70,7	10 730	75,8	92,9								
Buzăul-Ardel.	18 610	81,1	2 349	66,8	93,7								
Săcele	41 841	40,1	16 893	67,4	80,5								
Ciuc	130 644	13,3	14 523	12,8	24,5	Ciuc	15 162	6,8	3 744	26,5	31,4		
Centrală	32 947	1,7	3 273	10,1	11,7	Miercurea-Ciuc	4 807	11,9	1 774	42,0	48,8		
Frumoasa	23 521	16,9	3 862	19,8	33,4	Gheorgheni	10 355	4,4	1 970	19,9	23,4		
Gheorgheni	52 539	23,5	4 565	11,4	32,2								
Sânmartin	21 637	2,4	2 823	13,4	15,5								
Cluj	228 746	74,6	36 278	62,4	90,4	Cluj	106 245	33,8	43 960	62,8	75,2		
Borșa	20 516	83,6	2 773	82,6	97,1	Cluj	100.844	34,5	40 672	61,9	74,9		
Cluj	51 049	64,3	9 601	52,8	83,1	Huedin	5 401	20,8	3 288	76,9	81,7		
Gilău	26 978	66,6	4 672	51,8	83,9								
Hida	29 574	85,6	3 496	82,1	97,4								
Huedin	49 509	80,4	5 119	52,7	90,7								
Mociu	27 409	70,1	6 693	81,7	94,5								
Sărmășul	23 711	77,4	3 924	73,1	93,9								
Făgăraș	78 198	83,6	10 318	80,6	96,8	Făgăraș	7 841	54,9	3 258	92,1	96,4		
Arpașul-de-jos	22 984	88,4	2 319	87,4	98,5								
Făgăraș	34 672	79,5	5 634	79,5	95,8								
Șercaia	20 545	85,1	2 365	77,3	96,6								
Hunedoara	290 884	87,7	27 736	77,7	97,2	Hunedoara	41 234	54,7	15 295	82,1	91,8		
Avram Iancu	20 814	97,9	412	95,6	99,9	Deva	10 509	52,1	3 923	77,9	89,4		
Brad	31 305	95,5	1 360	96,5	99,8	Hațeg	3 383	67,5	1 028	93,7	97,9		
Deva	62 829	88,4	3 325	87,1	98,5	Hunedoara	4 600	60,6	1 634	90,2	96,2		

1) Recensământul General al Populației din România, Anul 1930. Ed. Institutul Central de Statistică, București, vol. II și III.

Continuare

JUDEȚE Plăși	Totalul populației	Locuitori cu limba maternă		Totalul celor care știu românește 0/0	JUDEȚE Orășe	Totalul populației	Locuitori cu limba maternă		Totalul celor care știu românește 0/0
		română 0/0 din total	neromână care știu românește				română 0/0 din total	neromână care știu românește	
		Cifre	%				Cifre	%	
Geoagiu	16 503 98,2	297 98,0	100,0	0,0	Orăștie	7 337 67,9	2 220 94,4	98,2	
Hateg	40 267 96,1	1 346 87,3	99,5		Petroșeni	15 405 45,6	6 450 77,9	87,8	
Hunedoara	21 214 89,7	2 058 94,5	99,4						
Iia	35 176 97,2	928 95,8	99,9						
Orăștie	26 974 93,5	1 611 93,0	99,5						
Petroșeni	51 348 55,7	15 857 69,8	86,6						
Pui	14 454 96,0	542 95,1	99,8						
Mureș	241 739 49,9	39 394 32,5	66,2		Mureș	47 807 23,6	17 592 48,3	60,4	
Band	21 173 70,1	3 210 50,7	85,2		Targu-Mureș	38 517 24,6	12 315 42,5	56,6	
Miercurea-Mirafului	32 709 5,1	2 435 78,5	112,6		Reghin	9 290 19,4	5 277 70,5	76,2	
Mureș	51 265 29,8	7 977 22,2	45,3						
Răciu	18 706 76,1	2 291 51,8	88,4						
Reghin	71 114 62,3	13 268 49,5	81,0						
Teaca	22 877 67,7	5 307 71,9	90,9						
Toplița	23 895 61,6	4 906 53,5	82,1						
Nășăud	126 491 77,5	24 150 84,9	96,6		Nășăud	17 640 48,5	8 055 89,0	94,2	
Băgău	31 069 68,8	8 086 83,4	94,8		Bistrița	14 128 40,1	7 512 89,1	93,3	
Nășăud	32 596 86,3	3 847 86,5	98,1		Nășăud	3 512 82,2	543 86,7	97,6	
Rodna	28 584 93,9	1 560 89,9	99,4						
Șteu	34 242 63,2	10 657 84,7	94,3						
Odorhei	121 764 3,2	14 300 12,1	15,0		Odorhei	8 518 10,9	2 268 29,9	37,6	
Cristur	30 492 6,9	4 459 15,7	21,5						
Ocland	25 316 2,3	3 361 13,6	15,6						
Odorhei	37 341 0,3	3 818 10,3	10,6						
Praid	28 615 4,0	2 662 97,0	13,3						
Sălaj	311 517 58,5	33 066 25,6	69,2		Sălaj	31 830 27,5	7 673 33,3	51,6	
Carei	37 367 34,6	3 264 13,4	43,3		Zălau	8 340 24,7	2 642 42,1	56,4	
Cehuț-Silvaniei	44 333 68,7	5 837 42,1	81,9		Carei	16 042 27,6	2 733 23,6	44,7	
Crasna	30 009 75,7	2 680 36,8	84,7		Simleul-Silvaniei	7 448 30,4	2 298 44,4	61,3	
Jibou	37 535 89,0	3 339 81,2	97,9						
Simleul-Silvaniei	44 870 50,9	5 290 24,0	62,7						
Tășnad	44 388 54,9	5 666 28,3	67,7						
Valea-lui-Mihail	31 487 26,6	2 547 11,0	34,7						
Zălau	41 528 65,7	4 447 31,2	76,4						
Sibiu	145 274 73,4	31 040 80,5	94,8		Sibiu	49 345 38,5	25 808 85,2	90,8	
Miercurea-Sibului	32 703 78,2	5 772 81,3	95,9						
Ocna-Sibului	22 439 72,0	5 105 81,3	94,7						
Săliște	20 102 91,4	1 419 82,2	98,4						
Sibiu	70 030 66,5	18 744 80,0	93,3						
Someș	197 637 82,8	25 381 74,6	95,6		Someș	21 718 41,4	10 566 83,1	90,1	
Beclan	37 913 73,6	7 221 72,2	92,6		Dej	15 110 40,5	7 620 84,7	90,9	
Dej	53 007 83,3	6 814 77,2	96,2		Cherha	6 608 43,7	2 946 79,2	88,3	
Carbon	14 335 95,9	508 86,5	99,4						

Continuare

JUDEȚE Plăși	Totalul popu- lației	Locuitori cu limba maternă			Totalul celor care știu românește 0/0	JUDEȚE Orașe	Totalul popu- lației	Locuitori cu limba maternă			Totalul celor care știu românește 0/0
		română 0/0 din total	neromână care știu românește					română 0/0 din total	neromână care știu românește		
			Cifre	%					Cifre	%	
Gherla	38 674	75,6	6 059	64,3	91,3						
Ileanda	25 371	95,5	1 063	93,8	99,7						
Lăpuș	28 337	85,7	3 716	92,0	98,9						
Târnava-Mare	119 456	49,8	47 074	78,5	89,2	Târnava-Mare	28 538	30,7	15 370	77,8	84,6
Agnita	24 194	57,1	8 604	83,0	92,7	Sighișoara	13 033	34,4	6 734	78,8	86,1
Mediaș	35 949	45,8	15 670	80,4	89,3	Mediaș	15 505	27,6	8 636	76,9	83,2
Rupea	30 466	51,9	10 700	73,1	87,1						
Sighișoara	28 847	46,5	12 100	78,4	88,4						
Târnava-Mică	134 230	56,8	36 005	62,2	83,7	Târnava-Mică	15 252	47,2	5 652	70,4	84,3
Blaj	45 896	75,0	9 358	81,7	95,4	Diciosânmărtin	6 567	29,8	2 696	58,6	70,8
Diciosânmărtin	41 195	47,7	12 758	59,2	78,7	Blaj	4 618	78,0	947	93,3	98,5
Dumbrăveni	27 353	34,5	10 415	58,2	72,6	Dumbrăveni	4 067	40,5	2 009	83,2	89,9
Iernut	19 786	64,6	3 474	49,6	82,2						
Trei-Scaune	120 197	12,1	15 984	15,1	25,4	Trei-Scaune	15 925	14,2	4 805	35,2	44,3
Baraolt	16 210	4,6	2 850	18,4	22,2	Sf. Gheorghe	10 818	18,7	3 382	38,5	49,9
Covasna	33 985	15,5	3 528	12,3	25,9	Târgul-Săcuiesc	5 107	4,6	1 423	29,2	32,5
Sf. Gheorghe	35 077	15,0	5 196	17,4	29,8						
Tg.-Săcuiesc	34 925	9,2	4 410	13,9	21,9						
Turda	163 259	79,6	20 304	60,9	92,0	Turda	20 023	39,0	7 523	61,6	76,5
Baia-de-Arieș	15 203	98,8	175	98,3	100,0						
Câmpeni	36 382	99,3	226	93,4	100,0						
Câmpia-Turzii	32 252	66,0	6 501	59,3	86,1						
Iara	16 785	90,3	1 097	67,2	96,8						
Luduș	33 706	67,3	7 303	66,3	89,0						
Mihai-Viteazul	28 931	67,8	5 002	53,7	85,1						
Banatul	772 469	59,6	156 143	50,1	79,8	Banatul	167 489	35,4	77 945	72,3	82,0
Caraș	171 476	75,8	30 919	74,4	93,8	Caraș	29 453	42,1	14 761	86,8	92,2
Bocșa-Montană	30 175	76,3	6 090	85,4	96,5	Oravița	9 585	68,5	2 793	92,7	97,6
Bozovici	24 391	95,9	888	89,7	99,6	Reșița	19 868	29,8	11 968	85,5	89,6
Moldova-Nouă	28 588	53,5	8 775	66,0	84,2						
Oravița	60 261	81,0	9 225	80,8	96,3						
Reșița	28 061	69,0	5 941	68,3	90,1						
Severin	199 130	83,8	20 231	63,0	94,0	Severin	40 456	49,6	16 954	83,4	91,5
Birchiș	15 464	95,2	603	82,3	99,1	Lugoș	23 593	41,2	11 187	80,9	88,6
Caransebeș	37 896	88,9	3 393	80,7	97,8	Caransebeș	8 704	62,4	2 957	90,5	96,3
Făget	28 092	85,9	2 823	66,2	95,2	Orșova	8 159	60,3	2 810	86,8	94,7
Lugoș	63 378	75,1	8 808	55,9	89,0						
Orșova	21 835	81,5	2 971	74,2	95,2						
Teregova	32 465	89,4	1 833	53,2	95,0						
Timiș	401 863	40,8	104 993	44,1	66,9	Timiș	97 580	27,6	46 230	65,7	74,9
Buziaș	41 986	65,6	8 145	56,5	85,0	Timișoara	91 580	26,3	43 540	64,8	73,8
Centrală	54 520	30,5	16 690	44,1	61,1	Lipova	6 000	46,7	2 690	84,4	91,6
Ciacova	45 126	41,5	11 874	45,0	67,8						
Deța	41 417	40,5	13 570	55,1	73,2						

PROBLEMA UNUI IMPOZIT EXCEPȚIONAL PE BENEFICIILE DE RĂZBOIU

Necesitățile financiare ale Statului în timp de războiu, au dus la luarea unor măsuri fiscale extraordinare, menite să împlinească, împreună cu împrumuturile pe piața internă — căci de împrumuturi pe piețele externe în actuala conjunctură nu poate fi vorba — nevoile urgente de finanțare a războiului.

Sarcinile mereu crescânde ale Statului nu vor întârzia să reclame însă noi resurse și chestiunea cea mai dificilă va fi aceea de a găsi noi materii impozabile. O argumentare a cotelor impozitelor existente nu va da, credem, un randament suficient pentru că legislația fiscală actuală, este concepută pentru o structură economică, azi dispărută, sau cel puțin profund modificată, în urma creșterii excesive a prețurilor.

Rezultă din această deosebire de variațiuni a prețurilor și mai ales din deosebirea de variațiuni a prețurilor în raport cu salariile, conjuncturi deosebit de favorabile pentru anumite activități economice cari sunt sursa unor beneficii nenormale și nejustificabile.

Truda de-a creia un regim de control al prețurilor, a rămas infructuoasă și ca dovadă a insuccesului acestei tentative de limitare a prețurilor, putem aminti faptul că după Decretul-Lege referitor la înghețarea prețurilor din 1941, însuși Statul a fost acela care a urcat prețul produselor sale de monopol — alcool, tutun, chibrituri, etc., — confirmând prin aceasta eșecul legii de stabilizare a prețurilor.

Creșterea excesivă a prețurilor a făcut să apară beneficii pentru anumite ramuri de activitate, pe cari în momentul de față nici un fel de impozit excepțional nu le atinge.

Aceste beneficii anormale, cari nu-și găsesc justificarea în destoinicia celor ce le realizează, ci în conjunctura extraordinară a război-

iului, constituie o materie impozabilă, care va trebui la un moment dat să fie supusă unei contribuțiuni, tot atât de excepționale ca și natura beneficiilor însăși.

In ce constă conjunctura favorabilă de care amintim? In general se răspunde: în creșterea prețurilor. Creșterea prețurilor în sine nu reprezintă o conjunctură favorabilă dacă este egală (sau mai precis proporțională), pentru toate bunurile și toate serviciile, — sau într'o accepțiune mai largă, pentru tot ce poate primi o reprezentare contabilă.

Producătorul sau comerciantul nu este principiar avantajat cu nimic, când față de creșterea prețului produselor sau mărfurilor, are de suportat o creștere proporțională a elementelor cari intră în componența prețului de cost. Când însă anumite elemente rămân invariabile, beneficiul crește cu diferența între prețul acestor elemente și creșterea prețului mărfurilor în proporția în care elementele invariabile intră în componența prețului.

Conjunctura actuală constă tocmai în faptul unei inegale creșteri a prețurilor și a serviciilor, ceea ce permite celor ale căror produse au crescut mai mult decât media prețurilor, să realizeze beneficii extraordinare, în timp ce alții, ale căror produse deși au crescut în preț, dar într'o proporție mai mică decât media prețurilor, să fie în pierdere, deși din punct de vedere contabil vor putea arăta beneficii. Și unii și alții vor fi în câștig față cu creditorii lor, cari vor avea de primit valori nominal identice, dar cu o putere de achiziție scăzută, precum și față de salariații ale căror salarii n'au urmat curba prețurilor.

Comercianților li-se aduce acuza de a fi speculanți prin faptul că vând de ex. cu 500 unități o marfă cumpărată cu 100 unități.

În spirit ortodox, bunul comerciant va trebui să vândă nu cu prețul cu care a cumpărat marfa, plus un beneficiu socotit legal, ci cu prețul cu care va putea să înlocuiască marfa vândută, plus beneficiul legal. În asemenea condițiuni, comerciantul nu a făcut nici un fel de speculă și n'a realizat beneficii excepționale, dacă cheltuielile de exploatare ale fondului de comerț au crescut și ele în proporția de 1 la 5 în care a crescut și valoarea mărfii.

Dar beneficiile vor fi excepționale, când, față de augmentarea prețului mărfii, sarcinile pe care comerciantul are să le suporte, au variat într'o proporție mai mică și conjunctura actuală are tocmai acest aspect. Anumite produse au crescut în proporție de 1 la 10 sau

mai mult, dar sarcinile comerciantului n'au variat decât într'o proporție redusă. Salariile au variat în proporții mici, chiria la fel, dobânzile au rămas constante, iar impozitele directe n'au urmat curba ascendentă a prețurilor.

Ținând seama de faptul că alte bunuri n'au crescut decât în proporție de 1 la 5 sau mai puțin, rezultă că negustorul sau producătorul, din exemplul de mai sus, va putea achiziționa în viitor de două ori atâtea bunuri din această categorie, decât putea achiziționa înainte.

Pe de altă parte anumite ramuri de comerț, cari sunt obligate să lucreze în cadrul unor îngrădiri legale, lucrează în pierdere.

Astfel comerțul de bancă este astăzi un comerț deficitar, deși contabil în bilanțuri apar beneficii. Băncile nu pot lua o dobândă mai mare decât dobânda legală, dar beneficiile, deși din punct de vedere contabil apar ca beneficii, din punct de vedere economic, nu reprezintă, decât o cotă parte din pierderea suferită prin deprecierea monetei.

Apare deci clar că nu creșterea prețurilor în sine, ci deosebirile în creșterea prețurilor a diferitelor bunuri sau servicii este sursa beneficiilor excepționale.

Din analiza succintă de mai sus apare, ceace, de altfel ne confirmă observarea cât de sumară a realităților ce ne înconjoară, o situație economică profund modificată față de trecut. Pe de-o parte oameni ale căror venituri au rămas nominal aceleași, sau au crescut în proporție foarte mică, nici nu s'au dublat măcar, pe de altă parte, de acei ale căror resurse au crescut proporțional cu media prețurilor, sau cel puțin cu devalorizarea monetară, iar alții ale căror resurse au crescut în proporții neobicinuite.

Față de această modificare în structura economiei românești, sistemul nostru de impunere apare ca profund inadecuat, nu atât prin alcătuirea sa principiară, cât prin modul de aplicare în practică.

Analizând impozitele directe, din punct de vedere teoretic, ar trebui să concludem că, fiind așezate asupra venitului, orice augumentare de venituri se va repercuta în buget printr'o creștere automată a încasărilor. Deși principiar impunerea ar urma să se facă după anumite criterii obiective, practic impunerea se face prin apreciere. Dar această apreciere a organelor fiscale are desavantajul de a fi subiectivă, iar subiectivitatea organelor de impunere influințabilă. Un singur impozit poate fi socotit că atinge veniturile contribuabililor în întregime, acel asupra salariilor, căci aici, nu salariatul, ci acel care-l plătește vine în contact cu fiscalul. Categoriile importante din rândul impozitelor directe impozitul pe clădiri, impozitul pe beneficiile comerciale și industriale și impozitul supracotă (forma degenerată a impozitului global), au un

randament atât de slab, în raport cu impozitul pe salarii, încât s'ar putea crede din simpla considerare a bugetelor, pe ultimele trei exerciții, că numai situația salariaților s'a îmbunătățit, iar comerțul și industria stau în pragul falimentului.

Prevederile bugetare pe ultimele trei exerciții apar astfel în milioane :

Exercițiul	1940/41	1941/42	1942/43
Clădiri	660	1.200	1.000
Valori mobiliare	730	850	1.200
Comerț și industrie	1.640	2.000	1.600
Salarii	2.300	4.200	8.300
Profesional	270	240	165
Supra-cotă	1.340	750	400

Din cele de mai sus s'ar părea că în ultimii doi ani situația salariaților ar fi suferit o îmbunătățire simțitoare, în timp ce comerțul și industria sunt în prada unor grele dificultăți, când în realitate situația este inversă.

Faptul că impozitul pe beneficiile comerciale și industriale, nu dă randament în această perioadă ne duce mai curând la concluzia că beneficiile rezultate din activitatea comercială și industrială, evadează — cu sau fără știința organelor fiscale — decât că asemenea beneficii nu există.

Defectuositatea sistemului nostru de impunere apare destul de clară din cifrele de mai sus și concluzia care se desprinde este că beneficiile substanțiale cari se realizează, datorită urcării prețurilor rămân neimpuse.

Cine plătește atunci sarcinile excepționale pe cari le impune războiul ?

O privire aruncată asupra prevederilor bugetare pentru impozitele directe, ne arată că aproape întreagă povara apasă asupra consumatorului.

Consumatori sunt fără îndoială toți, într'o măsură mai mare sau mai mică, dar impozitul pe consumație e un impozit orb, care lovește deopotrivă pe cel sărac ca și pe cel avut, care nu lovește în funcție de averea contribuabilului, ci în funcție de nevoile acestuia.

Impozitelor pe consumație ale bugetului ordinar li se mai adaugă contribuția excepțională de 4%, asupra vânzărilor și consumațiilor, care alimentează bugetul special al apărării naționale și care prezintă următoarele evaluări în milioane :

Exercițiul bugetar	1941/42	1942/43
Lei	9.138	12.800

când bugetul special al apărării naționale însumează pe exexcitiul 1941/42, conform prevederilor, 16 miliarde, iar pe exercitiul în curs, 1942/43, 21 miliarde.

Furnizarea bugetului prin impozite indirecte este o soluție comodă din punct de vedere fiscal, penfru motive cari au fost de atâtea ori arătate :

a) impozitul pe consumație beneficiază de așa zisa anestezie fiscală. Cel ce-l suportă nu vine niciodată în contact cu fiscalul, de cele mai multe ori nu-și dă seama că plătește, căci impozitul se confundă cu prețul bunului consumat, de unde indiferența contribuabilului față de impozit.

b) prin faptul că impozitul este plătit de altul decât de contribuabil — și repercutat numai asupra acestuia — incită mai puțin la fraudă și la evaziune fiscală.

c) e un impozit care crește odată cu prețul și deci sporește automat în perioada de creștere a prețului.

Dar avantajile fiscale sunt întunecate de desavantagiile sociale.

Ceeace este criticabil în sistemul nostru fiscal nu este greutatea sarcinilor, cari în ultima analiză ar putea fi încă sporite, socotind greutățile pe cari le întâmpină Statul — ci inechitabila lor repartitiție asupra diferitelor clase sociale. Intr'un sistem fiscal în care predomină împrumuturile indirecte, cu cât un contribuabil este mai lipsit, cu atât contribuția este mai împovărătoare.

Justificarea unui impozit excepțional pe beneficiile de războiu, rezultă ca o concluzie a celor spuse mai sus, anume că sistemul nostru de impunere funcționând defectuos, lasă să scape de impunere chiar acele beneficii cari se datoresc exclusiv războiului. Echitatea impune să fie încărcăți cu povara impozitelor și acei cari realizează câștiguri fabuloase, în urma împrejurărilor excepționale și aceasta cu atât mai mult cu cât bunăstarea acestora contrastează cu lipsurile celor pe care această conjunctură îi apasă.

Impozitul pe care-l preconizăm nu este un impozit cu caracter de periodicitate, ci un impozit excepțional, aplicabil o singură dată. În realitate, după cum vom vedea nu este un impozit asupra unor beneficii, în sensul curent al cuvântului ci o prelevare a plus valutei rezultată pe urma creșterii prețurilor. Această prelevare odată operată, nu poate fi reînviată, decât dacă o nouă creștere de prețuri duce la crearea unei noi plus valute.

Un asemenea impozit pune însă o serie de probleme.

Cari sunt beneficiile impozabile? Care este limita între beneficiul excepțional și beneficiul normal? Care va fi modul de constatare a beneficiilor excepționale? Care va fi cota de impunere și modul de plată? Ce posibilități sunt de a evita fraudă fiscală?

a) *Beneficiile impozabile.* „În limine questionis”, se impune să arătăm de ce fel de beneficii este vorba. Legea contribuțiilor directe cunoaște (art. 30) beneficiile comerciale și industriale, impozabile la așa zisul impozit comercial, aplicabil nu numai acelor cari pot fi desemnați din punct de vedere juridic, comercianți sau industriași, ci și altora cari realizează beneficii, în urma unei activități al cărei caracter economic este identic sau similar comerțului sau industriei. Legea contribuțiilor directe nu definește însă ce este beneficiul comercial și industrial, ci arată cine și în ce condițiuni să suporte acest impozit.

Vorbind de „beneficii” s'ar putea naște confuzia, care ne-ar face să credem că numai aceia ar urma să fie impuși impozitului excepțional cari sunt susceptibili de-a fi impuși la impozitul comercial, în actuala lui formă. De aceea trebuie să precizăm, că un impozit pe beneficiile extraordinare trebuie să lovească pe oricine, indiferent de profesiune sau mod de activitate care în conjunctura actuală a realizat beneficii extraordinare.

Noțiunea de beneficiu, pentru impozitul pe care-l preconizăm nu este identică cu aceea pe care o întâlnim în contabilitate. Înțelegem prin beneficiu orice augmentare de valoare care depășește limita unei augmentări socotită normală. Vor fi impozabili la acest impozit și acei cari nu au desfășurat nici un fel de activitate, dar cari dețin bunuri a căror valoare, dată fiind conjunctura actuală, a crescut dincolo de limita creșterii nominale. Sub acest aspect impozitul acesta va apărea ca un impozit pe plus valută.

b) *Limita între beneficiile normale și beneficiile extraordinare.* Cea mai grea problemă este fixarea acestei limite. Dată fiind creșterea prețurilor, bunurile, chiar atunci când figurează în patrimoniul unei persoane ca neproductive, au înregistrat o creștere de valoare. Când încetează această creștere de a fi normală, deci când și în ce măsură trebuie socotită extraordinară?

Pentru a răspunde acestei chestiuni trebuie găsit un termen de comparație și un punct de plecare.

De când se poate considera creșterea prețurilor ca anormală? Care este momentul pe care l-am putea numi momentul inițial, dela care starea excepțională de războiu poate fi considerată că a creiat o

conjunctură favorabilă realizării unor beneficii extraordinare? S'ar putea alege ca dată, aceea de 1 Septemvrie 1939, data începerii războiului actual, dar nimic nu împiedecă alegerea unei date.

Punctul de plecare odată determinat, urmează să se găsească termenul de comparație. Este cert că am asistat la o devalorizare monetară, a cărei consecință este creșterea prețurilor. Remarcăm de îndată, că creșterea circulației fiduciare nu este singura cauză a creșterii prețurilor. Această devalorizare poate fi socotită în mod arbitrar proporțională cu augmentarea circulației fiduciare. Relevăm însă că acest termen de comparație nu este singurul care poate fi adoptat. S'ar putea adopta de exemplu indicele costului vieții sau orice alt termen care să indice media creșterii prețurilor, din care să se degajeze coeficientul de augmentare de valoare socotit normal.

Circulația fiduciară în sine nu este încă un indice perfect, căci afară de volumul valorilor în circulație, ar urma să mai intre în linie de cont și viteza de circulație, care influințează de asemenea asupra prețurilor.

În ce privește alegerea criteriului de determinare a augmentării normale de valoare, rămâne deci discuția deschisă.

Am luat circulația fiduciară ca termen în formularea raționamentului care urmează mai mult cu titlu exemplificativ.

Cercetând situațiile săptămânale ale Băncii Naționale a României constatăm următoarea variație a circulației fiduciare, în milioane:

<i>Data</i>	<i>Bilete în circulație</i>	<i>Angajamente la vedere</i>	<i>Total</i>
17 Septemvrie 1938	32.404	11.886	44.290 ^{*)}
4 Martie 1939	34.266	13.386	47.652
2 Septemvrie 1939	44.909	10.083	54.993
7 Septemvrie 1940	61.496	12.255	73.752
21 Iunie 1941	74.909	21.682	96.592
8 August 1942	98.869	41.288	140.157

(Am dat în Tabloul de mai sus datele apropiate evenimentelor politice mai însemnate).

Între începerea războiului și data la care scriem — circulația fiduciară — biletele de bancă și angajamente la vedere —, a crescut deci cu de 2 ori și jumătate; vom spune că coeficientul de creștere normală de valoare e de 2,5.

Deci orice persoană a cărei patrimoniu n'a crescut între 1 Septemvrie 1939 și data impunerii în valoare cu mai mult de 2,5 rămâne exemptă de impozit.

^{*)} Eventualele nepotriviri între total și cifrele celorlalte două coloane, provin din faptul că la total s'au adăugat și sutele de mii, cari nu figurează în tablou.

Acei al căror patrimoniu va înregistra o valoare proporţională mai mare decât creşterea circulaţiei fiduciare, vor fi pasibili de impunere numai pentru valoarea care depăşeşte limita augmentării normale, datorită măririi circulaţiei fiduciare.

c) *Constatarea beneficiilor impozabile*, dacă teoretic nu prezintă nici o dificultate, în practică va avea de învins numeroase greutăţi. Înainte de toate va trebui să se ţină seama de valoarea aparatului fiscal şi de spiritul concuţionar care domneşte în administraţia finanţelor; de aceea va trebui imaginat un procedeu care să pună publicul cât mai puţin în contact cu fiscul, iar dacă acest lucru nu este posibil, să facă din însuşi publicul un organ de control al fiscului.

Constatarea beneficiilor, va trebui să aibă la bază o declaraţie a contribuabilului, în care să se arate starea patrimoniului în momentul facerii declaraţiei.

Contribuabilul va aprecia singur valoarea patrimoniului său.

Pentru aprecierea valorii iniţiale, va furniza piese justificative constând din dovezi de impunere la fisc, contracte de vânzare-cumpărare, de arândă, chirie etc. într'un cuvânt tot ce poate servi la determinarea valorii în momentul fixat ca punct de plecare. Valoarea din momentul declaraţiei o va aprecia contribuabilul singur fără acte justificative şi fără expertize, — vom vedea mai jos justificarea acestei măsurii.

Două ipoteze se pot ivi, cari interesează impunerea: a) patrimoniul a variat ca substanţă, fie că bunurile au sporit, fie că au scăzut. În caz că patrimoniul a diminuat ca substanţă, dar a variat ca valoare crescând dincolo de limita normală, se va impune numai în cazul când creşterea în valoare va fi mai mare decât limita normală de creştere a întregului patrimoniu, dacă ar fi rămas nemodificat ca substanţă.

De ex. să presupunem că în componenţa unui patrimoniu intră un imobil şi un fond de comerţ de o valoare determinată să zicem 2.000.000 în total. La data facerii declaraţiei nu se mai găseşte în patrimoniu decât fondul de comerţ. Coeficientul normal de augmentare să presupunem că va fi de 2,5. Deci întregul patrimoniu, nemodificat ca substanţă, dacă ar avea o valoare de 2,5 ori mai mare decât valoarea iniţială, adică 5.000.000 — nu ar fi impozabil. Patrimoniul, prin definiţie şi-a modificat substanţa, într'u cât nu se mai găseşte înrânsul decât fondul de comerţ. Dacă fondul de comerţ valorează singur mai mult decât 5.000.000, adică valoarea patrimoniului ca şi când ar fi rămas nemodificat ca substanţă, impozitul se va aplica numai asupra valorii care depăşeşte 5.000.000.

Patrimoniul a variat ca substanţă prin adăugarea de noi bunuri, între momentul iniţial şi momentul declaraţiei. Impunerea se va face

pentru fiecare bun în parte asupra valorii care a depășit creșterea normală, aplicându-se fiecărui bun un coeficient diferit, după data intrării bunului în patrimoniu.

Exemplu: După data fixată ca punct inițial, a fost cumpărat un bun (mobil sau imobil) de 1.000.000. Între data cumpărării și data impunerii, circulația fiduciară să presupunem că s'a dublat. Se va aplica valorii acelui bun coeficientul 2 pentru a atinge limita augumentării de valoare normală. Astfel dacă bunul nu valorează mai mult de 2.000.000 în momentul impunerii, el rămâne neimpozabil, dacă însă valorează mai mult de 2 milioane valoarea care depășește această sumă va fi impozabilă.

b) Patrimoniul a variat numai ca valoare nu și ca substanță.

Câtă vreme creșterea în valoare nu depășește coeficientul indicat de creșterea circulației fiduciare, nu va avea loc impunerea. Acolo unde creșterea a fost mai mare decât coeficientul indicat de creșterea circulației fiduciare, se va proceda la impunerea pentru suma care a depășit acest coeficient.

Să presupunem două patrimonii, unul a cărui valoare a crescut de 2,5 ori, altul a cărui valoare a crescut de 10 ori. Dacă luăm coeficientul de creștere normală de valoare 2,5, primul patrimoniu nu se va impune, al doilea însă se va impune pentru o valoare egală cu valoarea inițială înmulțită cu coeficientul 7,5.

Precizăm din nou că vor fi supuse impozitului toate patrimoniile indiferent de profesiunea titularului lor și indiferent de consistența patrimoniului. Vor fi impuse patrimoniile atât cele constătătoare din valori producătoare de venituri, cât și cele constătătoare din valoare neproducătoare de venituri. Cei cari și-au plasat averea în bijuterii sau mobile de casă, lucruri de artă sau alte asemenea bunuri, pentru a o sustrage devalorizării monetare, nu vor fi mai puțin impozabili decât cei cari au speculat în altă formă, căci impozitul pe care-l imaginăm e după cum am amintit deja, un impozit pe plus valută nu pe beneficii în sens comercial.

Vor exista de sigur dificultăți pentru aplicarea practică a măsurii, dar acestea nu sunt de neînving.

d) Cota de impunere și modul de plată urmează a se determina după voia și înțelegerea legiuitorului. Un lucru urmează să precizăm. Beneficiile excepționale sunt fructul unei conjuncturi excepționale care nu se repetă, sau cel puțin nu este de așteptat să se repete periodic. Impunerea nu va fi făcută decât odată, ea nu va avea caracterul unui impozit permanent ci a unui impozit excepțional. Va fi cum am amintit mai sus mai curând un impozit asupra plus valutei excepționale realizată în timp de războiu. Cum însă beneficiul propriu zis, rezultat al

activității normale, nu poate fi distins de plus valută urmează ca produsul unui sau celuilalt din aceste două elemente, sau a amândurora împreună, să fie impus ca și când ar reprezenta un singur element dacă depășesc creșterea normală, stabilită printr'un coeficient determinat.

Care să fie cota de impunere? Această cotă urmează să fie mult mai mare decât cota impozitelor periodice, pentru că impozitul excepțional nu se aplică decât odată, iar nu periodic. Cota va trebui să fie urcată pentru că beneficiile sau plus valuta impozabilă nu este fructul unei osteneli sau a unei priceperi deosebite, ci fructul unor împrejurări, pe cari nu beneficiarii plus valutei le-au creiat.

Va trebui să ținem seama că vis-à-vis de acești beneficiari stau alți oameni pe cari împrejurările actuale îi sărăcesc și în această categorie intră toți acei cari vând servicii. Dacă unii sărăcesc iar alții se îmbogățesc, nu socotim că trebuie să urmeze o compensație în favorul celor dintâi, dar socotim că cel care trebuie să profite de pe urma acestei conjuncturi, trebuie să fie Statul. De aceea putem foarte bine admite nu numai o cotă foarte ridicată de impunere, ci o prelevare totală a ceea ce numim beneficii sau plus valută excepțională.

Ni se va obiecta că acest impozit, e un impozit pe capital. În adevăr într'o măsură oarecare e un impozit pe capital, dar numai pe un anumit capital, pe acel realizat din plus valuta determinată de circumstanțele excepționale create de războiu.

Un impozit pe capital propriu zis s'ar putea imagina în afară de acest impozit excepțional, care să atingă capitalul în întregime, indiferent de data când a fost acumulat.

Modalitățile de plată ale impozitului, vor trebui să fie diferite de cele ale impozitelor curente.

Fiind vorba într'o măsură oarecare de un impozit pe capital, contribuabilii, ar trebui, pentru a putea face plata în întregime să vândă o parte din bunuri ceace ar duce la o creștere a ofertei de bunuri, și deci la o scădere de prețuri. Fiind vorba de un impozit excepțional, care nu se percepe decât o singură dată, deci fără caracter de periodicitate, s'ar putea imagina plata eșalonată.

Statul va putea contracta un împrumut restituibil în tranșe, sau prin tragere la sorți în măsura încasării ratelor dela debitorii fiscali, sau va putea pur și simplu să facă venit exercițiilor bugetare curente, ratele scadente în decursul exercițiului.

e) *Frauda fiscală* nu va întârzia să apară, fie prin aceea că contribuabilii nu vor declara toate elementele patrimoniului lor, fie că vor face declarații de valoare inexacte.

Am spus mai sus că va trebui să se găsească un procedeu, care să permită publicului să fie controlorul fiscului.

Pentru aceasta vor trebui luate anumite măsuri, cari să permită publicului să colaboreze cu organele fiscale și indirect să le controleze. Se poate prevedea că contribuabilii vor face declarații nesincere, fie trecând sub tăcere anumite bunuri, fie declarându-le la o valoare diferită de cea reală.

În ce privește trecerea sub tăcere a unui bun, se va putea decide, că orice element din patrimoniul nedeclarat va trece în patrimoniul Statului, oricând va fi descoperit în decursul a 30 de ani, dela data la care trebuia făcută declarația.

Dar proprietarul care a camuflat bunul îl va putea vinde, și atunci care va fi situația cumpărătorului? Va putea Statul confisca bunul din mâinile acestuia, afară de cazul că i se poate dovedi reaua credință?

Conivența în fraudă care permite intentarea acțiunii pauliene, ar putea permite și statului deposedarea achizitorului de rea credință, dar acest procedeu este infinit prea greu, căci dovada conivenței în fraudă prea arareori va putea fi făcută.

Pentru ca achizitorii să nu fie surprinși în buna lor credință, sau pentru ca fraudă să nu mai fie posibilă, va trebui ca declarațiile de impunere să fie publicate într-o publicațiune specială, care să se păstreze la toate instanțele de judecată și la primării, având caracterul unui registru public. Cel care va voi să cumpere un bun, fie el mobil sau imobil, va trebui să constate în prealabil că bunul se găsește trecut în declarația de impunere a vânzătorului, altfel va risca să piardă bunul în favoarea Statului, fiind considerat achizitor „a non domino”, neavând alt drept decât acțiunea în daune în contra vânzătorului. Pentru a facilita descoperirea bunurilor camuflate, oricine va fi în drept să denunțe aceste bunuri, în schimbul unei recompense reprezentând un procent din valoarea bunurilor.

Frauda mai poate consta însă și în declararea unei valori inexacte a bunului, fie exagerând valoarea în momentul inițial, fie diminuând pe aceea din momentul declarației. Pentru a evita supraevaluarea în momentul inițial, se va putea ține seama de contracte, arânzi, declarații de impunere la fisc, cari vor permite stabilirea destul de exactă a valorii bunului în momentul inițial.

Procedura va trebui reglementată în detaliu, dar dificultăți prea mari de ordin tehnic nu reprezintă.

În ce privește evitarea fraudei care consistă în a subevalua bunurile în momentul declarației s'ar putea utiliza un procedeu destul de simplu, întrebuintat deja în alte țări. Și anume dacă bunul e socotit subevaluat, Statul își poate rezerva dreptul de a cumpăra bunul pe valoarea declarată. Această măsură nu ar fi suficient de eficace, căci

Statul lucrează prin organe a căror pricepere sau corectitudine nu este totdeauna ireproșabilă. De aceea va trebui lăsat și publicul să participe la acest control. Oricine socotește că un bun valorează mai mult decât a fost evaluat, poate oferi să-l cumpere, dând un supliment de preț peste valoarea declarată. Oferta aceasta va da loc unei licitații având ca preț de strigare oferta făcută. La licitația aceasta contrar a ceea ce se întâmplă în procedura de urmărire în dreptul comun, va fi admis și proprietarul bunului. Prețul rezultat din licitație, peste valoarea declarată va reveni Statului, iar asupra valorii declarate se va aplica impozitul după calculele arătate mai sus. Proprietarul bunului, dacă crede că bunul său valorează mai mult decât l-a declarat el însuși, va putea reține bunul, dacă va oferi cel mai mare preț în licitație. Dar diferența între valoarea declarată și cea oferită va trece Statului.

Justificarea și natura impozitului. În mare am putea distinge trei categorii de cetățeni. Unii pentru cari războiul înseamnă o diminuare a resurselor materiale, prin faptul că veniturile lor rămân constante, față de prețurile cari cresc încontinuu. În această categorie intră toți acei cari vând servicii ale căror prețuri n'au crescut proporțional cu prețurile mărfurilor. Pentru aceștia războiul înseamnă o grea sarcină.

În a doua categorie intră acei ale căror resurse materiale, variază odată cu creșterea prețurilor, acei ale căror surse de venituri își au originea în bunuri a căror valoare crește în măsura devalorizării monedei. Pentru aceștia războiul nu înseamnă teoretic nici pierdere nici câștig. În a treia categorie intră acei, ale căror resurse cresc disproporționat față de creșterea generală a prețurilor.

În această perioadă când economia națională înregistrează o pierdere datorită unor împrejurări excepționale, nu este tolerabil că o parte din cetățeni să beneficieze aruncând asupra altora întregă povara efortului național.

De dorit ar fi fost ca economia să fie astfel dirijată, încât să se împiedece din capul locului realizarea beneficiilor de războiu. Dacă acest lucru nu a fost posibil, este deci necesar să repare post factum injustiția creiată.

FĂGĂRAȘUL^{*)}

Cine vrea să înțeleagă cu adevărat rostul Făgărașului, să nu se grăbească. Să urce d. e. pe Dealul Calborului, ori chiar numai pe dâmba lutoasă de deasupra Galațului și va avea dintr'odată înaltea ochilor o priveliște de neuitat. Va vedea valea Oitului, ca o întinsă livadă, bine mărginită de toate părțile, presărată cu sate, cari de departe par grădinițe făcute de copil la joacă, va urmări, găcindu-l după șirurile de sălcii și arși, cursul râurilor, cari toate pornesc din Munții din față și toate își aduc apele prinso Oitului făuritor de țară. Va constata că, în acest cadru de cea mai strânsă unitate geografică, Făgărașul e la centru, ba că chiar și ca proporții el se încadrează perfect înntutul.

Va înțelege atunci foarte ușor de ce în această vale a Oitului s'a format una din atâtea „țări”, cari reprezentau primele începuturi de organizare națională ale Românilor. Cea de aci anume era atât de importantă, încât era cunoscută sub numele de Terra Blaccorum (Țara Românilor). Era la început și mult mai întinsă: Ajungea, pe Oit în sus, până în Seculme, pe Oit la vale trecea și muntele, iar în tot lungul râului cuprîndea și țărmul drept. Își avea judele ei, cu autoritate de domn, cu organizație militară, cu scaune de judecată, instituții cari s'au amplificat mai târziu. În Țara veclnă a Bârsel, d. e., elementul românesc a trebuit din bună vreme să-și împletească vieața, în oraș și în sate, și să-și orienteze tratul și după elementul săsesc colonizat. În vatra propriu zisă a Oitului însă, populația românească a fost așa de deasă și de puternic organizată, încât nici măcar încercare nu s'a făcut de colonizare *masivă* cu elemente de alt neam. Făgărașul a fost deci dela început un centru românesc, păstrând până târziu așezămintele, pe cari fără influință strelnă și le-a crețat, *acesta fiind unul din meritele sale*. Chiar până astăzi, această regiune de cea mai curată romanitate și-a

*) Conferința la Universitatea Radio în ciclul: „Orașe din Transilvania”.

păstrat încă multe obiceiuri vechi, își joacă jocul ei original, după melodii foarte interesante, își grăleşte gralul atât de apropiat de cel literar, — iar, până la războiul mondial trecut, portul caracteristic al satelor ei le da *acestora* și regiunii atâta pitoresc.

Nefiind oraș de colonie, începuturile orașului Făgăraș se pierd în negura vremii. Pe la 1393 însă el e numit de Gobeîn, episcopul catolic al Ardealului, „marele oraș românesc”. Totdeauna strâns legat de cetatea de aci, orașul însuși n'avea nicio lucrare de apărare. De ce s'ar fi închis cu ziduri, când nu putea avea nicio dușmănie cu jurul, care era în întregime românesc? Doar ca o linie demarcațională avea un șanț, de care se face pomenire în acte până la 1830. Șanțul însă nu era destulă apărare față de primejdiiile dinafară, deci orașul a fost mereu distrus, mereu refăcut, încât azi pare că n'are vârstă, încrestată pe răboiul vremii prin ruine sau clădiri străvechi, întocmai ca și satele noastre. Și tot ca și satele noastre, se arată prletenos, cu străzile lui liniștite, cu casele lui mici, alternând cu grădini de pomi și alți arbori, cu curți largi și nezăvorite...

Cetatea de azi e socotită de Nicolae Iorga ca „una din podobebele țării”. Pe lângă modificările și renovările suferite în decursul timpului, are și părți foarte vechi, dela Vlatcu-Vodă, 1366, primul domn stăpânitor aici, dela Mircea cel Mare, precum și dela boierul din Comăna de jos, Ștefan Mallat, ajuns stăpânul Făgărașului, pe la 1535, și voivod al Ardealului. Nu e de mai puțin preț pentru noi, cunoscând interesul ce l-a arătat Mihai Viteazul și știind că e sfârșită cu lacrimile nefericitei soții a lui Mihai, Doamna Stanca. Dar la Făgăraș a mai existat o cetate, anterioară celei de acum, spre apus de oraș, la locul ce se cheamă și azi „Cetatea Veche”, o dovadă mai mult că Țara Oltului fiind *totdeauna* ținut de margine, expus *neîncetat* năvălirilor, trebuia să aibă în *permanență* cetate de sprijin pentru apărarea ei. Apărătorii au fost recrutați dintre Români locului, el fiind *totdeauna* la îndemână.

Aproape una sută de ani, de pe la 1360 la 1452, cât timp Făgărașul a fost feud muntean, cel distins în lupte sau care erau de ajutor la conducere, erau înălțați la boierie, înzestrați cu sate întregi sau părți de sate și dăruiți cu scutiri de anumite impozite și corvezi. Trecând iar sub stăpânirea voievozilor Ardealului, Țara Oltului n'a putut fi răsturnată cu totul din rosturile ei străvechi, așa de adânc înrădăcinate: Atribuțiile militare ale boierilor au rămas aceleași, libertățile sociale tot așa, justiția își urma același curs înaintea scaunelor de judecată, judecătorii fiind români și judecățile făcându-se după dreptul românesc. *Era vreun motiv* ca boierul făgărașan să stea umilit înaintea strămoșului.

sau colonului venetic, protejați și unul și altul de toate legile Ardealului? Nicidecum!

Scaunele de judecată erau 7. Cel mai înalt, numit Scaunul Căpitanilor, avea 12 asesori, de obicei nemeși, un notar și doi pretori, trei scaune de gradul II, numite Scaunele bolerești, în Făgăraș, Porumbacu de jos și Comăna de jos, cu membri numai boleri, în Făgăraș 12, în Porumbacu și Comăna câte 6, — în sfârșit trei scaune ale judecătorilor în Făgăraș, Beclean și Șercaia, alcătuite din juri și jurați, acestea neavând jurisdicție decât asupra localităților. Colecțiunile de legi ale Ardealului, *Approbatæ et compilatæ Constitutiones* n'au putut niciodată înlocui cu totul vechiul drept românesc. În Scaunul Căpitanilor mai ales, au intrat și elemente de alt neam, dar judecătorii români au avut totdeauna loc în el. Cunoaștem, pentru timpul dela 1671—1699, o listă cu 31 de judecători din Scaunul Căpitanilor: Dintre ei *cel puțin* 10 erau neîndolosi Români.

Și totuși, schimbarea de stăpânire a dat o întorsătură foarte critică vieții românești dela Făgăraș. Mai întâi: Se vor fi depus silințe ca *inima* Țării Oltului, însuși orașul Făgăraș, să devină strein și ca populație. Suntem îndreptățiți să credem că Românii au fost alungați cu forța, cum tot cu forța a încercat (știrea o avem din 1579), principele Ștefan Bathori (1571—1576), viitorul rege polon, să-l alunge din Becleanul Făgărașului, dar n'a reușit. Fapt e că, după o conscripție dela 1595, un fel de carte fonclară, pare să nu fi mai rămas niciun proprietar român din Făgăraș. Dar numai după 20 de ani, Românii pătrund iar în oraș. Aceeași conscripție fonclară ne lasă, judecând după nume, să găsim, la 1617, cel puțin 16 familii românești, pe lângă cei cari se vor fi stabilit dincolo de șanțul demarcațional, în Rumânia de sus și cea de jos, numite și azi așa. De aci încolo, etapele de înrădăcinare a Românilor în Făgăraș, se tot scurtează: La 1625 li se dă voie să albă preot, deci și biserică, Gavriil Bethlen motivându-și decizia așa: „ca lobagiile noastre să nu se împrăstieze, ci să sporească în orașul nostru”. La 1652 e preot al bisericii rom. din Făgăraș, cu loc în Făgăraș, popa Stan de Copăcel, fiind în același timp și protopop = (*ecclesiarum Fogaras. valaghiæ ordinarius pastor ac superintendens caeter valah. ecclesiarum Fogaras*). La 1643, argășitorii se organizează în breaslă sau țehlu cu statute aprobate de Gheorghe Rákoczi. În 1743, deci țehlul tăbăcarilor din Făgăraș va implini 300 de ani de tradiție meșteșugărească, dar și de solidaritate religioasă și națională românească.

Văzându-se că Românii nu pot fi desrădăcinați și că nici orașul Făgăraș nu se poate lipsi de elementul acesta atât de activ, s'a încercat calea convertirii religioase. Principii ardeleni cu reședința în cetatea

Făgărașului, principese având zece de ani neîntrerupt ca zestre domeniul Făgărașului, aveau vecinic supt ochi pe valahii ăștia, cu credințele și ceremoniile lor neînțelese și cari nu se potriveau deloc cu interpretarea lor raționalistă a Scripturii. Li se părea ușor să treacă la legea lor pe toți supușii de pe domeniu, după principiul, zis de drept: Culus regio, elus religio. Câtă prestune, uneori în forme mai b'ajline, ca supt forma vestitel școli românești a Susanei Lorantii, întemelată la 1657, alteori întrebunfând mijloace mai brutale, nu s'au pus în acțiune pentru ajungerea acestui scop! S'au găsit și slabi deINGER, cari s'au lăsat convertiți și cari s'au pierdut de neamul românesc, unii păstrând ca nume de familie calificativul curat românesc de Bóer. Dar cei mulți au reslstat Ispitel, nedând voie stăpânilor lumești să li se atingă de suflet, care e dela Dumnezeu.

Biserica românească din Făgăraș a fost desigur arsă de Turci și Tătari, la 1658, când, în trecerea lor împotriva lui Gheorghe Rákóczi II, au pârjolit orașul și toată regiunea. În locul celei arse, Românii n'au fost lăsați să-și mai clădească alta, până când, la 1697—98, Constantin Brâncoveanu, desigur că la cererea lor, zidește mândra biserică dela răsăritul orașului, din Rumâna de sus, „în al zecelea an al domniei sale“. Un mare clopot, precum și pompoasa inscripție din pridvorul bisericii pomenesc până astăzi fapta marelui ctitor. Înăuntru, numai tâmpla și icoanele din ea sunt daruri ale milostivului domn. Dar ce minunate lucrări de artă sunt aceste daruri! Neintrecutul zugrav se iscălește sub icoana hramului, Sf. Nicolae: „Iconopise(ș) Preda Panonean, leat 7207 (1699)“, era deci de origine ardelean. Altarul și naosul sunt zugrăvite de fiul lui: Preda zugrav) sin Predii zug(rav) ot Dolgopol (Câmpulung), la 1721, deci la o dată când mucenicul ctitor era în al șaptelea an de vecinică odihnă. Pronaosul e zugrăvit abia prin 1775, cu cheltuiala fruntașului tăbăcar Nițu Pătrașcu Purcelea. Restaurată de Comisia Monumentelor Istorice, prin pictorii C. Petrescu și Ion Mihail, la 1921, zugrăveala aceasta e o incântare pentru toți iubitorii de artă bisericească.

În locul bisericii brâncovenești, luată de episcopul unit Ioan Glurgiu Pataki, ortodoxii au dobândit învotă să-și zidească alta abia la 1781. Cele 250 de familii ortodoxe au isprăvit-o la 1783, ajutorul cel mai masiv fiind dat de Compania negustorilor, în frunte cu Enache Arpășanul. Ce întrecere între credincioși, ca să dăruiască, după putința fiecăruia: teren, materiale, lucru, bani, pentru zidirea noii biserici! Ba când isvorul darurilor a fost slet, au vândut și din cărțile bisericești, cele de care se puteau lipsi, numai să se isprăvească lucrul cât mai curând. Ca valoare artistică, această biserică desigur că nu se poate compara cu cea

brâncovenească, dar înaltea lui Dumnezeu e tot așa de preț, fiindcă s'a făcut din jertfa neprecupețită a tuturor credincioșilor ei.

Tot ca urmare a stăpânirii străine asupra Făgărașului a fost slăbirea prin sărăcire a clasei bolerești, elementul cel mai rezistent în fața cutropirii străine. După împărțirea moștei străbune între urmașii numeroși ai mai multor generații, boierii nu se deosebeau prea mult de țărani țobagi, alătura de cari munceau brazda pușin răsplătitoare a văii Oltului, ca să scoată din ea tratul familiei. Atâta doar că erau țărani privilegiați, scutiți de abuzivele impozite și corvezi. Ajunși aici însă și pândeau funcționarii hiperzeleși ai fîscului, ca să-i coboare cu totul în rîndul țobagilor. Urmau procese, cari se lungeau cu anii, dar acești țărani dârji nu se lăsau până ce nu-și recâștigau drepturile, oricâtă cheltulală ar fi cerut judecata. Erau săraci, dar erau mândri de trecutul și situația lor. Humorul nefiindu-le străin, de multe ori își ironizau singuri scăpătarea în cele materiale, ca d. e. Codru Drăgușanul, boier și el, când pomenește de „boleronatul de șapte pruni din Țara Oltului”, ori ca dascălul Andrei Șivălovici, dela biserica ortodoxă din Făgăraș, care, la 1763, iscălnindu-se pe o carte, se califică, în o latinească proprie : „nobilitis in persona, rusticus in natura”.

În atâtea frământări politice, economice sociale și religioase, sufletul Românului oltean s'a călît, focul luptelor l-a făcut tare ca oțelul și l-a dat acea întransigență, acea încăpățănare în a-și apăra dreptul lui, pe care l-o cunoaște oricine a putut veni în atingere cu el. Ca să pomenesc numai două figuri reprezentative: E aceeași dârzenie oltească, — dacă vreți: băfoasă —, care e trăsătura de căpetenie atât în caracterul preainvățatului Gheorghe Șincal, cât și în al arhicunoscutului badea Gheorghe Cârțeanului, cel rămas tot țăran, cu toată nepotolita lui sete bibliofilă. Ba așa crede că însuși marele episcop Inochentie Micu, — cu reședința la Făgăraș între 1730—1735, — să fi luat dela acești țărani făgărășeni indemn pentru lupta, — purtată și de el tot cu îndârjire și fără menajamente politice, — pe care a dus-o, pe un plan mai larg și mai înalt, pentru drepturile și dreptatea întregului neam românesc din Ardeal.

În epocile destul de dese, când stăpânii streini făceau de nesuferit viața în „liber baronatus”-ul Făgărașului, preoți, țărani simpli și țărani-boierii își luau lumea în cap. Sunt pline urbariile cu numele acestor „fugitivi”, cari se împărțeau spre Ardealul propriu zis, ajungând până pe Câmpile, spre ținutul Sibului, spre Țara Bârsel și Seculme, dar cel mai mulți apucau spre Țara Românească, pământul făgăduinței de totdeauna. Satele Țării Oltului se goleau până la jumătate de locuitori, ori chiar dispăreau, (ca Ureșa, de pe hotarul Vadului), primejdind

astfel huzurul domnului de pământ din Cetate și al tuturor slujitorilor lui, cari nu mai aveau de pe cine trage tralul parazitar, la care erau deprinși. Ca să împiedece această depopulare, se crolau pedepse grele potecile peste munte erau păzite de plăteși, mai târziu de posturile fixe ale milițiilor de graniță împărătești, dar nimica nu putea împiedeca evaziunea acestor necăjiți. În întinsul Ardealului, ei duceau, ca o încurajare, știrea că există și Români liberi, cari prin luptă își păstrează limba și credința lor strămoșască, dovadă Țara Oltului, — că dincolo de munte este țară românească liberă, unde limba și datinile vechi sunt cinstite, unde nu numai că nimenea nu face stă suflului, dar că chiar domnii și boierii zidesc cele mai frumoase lăcașuri de închinare lui Dumnezeu, în legea românească. Blajul a servit conștiința națională, accentuând latinitatea limbii noastre și originea romană a neamului, idel puțin cam abstracte; Făgărașul a servit aceeași conștiință, dar purcezând dela *realități românești*: dela exemplul concret al organizației sale românești în cadrele Ardealului și dela *comunitatea de simțire și aspirații* între Românii din Ardeal și cei de dincolo de munte. Propovăduirea Făgărașului, prin acești pribegi, n'a avut de sigur împlinirea și amploarea mișcării pornite dela Blaj, dar ea are meritul de a fi început mai devreme și de a nu fi fost mai puțin reală și de folos neamului.

După Unire, Făgărașul, cu tot trecutul lui de luptă, a fost cu totul uitat. O constatăm noi, Făgărașenii, și o constată cu părere de rău, între alții, profesorii Nicolae Iorga și D-l Ion Simionescu. Orașul s'ar putea ridica repede prin instituțiunile culturale. Azi însă nu are adăpost pentru societățile culturale și de binefacere, nu există bibliotecă publică, nu se găsește loc unde să se organizeze un muzeu al Țării Oltului, pentru care „Astra” făgărașană are adunată o frumoasă colecție. Nu este sală corespunzătoare de spectacole. Lipsesc un internat, care să găzduiască în chip satisfăcător pe toată lumea școlărească, atrasă de numele bun al școalelor de aici. Nici catedrală nu vestește de departe pe călător că sub cupolele ei se aduce preamărire lui Dumnezeu pentru tot binele și toată suferința, cari au modelat firea neamului nostru.

Nu știu dacă le vom avea în curând, dar atâta știu că orașul și ținutul le merită.

VALER LITERAT

Bibliografie : Alături de numeroase documente inedite, au fost utilizate următoarele lucrări :

1. N. Aron : *Monografia bisericilor, școalelor și reuniunilor românești din Făgăraș*, Făgăraș, 1913.
2. Dr. A. Bunea : *Incercare de istoria Românilor*, Buc., 1912.
3. E. Bucuța : *Călătoriile lui Ion Codru Drăgușanu*, în *Transilvania* 1942, Nr. 5.
4. Cor. Buracu : *Cetatea și castelul Făgărașului*, Făgăraș, 1937.
5. N. Iorga : *Amintiri din*

Țara Oltului, Vălenii de Munte, 1936. 6. Șt. Meteș: *Vieața bisericească a Românilor din Țara Oltului*, Sibiu, 1930. 7. Șt. Meteș: *Situația economică a Românilor din Țara Făgărașului*, I. Cluj, 1935. 8. O. Popa: *Ugrinus*, extras din „Ț. Bârsei”, Brașov, 1935. 9. O. Popa: *Făgărașul sub domnia munteni*, Făgăraș, 1935. 10. O. Popa: *Făgărașul sub regii ungari*, extras din „Țara Bârsei”, Brașov, 1937. 11. Il. Pușcariu: *Documente pentru limbă și istorie*, t. II. Sibiu, 1897. 12. I. Simionescu: *Orașe din România*, București, 1929. 13. V. Literat și M. Járady, *Vizite calvinești la preoții români din Ținutul Făgărașului*, în *Anuarul Institutului de Istorie Națională Cluj*, v. VII, București, 1939, și 14. V. Literat, *Un proces de recunoașterea „bisericii” în Țara Oltului (1793)*, în *Rev. istorică*, Buc. 1931, XVII.

CRONICI

ION AGÂRBICEANU

Scriitorul Ion Agârbiceanu a împlinit 60 de ani. E un popas pe o culme de unde se poate vedea în urmă, până departe, drumul parcurs, cu toate opintelile, cotiturile, prăpăstiile ocolite; iar înainte, cărarea care coboară pe celalalt versant. Acest urcuș a adunat în suflet emoții și amintiri care sub lumina clară a înălțimilor se trezesc proaspete și strălucitoare. Cu ce căldură se va apleca părintele Agârbiceanu, de pe această culme a vieții, peste epoca de aur a copilăriei, peste anii de elev la Blaj, de student la Facultatea de teologie din Budapesta, de preot la sat, de om al bisericii și al cărții, neobosit până în toamna aceasta târzie a vieții! De bună seamă în memorie și în inimă vor stărui anii 1898—99, anii debutului literar la *Unirea* din Blaj, ca elev în cl. a VII-a, și mai ales epoca frumoasă a *Luceafărului*, al cărui principal prozator a fost. Va simți părintele Agârbiceanu din nou farmecul tineresc al începuturilor literare, și-i vor răsări din neguri cuvintele prietenești, îndemnurile stăruitoare, sau poate muștrările îngăduitoare ale lui Al. Ciura, Oct. Goga, Oct. Prie, Tăslăuanu și alți tovarăși de proiecte literare și îndrăznețe planuri politice. Unii din ei au coborât deja în împărăția umbrelor, alții mai stăruie încă să facă binele pe care-l mai pot face pentru neamul acesta năpăstuit. Căci vremile de azi au și ele un *vis neîmplinit* ca și cele din vremea studenției lor entuziaste dela Budapesta...

Vieța părintelui Agârbiceanu a fost puțin cunoscută. Scriitorul însuși a fost rezervat în această direcție. O scrisoare cu note autobiografice publicată în revista *Făt-Frumos* în anul 1932 — și-atâta tot! Istoricii literari încă nu s'au străduit să afle mai mult și de aceea biografia scriitorului Ion Agârbiceanu se putea reproduce în câteva linii.

Astăzi însă, datorită lăudabilei inițiative a profesorului D. Caracostea dela Facultatea de litere din București de a face pe scriitorii noștri de seamă să-și povestească, în cadrul unei serii de *Mărturisiri literare*, vieța și geneza operelor lor literare, avem destule amănunte

din viața de sbucium creator, de limpede convingere națională și creștină a pr. Ion Agârbiceanu.

Mărturisirile părintelui Agârbiceanu au fost publicate în *Revista Fundațiilor Regale* din Decembrie 1941. În ele găsim expuse cu o uimitoare sinceritate etapele formării personalității sale și împrejurările care au determinat destinul său literar. Și ne ajută să recapitulăm, la acest popas de vârstă, eforturile unuia din cei mai mari scriitori pe care-i avem. Fiindcă, pe lângă însemnările și datele biografice, aceste *Mărturisiri* dispun de farmecul celor mai alese povestiri ale părintelui Agârbiceanu, îndemnăm pe cei care nu le cunosc încă, să le caute și să le citească. Vor fi răsplătiți din belșug de prețioasele însușiri narrative ale scriitorului.

Aici numai atâtă simțim nevoia să notăm: Născut în 19 Sept. 1882, în comuna Cenade, jud. Târnava-Mică, păr. Agârbiceanu a cunoscut și a trăit viața satului transilvan. Acest fapt va avea importanță deosebită pentru conținutul operei sale de mai târziu.

Bunicul scriitorului a fost pădurar; tatăl, la fel. Copil, Ion Agârbiceanu a petrecut mult în pădure și la câmp, în urma oilor. Deci nu în mod figurat, ci real, I. Agârbiceanu a cunoscut și iubit din fragedă copilărie *natura*. Sentimentul naturii va deveni unul din sentimentele predominante ale sufletului său: „Ceea ce mi-a pătruns adânc în suflet din acești ani ai primei copilării, — spune în *Mărturisiri*, — din păscutul oilor la marginea pădurii sau în pădure, a fost mireazma câmpului, a codrului, colorile cerului, ale luncii cu florile, bătaia și cântecele vântului în văzduh sau în pădure, cântecul apelor, al pâraielor în topitul zăpezilor”. Și mai departe: „Aproape tot ce știu din observarea naturii cred că știu dela vrâsta aceasta. Sau cel puțin cunoștințele și impresiile de atunci au rămas ca temei pentru cele viitoare”. În alt loc: „Impresiile de atunci au reinviat în orice descriere de natură din lucrările mele”.

La aceste prime impresii, care au influențat și determinat sensibilitatea sa estetică, s'a adaus mai târziu: o concepție de viață creștină, câștigată prin sbucium personal, crize și iluminări, suprapusă pe un fond religios moștenit dela mamă: femeie credincioasă care „vedea pretutindeni mâna lui Dumnezeu” și „avea o plăcere, o bucurie să se roage”.

Și s'a adaus apoi o cunoaștere tot mai amănunțită a vieții și a sufletului omenesc, în urma experiențelor vieții de preot și a unor întinse lecturi din marii prozatori francezi și ruși.

Contactul cu literatura *sămănătoristă* și îndeosebi cu proza lui Sadoveanu, i-a dat, după propria mărturisire, primul îndemn de a scrie și modelul scrisului. Dar nu s'a silit să se încadreze în vreun curent, ci a scris așa cum a simțit: „De altfel eu nu m'am gândit să fac niciodată literatură poporanistă, nici de altă școală, ci am scris așa cum am simțit, și cum mi s'a prezentat materialul”.

Dintr'o concepție etică profundă, părintele Agârbiceanu a ajuns să-și dea seama de rolul mare pe care-l are literatura în viața unui

neam, și să se îndrepte spre o literatură care „să crească puterile cele bune ale spiritului nostru, să contribuie la înfrumusețarea vieții prin desăvârșirea spiritului”. Căci „cea mai înaltă frumusețe rămâne cea spirituală”.

De aici vine caracterul *etic* al literaturii părintelui I. Agârbiceanu, promovat nu ca tendință artificială de moralizare, căci viața e redată destul de real, uneori chiar brutal, ci din nevoia de a surprinde legile și semnificațiile puse de Dumnezeu în fire.

* * *

Ținând seama de caracterul constructiv al literaturii pr. I. Agârbiceanu, nu putem decât s'o recomandăm insistent. Se pare chiar că e nevoie de aceasta, deoarece e tot mai redusă circulația literaturii de acest fel. S'a exagerat atât de mult nuanța de predică a unor pasaje din scrisul părintelui Agârbiceanu, încât s'au neglijat chiar părțile de cea mai mare valoare estetică. Măcar că atâta aur pur, atâtea frumuseți au fost lăsate la o parte prin ocolirea unor opere ca *Luncșoara în paresimi*, *Două iubiri*, *Amintirile*...

Poate, într'o măsură, a contribuit la aceasta și părintele I. Agârbiceanu, dând importanță tot mai mare romanului. Talentul său este de *povestitor*. Romanul cere construcție, arhitectură, desfășurare torențială de viață, iar romanele păr. I. Agârbiceanu sunt niște lungi povestiri, care curg domol, fără adâncimi și vârtejuri pasionale, ca niște râuri de șes cu rostogoliri încete. Și dacă în mijlocul suprafeții liniștite a povestirii apar bulboane, par niște argumente pentru o teză morală nu îndestul de abil deghizată. Totuși în unele romane acțiunea e unitară, realismul se desfășură nedirijat, firesc, coborînd până la strălunderile intunecate ale sufletului omenesc, ca de ex. în *Legea trupului*, *Stana*, *Jandarmul*. În astfel de lucrări găsim apoi și analiză psihologică și compoziție, fără să se ajungă însă la violențele pasionale ale romanelor de senzație. Credem totuși că partea cea mai rezistentă a scrisului păr. Agârbiceanu o constituie povestirea scurtă, cu tipuri și întâmplări din viața satului, scăldate în lumina unui suflet cu o fină înțelegere pentru suferința omenească. Spune scriitorul în *Mărturisiri*, vorbind de fondul afectiv din care pleacă multe din schițele și povestirile sale cele mai apreciate: „În deosebi m'a impresionat latura de suferință din viața sătenilor. Și întâia emoție era, de cele mai multe ori, de compătimire”.

note

* * *

Scriitorii, în viața unui neam, trebuie să fie și exemple de valori etice și etnice. Dintr'o superioară conștiință a rolului mare pe care-l dețin în viața neamului, și ca oameni ei trebuie să se realizeze ca modele și călăuze. Știind câtă lume e atentă la peripețiile, luptele și idealurile lor, ei trebuie să exercite un control continuu asupra vieții lor și asupra idealurilor la care se închină. În acest sens, deși știm că atingem modestia scriitorului de care ne ocupăm, trebuie să relevăm exemplul vieții de luptă constructivă, pe linia idealului creștin, a părintelui Agârbiceanu. Nu înțelegem prin aceasta că scrisul său s'a

schimbat în perorație, neglijând ritmul intern al creației. Ci că atât prin scris, cât și prin truda vieții, păr. Agârbiceanu a urmărit un ideal de frumusețe morală. De aceea, la capătul celor 60 de ani de străduințe, păr. Agârbiceanu ne oferă unul din puținele cazuri în care făcând elogiul *scriitorului*, faci totodată și elogiul *omului*. Dar peste orice laude, sentimentul de mulțumire că a luptat luptă bună și credința a păzit, este supremă răsplată pentru creștinul convins care este părintele Ion Agârbiceanu.

* * *

Dela acest popas, avem nădejdea vie că păr. I. Agârbiceanu are încă mult de mers până la capătul ostenețelor. Și munca de acum înainte va fi și mai plină de roade decât cea de până acum. Căci nu ne putem ascunde bucuria că cele câteva lucrări apărute în preajma acestui moment sărbătorec, dintre cele mai bune ale sale, anunță o perioadă de creație care va rezuma liniile fundamentale ale talentului său fecund.

RADU BRATEȘ

UN NOU VOLUM DIN ATLASUL LINGUISTIC ROMÂN: ATLASUL LINGUISTIC ROMÂN I, VOLUMUL II¹⁾

Muzeul Limbii Române, instituția de înalt prestigiu științific, în care se realizează cele două grandioase opere ale culturii românești: Dicționarul Limbii Române, publicat de Academie, și Atlasul Linguistic Român, cu toate greutatea impuse din belșug de împrejurări, își continuă și aici, la Sibiu, în același ritm domol, dar sigur, activitatea începută cu mai bine de douăzeci de ani la Cluj.

După cel dintâiu volum din partea întâi a Atlasului Linguistic Român, apărut în 1938, care a fost urmat, în 1940, de întâiul volum din partea a doua, Muzeul Limbii Române a pregătit, gata de pus în comerț, volumul II din Atlasul Linguistic Român I al lui Sever Pop.

Cronica de față vrea să dea sumare informații aceluia care nu pot lua direct contact cu această mare operă de interes și prestigiu național. De aceea socotesc necesar să arăt în câteva cuvinte cam ce este un atlas lingvistic și să înfățișez sumar modul în care s'a înfăptuit atlasul nostru, insistând cu deosebire asupra foloaselor pe care le poate aduce această lucrare.

Multă vreme cercetările lingvistice, ca și alte discipline, au fost călăuzite de metoda istorică. Firește, această metodă a dat rezultatele ei surprinzătoare pentru acea vreme. Cu tot progresul adus, ea n'a fost însă suficientă să lămurească complexul de probleme pe care limba le pune la fiecare pas. Lingviștii au început să vadă din ce în ce mai mult în limbă nu un simplu act mecanic de comunicare între indivizi,

¹⁾ Sever Pop, *Atlasul Linguistic Român* publicat sub înaltul patronaj al M. S. Regelui Mihai I de Muzeul Limbii Române sub conducerea lui Sextil Pușcariu. *Partea I (ALR. I)*, vol II: *Familia, nașterea, botezul, copilăria, nunta, moartea*. Sibiu, Muzeul Limbii Române — Leipzig, Otto Harrassowitz, 1942.

ci o manifestare a însăși sufletului acestora. Dar și această metodă așa zisă „psihologică” nu a putut mulțumi în deajuns pe cercetătorii zeloși să pătrundă adânc în tainele biologice ale limbii. De aceea pentru o mai bună înțelegere a fenomenelor lingvistice pe la sfârșitul secolului trecut se dibuia o nouă metodă de investigație în lingvistică, cu un pronunțat caracter naturalistic. Limba a început să fie studiată pe teren așa cum se găsește ea în uzul obișnuit al indivizilor vorbitori, cu deosebiri ale ei dela regiune la regiune, dela sat la sat, dela individ la individ, diferențiată după gradul de cultură, ocupațiune, vârstă, sex, etc. Din aceste cercetări făcute la fața locului s'a născut o nouă ramură a lingvisticii moderne: geografia lingvistică, al cărei temei în primul rând îl formează atlasele lingvistice. Un atlas lingvistic este o fotografie instantanee, mai mult sau mai puțin fidelă, a limbii unui popor sau a graiului unei regiuni. El prinde — pe cât e posibil să se pătrundă în complexitatea limbii — și fixează un moment din evoluția continuă și agitată a graiului omenesc, înfățișând fenomenele de limbă spațial, adică în raport cu întinderea lor geografică. Intemeietorul acestei noi discipline este profesorul francez Jules Gilliéron (1854—1926), autor al renumitului *Atlas linguistique de la France* și a numeroase lucrări, bogate în principii metodice, care sunt baza studiilor de geografie lingvistică.

Atlasul Lingvistic Român, al cincilea în ordine cronologică, — după cel francez, catalan, italo-elvețian și corsican, exceptând pe cele mai puțin importante, — se leagă de numele lui Sextil Pușcariu, „inițiatorul, animatorul și sfătuitorul”¹⁾ acestei monumentale opere. Ținându-se în ritmul actualității cercetărilor lingvistice, savantul profesor al Universității din Cluj, odată cu întemeierea Muzeului Limbii Române, după Unirea din 1918, a fost ispitit de gândul înfăptuirii unui atlas lingvistic român. La noi o asemenea lucrare se impunea de împrejurări: puternica tendință de unificare a graiurilor dacoromâne, pricinuită de marea Unire a tuturor Românilor, nu îngăduia o prea îndelungată întârziere. După câțiva ani de dibuitoare experiențe, timp în care se fac toate pregătirile necesare începutului unei opere de proporțiile acesteia, se încep lucrările pe teren de către Sever Pop și Emil Petrović, cărora li s'a încredințat lucrarea spre executare. Amândoi au străbătut cu ancheta întreg pământul românesc pentru adunarea materialului, cel dintâi cu chestionarul „normal” de 2200 de întrebări, puse în 301 de comune, iar cel de al doilea cu chestionarul „desvoltat” de 4800 de întrebări, puse în 85 de comune. Nu s'au neglijat nici Românii de peste hotare, fiind anchetați atât Aromâni, Meglenoromâni și Istroromâni, cât și Dacoromâni dinafara vechilor granițe. De asemenea s'au anchetat și minoritari pentru a se putea urmări influențele reciproce dintre limbile conviețuitoare. Spre a nu se neglija nici limba intelectualilor au fost anchetați și trei scriitori din cele trei mari provincii românești: Brătescu-Voinești (Muntenia), Sadoveanu (Moldova) și Agârbiceanu (Transilvania). Prin adunarea materialului de limbă cu două chestionare, de către doi anchetatori și publicarea lui în părți deosebite s'a ajuns la realizarea a două atlase lingvistice ale limbii române:

¹⁾ S. Pușcariu, *Introducere la Atlasul Lingvistic Român I*, vol. I, p. 13.

Atlasul Linguistic Român I (ALR. I) al lui Sever Pop și *Atlasul Linguistic Român II* (ALR. II) al lui Emil Petrovici. Aceste „două atlase, care se întregesc unul pe altul, formează împreună *Atlasul Linguistic Român*. Cei doi anchetatori și în același timp *autori*... intră cu părți egale de colaborare la această operă care datorește tot atât de mult unuia cât și celuilalt”.¹⁾

Noul volum din partea întâi a ALR apare prin priceperea și râvna stăruitoare a autorului lui, Sever Pop, și prin neîntrerupta grijă a lui Sextil Pușcariu.

Destinat pentru realizarea ALR., Sever Pop, în studiile făcute în străinătate, s'a specializat în geografia lingvistică. La Paris a avut norocul să asculte prelegerile și să ia parte la exercițiile maestrului J. Gilliéron, înșirându-se printre ultimii lui elevi. Mai apoi participă la anchetele pe teren, care se făceau atunci pentru atlasele altor limbi romanice, în Italia, Spania și Elveția, profitând astfel de toată experiența acestora. „Despre înțelegerea pe care D-l Pop o aducea dela început problemelor acestei discipline dă dovadă lucrarea *Buts et méthodes des enquêtes dialectales*, tipărită la Paris în 1927”.²⁾ „Minunat anchetator, dotat cu toate calitățile indispensabile pentru munca grea ce-l aștepta: rezistență fizică, ureche foarte fină, putere de a sacrifica orice alte preocupări și de a-și concentra toate forțele asupra anchetei și darul de a stabili o atmosferă de încredere între el și subiecții săi”,³⁾ după mai puțin de zece ani de muncă trudnică, profesorul Pop scoate în 1938 primul volum din Atlasul său.

Cel de al doilea volum, pe care îl avem în față, e lucrat după aceleași norme metodice ca și precedentul. El e încărcat de un foarte bogat material de limbă, repartizat pe 152 de hărți (numerotate dela 151—302), cuprinzând cuvintele referitoare la noțiunile în legătură cu *familia, nașterea, botezul, copilăria, nunta și moartea*. Prin conținutul său acest material se întregește cu o bună parte din hărțile volumului I din partea a doua a ALR. Materialul publicat e în întregime cartografiat. Fiecare hartă are o „legendă” în care se dau prețioase indicații asupra felului cum s'a pus întrebarea și lămuririle sau răspunsurile complementare ale informatorilor. În partea a treia a „legendei” găsim notele anchetatorului, însoțite de sumare observațiuni asupra materialului cuprins în hartă, de o deosebită importanță pentru cercetător. Ca o inovație față de volumele precedente, pentru o mai precisă și mai rapidă orientare, la hărțile care sunt prea încărcate, se încearcă o sintetizare a materialului din note (cf. H. 181, 187, 191, 255, etc.). Nu mai puțin utile sunt trimerile spre confruntare la alte hărți din Atlas sau la hărțile colorate.

Ca și volumele anterioare, și cel de față e dublat de volumul II din *Micul Atlas Linguistic Român I* (ALRM. I).⁴⁾ Acesta cuprinde 216

¹⁾ S. Pușcariu, *Introducere* la Atlasul Linguistic Român II, vol. I, p. III.

²⁾ Id., *Introducere* la Atlasul Linguistic Român I, vol. I, p. 8.

³⁾ Id., *ibid.*

⁴⁾ Sever Pop, *Micul Atlas Linguistic Român* publicat sub înaltul patronaj al M. S. Regelui Mihai I de Muzeul Limbii Române sub conducerea lui Sextil Pușcariu. *Partea I* (ALRM. I), vol. II: *Familia, nașterea, botezul, copilăria, nunta, moartea*. Sibiu, Muzeul Limbii Române — Leipzig, Otto Harrassowitz, 1942.

hărți (numerotate dela 209—424), în care materialul de limbă din volumul mare, împreună cu altul ce urmează a se publica mai apoi necartografiat, e înfățișat intuitiv în colorii. Felul acesta de prezentare a materialului, neșunoscut celorlalte atlase lingvistice, dă la rezeală orientări generale asupra răspândirii diferitelor cuvinte sau fenomene de limbă. Cele mai multe hărți din volumul II al Atlasului colorat interesează lexicul și fonetica; de asemenea morfologia și chiar sintaxa (v. H. c. 337) nu sunt neglijate.

Oricât s'ar părea, ALR nu este o operă care interesează numai cercul restrâns al filologilor. Etnografii și folcloristii îl pot deschide și răsfoi cu folos. De multe ori soarta unui cuvânt e urmărită cu obiectul pe care-l numește, cunoscută fiind legătura strânsă dintre cuvinte și lucruri. Așa bunăoară H. 238, LEAGĂN, pe lângă diferiții termeni întrebuințați pentru această noțiune: *leagăn*, *covată* (*covățică*), *albie*, *troacă*, *belceu*, etc., ne înfățișează și tipurile de leagăn, indicând anume unde există leagăn atârnat la grindă (H. c. 323), unde există leagăn pe picioare (pe tălpi, în cârlige, etc.) (H. c. 324). Prin aceasta Atlasul depășește sfera preocupărilor lingvistice, deschizând drumul *geografiei etnografice*. De asemenea H. 300, CRUCE PE MORMĂNT, arată în note deosebirea care există între *cruce* și *stâlp* și diferitele forme de cruce. Apoi în legătură cu anumite cuvinte s'au înregistrat și fel de fel de obiceiuri de o remarcabilă însemnătate pentru cercetătorul folclorului. Se pot aminti cu titlul de exemplu câteva hărți: H. 242, (ȚIGANCA) DEOACHE PE COPIL, H. 243, GHIOC și H. 295, PRIVEGHIU. Aceasta din urmă în special dă informații asupra diferitelor jocuri sociale și obiceiuri, uneori hazlii, care se practică în serile de priveghere a mortului. Nu mai puțin interesantă pentru folclor este H. 251, URSITORI. Ea ne înfățișează, înafară de răspândirea acestui cuvânt, și felul în care își închipue poporul aceste ființe prevestitoare de noroc, când ursesc, câte sunt, cum sunt primite, cu sau fără masă, etc. Tot din hartă vedem că răspândirea acestei credințe populare cuprinde întreg teritoriul limbii române: numai în mici regiuni, prin Moldova și Basarabia, ursitoarele nu se cunosc. Ca și în cazul etnografiei, înfățișând anumite obiceiuri și credințe în raport cu răspândirea lor geografică, hărțile lingvistice substituie, firește în foarte mică măsură, un *atlas folcloric*. Importanța ALR pentru folclor va crește atunci când vor apare volumele de texte pe care cei doi anchetatori le-au adunat din comunele cercetate.

Mai presus de toate, Atlasul Lingvistic furnizează istoricului date și argumente puternice în susținerea celei mai spinoase probleme a istoriei noastre: continuitatea în Nordul Dunării. În timp așa de scurt dela apariția celor două volume, învățați de mare autoritate, români și străini, întemeiați pe materialul hărților lingvistice au susținut cauza dreptății românești. Sextil Pușcariu în *Les enseignements de l'Atlas linguistique de Roumanie*¹⁾ și în *Contribuția Transilvaniei la formarea și evoluția limbii române*²⁾ a arătat, cu numeroase hărți, că termenii

¹⁾ Extrait de la *Revue de Transylvanie*, Tome III, Nr. 1. București, 1936.

²⁾ În *Revista Fundațiilor Regale*, An. IV (1937), Nr. 5, pp. 296—323, publicat și în limba franceză sub titlul: *Le rôle de la Transylvanie dans la formation et l'évolution de la langue roumaine*, în *La Transylvanie*. București, 1938, pp. 339—348.

de origine latină s'au conservat mai bine în regiunile de Nord-Vest ale pământului românesc, contestate ca aparținătoare nouă de drept, acolo unde, după cercetările arheologice, și colonizarea romană a fost mai intensă. Acest fapt nu poate fi explicat altfel decât printr'o continuitate neîntreruptă a elementului daco-roman în Dacia. Hărților înfățișate de S. Pușcariu le putem adăoga altele din volumul de față — și de bună seamă li se vor adăoga multe din volumele următoare — care confirmă concluziile sale: *a se comunica* (H. 284) (< lat. pop. * *comminico*, -are = lat. clas. *communico*, -are) se întâlnește numai în Ardeal, ca și *oaspe*, *oaspefi* „nuntaș” (H. 255) (< lat. *hospes*, *hospites*), cărora în celelalte provincii românești le corespund termeni de origine străină. Ernst Gamillscheg, profesor de limbi romanice la Universitatea din Berlin, actualmente conducătorul Institutului german pentru știință din România, consultând materialul Atlasului, în studiul său *Über die Herkunft der Rumänen*,¹⁾ trage alte concluzii, tot așa de netăgăduite ca și cele ale lui S. Pușcariu. După savantul german, poporul român s'a plămădit în trei vetre: una în Transilvania, localizată cam în regiunea Munților Apuseni, alta undeva în Muntenia, între Dâmbovița și Argeș, iar a treia în Sudul Dunării, în dreptul Banatului și al Oiteniei. Din aceste trei vetre României s'au răspândit de-a dreapta și de-a stânga Dunării, rămânând continuu legați de pământul pe care-l locuiesc astăzi. Un alt învățat străin care susține pe baza materialului cules din ALR. teza noastră, e profesorul de romanistică al Universității din Berna, Karl J a b e r g, cel mai autorizat geograf lingvist din zilele noastre, el însuși coautor al Atlasului Linguistic Italo-elvețian. În articolul său *Der Rumänische Sprachatlas und die Struktur des dacorumänischen Sprachgebiets*,²⁾ el arată că „hărțile Atlasului Linguistic Român — și aceasta constituite unul dintre cele mai importante rezultate ale lui — dovedesc ca fiind cu desăvârșire exclus, ca în urma cunoscutului edict al lui Aurelian, Dacia să fi fost complet desromanizată.”³⁾ El se miră și consideră o adevărată minune formarea popoului român, majoritar ca număr și ca limbă, pe pământul vechei Dacii, mereu încălcat de năvalnicii barbari, frământat de războaie cumplite și lupte pentru libertate, stăpânit multe secole în șir de popoare asupritoare. Lupta aceasta a romanității orientale, purtată cu dârzenie timp îndelungat, a fost tacită, ea nu s'a însemnat în istoria contemporană. Mereu hărțuită de vitregile împrejurări, fiind silită adesea să se pună la adăpostul mai sigur al munților, populația romanică de aici, care constituie un miracol și ca limbă și ca neam, nu a putut să-și statornicească organizații de stat și așezări de lungă durată. Ea s'a menținut peste veacuri datorită viguroaselor sale forțe etnice interioare, cu ajutorul cărora a asimilat populațiile alogene conlocuitoare. Frumoase ca construcții și convingătoare ca documentare sunt concluziile profesorului

¹⁾ Sonderabdruck aus dem „Jahrbuch der Preuss. Akademie der Wissenschaften zu Berlin”, 1940, pp. 20, in 4; publicat și în limba română în *Revista Fundațiilor Regale*, An. VII (1940), Nr. 8, pp. 251—271.

²⁾ Publicat în revista *Vox Romanica*, An. V (1940), pp. 49—86.

³⁾ Ap. E. Petrovici, *Noi opinii străine despre continuitatea Românilor în Dacia*, în *Transilvania*, An. 72 (1941), nr 1, p. 74.

Emil Petrovici. Autorul părții a doua din ALR a arătat în articolul *Transilvania, vatră lingvistică a românismului nord-dunărean*, publicat în această revistă,¹⁾ că după constatările geografiei lingvistice²⁾ un teritoriu uniform ca limbă, în care isoglosele, isofonele și isomorfele se suprapun, trebuie socotit ca născut prin colonizare. Aplicat acest principiu la teritoriul limbii române, se constată că dialectul daco-român se împarte în patru subdialecte sau graiuri bine distincte unul de altul: graiul muntean, moldovean, bănățean și crișan. Privind hărțile lui E. Petrovici din articolul citat, ușor ne putem da seama că sub acest raport Transilvania nu are un graiu aparte: Sudul ei merge cu Muntenia, partea de est cu Moldova, cea de Sud-Vest cu Banatul, iar cea din Vest cu Crișana. În centrul său se amestecă toate cele patru graiuri. Vedem prin urmare că Transilvania e foarte puțin uniformă ca limbă față de celelalte provincii românești. După aceleași principii de geografie lingvistică, un teritoriu cu cât e mai fărâmițat ca limbă, cu atât e mai vechiu: populația autohtonă locuște în acele locuri din vremuri străbune, așa încât limba a avut tot timpul să se diferențieze după configurația solului. Profesorul Petrovici și explică această curioasă structură lingvistică a Transilvaniei. Năvălirile barbare au silit populația romană să părăsească așezările sale dela șes și să se retragă în văile mai afundate ale munților. Carpații Răsăriteni, cei Meridionali și Munții Apuseni, care cuprind în cununa lor podișul Transilvaniei, au adăpostit secole de-a rândul cele patru nuclee ale românismului nord-dunărean. Când furtuna vremurilor s'a mai potolit, Românii, a căror graiu a primit anumite caractere de diferențiere prier evoluții deosebite, de aici din munți au roit și înăuntru și înafară. Înăuntru, în Transilvania, s'au întâlnit și s'au amestecat din toți munții inconjurători, dând un aspect lipsit de uniformitatea graiului, iar înafară s'au întins, cei din Carpații Meridionali, în Sud, până dincolo de Dunăre, cei din Carpații Răsăriteni, până departe în stepele rusești, iar cei din Munții Apuseni, pe de o parte în Vest, până adânc în câmpia Tisei și pe de altă parte, în Sud-Vest, până în Serbia, dând un aspect uniform graiurilor acestora. Din toate acestea rezultă că, în ciuda tuturor contestărilor adevărurilor atât de evidente, *Transilvania este leagănul limbii române, ea este vatra de plămădire a graiurilor românești nord-dunărene*. Materialul argumentativ, pe care se reazămă doveditoarele constatări ale acestor învățați, se înmulțește pe măsură ce se publică noi hărți lingvistice.

Insemnătatea ALR pentru studiul limbii române este imensă. Fi-rește, ea nu poate fi apreciată decât în prea mică măsură acum când nu avem publicat din el decât abia trei volume din cele zece proiectate. Chiar numai din atâta se pot întrezări cărările noi și nebănuite pe care Atlasul le deschide în cercetările de limbă. El deține secretul multor probleme de filologie și lingvistică nedeslegate încă. Cu ajutorul lui cunoaștem și vom cunoaște până în amănunte structura fonetică, morfologică, sintactică și lexicală a graiurilor și dialectelor limbii române. Punându-se în slujba dialectologiei, Atlasul ne dă puțința să

¹⁾ An. 72 (1941), nr. 2, pp. 102—106.

²⁾ Cf. K. J a b e r g, *Aspects géographiques du langage*, Paris, 1936, p. 31.

pătrundem în toate amănunțele vieții reală a limbii, biologia ei atât de complicată. Bogăția și varietatea materialului hărților lingvistice o întâlnim mai ales în lexic. Atlasul servește în primul rând lexicologia. De aceea el va trebui pus în mare măsură la contribuție de lexicografi.

Intru cât fonetica și morfologia m'ar obliga să relev chestiuni prea de specialitate, mă mărginesc acum să înfățișez din acest volum numai câteva probleme lexicale din cele pe care o răsfoire fugară mi-a permis să le notez.

O chestiune care a început să se lămurească de când s'au ivit lucrările de geografie lingvistică e *dispariția cuvintelor*. Cuvintele se nasc, trăiesc și mor. Unora soarta le-a hărăzit o existență mai efemeră, o viață mai scurtă. Din diferite cauze, care câteodată se pot descifra chiar din hărțile lingvistice, ca reducerea formală, sterilitatea, etc., ele trebuie să dispară. Altora bătrânețea le pune capăt. Sunt apoi o altă categorie de cuvinte care duc o luptă îndârjită pentru a răzbi în viață, asigurându-și existența, de obicei atunci când sunt în coliziuni omonimice. Iată câteva cuvinte vechi pe care Atlasul le atestă numai regional, în anumite părți izolate sau mărginașe ale țării: *vergură* (< lat. *virgo, -ginem*) „fecioară” (H. 248/215), oricât ni s'ar părea de popular, întrebuințat când ne adresăm Maicii Domnului — Vergurei Maria — el nu este înregistrat de Atlas decât într'o singură comună; *păioară* (< lat. *palliolum*) „pânza de pe fața mortului” (H. 296), în jud. Năsăud și Maramureș; *șpur* (< lat. *spurius, -um*) „copil din flori” (H. 211), în Năsăud și părțile limitrofe din Someș, Maramureș și Bucovina; *fi-astru, -ă* (< lat. *filiaster, -trum*), la început cu sensul de „fiu vitreg”, iar mai apoi, pierzându-și din conturul său semantic, denumește pe oricare „vitreg” din familie: *tată fiastru* (H. 154/856), *mamă fiastră* (H. 157/856), *frate fiastru* (H. 161/131), *frate fiastru și soră fiastră* (H. 161/856); *comândare* (< lat. pop. „*commando, -are*) „înmormântare”, numai în puncte izolate (H. 298/80, 249, 251, 305, 361) și într'o singură comună marginală (456: Cuizovca, jud. Orhei); *iuă* (< *iu* (< lat. *ibij + uă* (< lat. *ubij*)) „unde” (H. 189/324); *a mânea* (< lat. *maneo, -erē*) „a poposi undeva peste noapte” (H. 295/273, 492).

În legătură cu dispariția cuvintelor stă *nașterea* lor. Hărțile Atlasului notează o mulțime de cuvinte din care multe sunt creații spontane și individuale ale subiectului anchetat, unele formate prin mijloace derivative, sufixe și prefixe. Ele au putut însă, dacă au fost favorizate de împrejurări, „să prindă” și să se generalizeze la un grup mai mic sau mai mare de indivizi vorbitori, pe un teritoriu mai întins sau mai restrâns. În Munții Apuseni și în jud. Arad „soției mătușii”, adică „mătușii” i se zice *uncheoaie* (v. H. c. 236) sau *unche* în jud. Argeș și Muscel (H. 168/776,780), iar în alte părți (v. H. 166/1, 12, 65, 93), „sofului mătușii”, adică „unchiului”, *mătușoiu*. Pe aiurea unui „tânăr neinsurat” i se spune *băbar* (H. 269/865, 926), *boriesar* (H. 269/343), *nevăstoi* (H. 269/350) sau *însurătoi* (H. 269/354), iar „văduvului”, *ră-măsoi* (H. 279/361). „Bastardu” se numește pe alocuri *tufar* (H. 211/825) sau *tufean* (H. 211/800), *buruienar* (H. 211/590), *bojan* (H. 211/870), iar dacă e de sex feminin, *fătălană* (H. 211/800). Pentru „mamă vitregă” în punctul 859 din Jugoslavia s'a răspuns cu *mam-adoorată*

(H. 157, cf. și *tat-adoorat* H. 154) — ceea ce nu înseamnă că mama vitregă e „adorată” — ci dela *a doua oră*. Alte câteva formațiuni neobișnuite: *a se băbi* „a îmbătrâni” (H. 196/592), *desmira* (< des + mira) (H. 243/360), *a se copili* (despre o fată care a făcut un copil „bastard”) (H. 211/18, 305), *gușui* (după *gâtui*) (H. 292/846), *îmberegăți* (H. 292/790), *îngropătoare* „înmoimântare” (H. 298/200), *innimeri* (H. 271/790), *înnaște* (H. 191/592) *măi* („măi bătrânule nu zicem, că atunci zice că-l măim” — H. 201/846), *nenunată* „necununată” (H. 277/385), *pânzuț* (mortul) „a așeza pânza peste fața mortului” (H. 296/795), *plodi* „a face copii” (H. 225/401), etc. Din termenii onomatopeici amintesc numai *pe-liului* (H. 239/118) și *șișăi* (H. 239/136).

În creațiile de limbă, atât de frecvente tuturor indivizilor vorbitori, un rol deosebit de important îl joacă afectul. Pentru a se vedea pe de o parte rolul acestuia, iar pe de altă parte bogatele posibilități de exprimare ale limbii române, înșirui în ordine alfabetică întreaga loră lexicală recoltată cu întrebarea: „Cum îi ziceți în batjocură la o femeie bătrână, urită și rea?” și reprodusă în harta 197, COTOROANȚĂ: *babă* (5), *babă bătrână* (35), *babă hârcă*, *babă ogrisată* (30), *babă slabă* (77), *babă strămbă* (75), *babă urită* (28), *băbârcă* (388), *băbâtie* (273), *băboacă* (56), *băboi* (392), *băborniță* (665), *băhârcă* (125), *băjdioagă* (200), *bătrânoacă* (324), *boală bătrână* (470), *boașcă bătrână* (186), *boscârță* (122), *calicoaică bătrână* (454), *cârlioambă bătrână* (61), *cătăroaica cea bătrână* (590), *căjauă bătrână* (49), *clioampă* (375), *cloambă bătrână* (40), *cloancă bătrână* (645), *cloșcă bătrână* (251), *cloșcană bătrână* (150), *coașcă de babă* (597), *coșarcă bătrână* (354), *cotârlă bătrână* (512), *cotoroanță* (680), *cotoroanță bătrână* (510), *diavol bătrân* (652), *drac bătrân* (530), *flicarcă bătrână* (69), *floșcoacie de babă bătrână* (870), *foașcă bătrână* (401), *foștoroagă bătrână* (502), *ghioagă* (504), *ghioarsă* (691), *gloabă bătrână* (79), *haită bătrână* (542), *harancă* (357), *hârbură bătrână* (445), *harcă bătrână* (280), *hâncă bătrână* (87), *hângău* (348), *hârlă* (129), *hârșcă bătrână* (387), *hârștioabă* (669), *hârștioagă bătrână* (395), *hășcă* (359), *hașcă* (434), *hășcă bătrână* (278), *hășcală bătrână* (140), *hleab bătrân* (400), *hloancă bătrână* (436), *hoajbă de babă* (269), *hoancă* (526), *hoarcă bătrână* (660), *hoarșcă bătrână* (658), *hoantă bătrână* (805), *hoanță bătrână* (679), *hoarță bătrână* (486), *hoășcă bătrână* (61), *hoăștină bătrână* (740), *hodoroagă bătrână* (677), *holeră bătrână* (614), *hroășcă bătrână* (632), *jarla a' bătrână* (498), *lepădătură* (461), *piele bătrână* (456), *porloavă bătrână* (582), *pufoare bătrână* (890), *putregai bătrân* (403), *roașcă bătrână* (807), *șclioampă* (385), *scloptă* (351), *scoabă bătrână* (647), *școarbă bătrână* (398), *scoarță bătrână* (351), *școrlă* (391), *școrlă de babă* (343), *școrfoabă bătrână* (63), *șcroafă bătrână* (508), *sfârloagă* (96), *smărădă bătrână* (672), *starșuncă bătrână* (397), *țoarță bătrână* (11), *oșcătură bătrână* (865), *vâjlă* (554), *zgârbovită bătrână* (856), *zgârță bătrână* (180).

Când subiectul vorbitor are în conștiința sa lingvistică doi sau mai mulți termeni pentru aceeași noțiune, aceștia se încrucicează câteodată și dau naștere la așa numitele *contaminări*. Ele se întâmplă mai ales la intersecția ariilor lexicale. Din hărțile lingvistice se pot culege multe asemenea exemple, care mai de care mai interesante: în Cri-

șana „ginerelui” i se spune *junere* (H. 259) = *june* + *ginere*; „cimitirul” se numește pe alocuri: *temeter* (cu pl. *temeteauă*) (H. 301/315) = *temeteu* + *cimitir*, *șintereu* (H. 301/186) = *șintirim* + *temeteu*. Din sinonimele *tufar* + *tufiș*, „bastard” s'a născut *tufăriș* (H. 211/831). Pentru „a sugruma” întâlnim diterite forme: *străgușa* (H. 292/200) sau *strugușa* (H. 292/584) = *strânge* + *sugușa*, *sugrușa* (H. 292/324) = *sugușa* + *sugruma*, *zătui* (H. 292/218) sau *jgătui* (H. 292/217, 347) = *sugruma* + *gătui*. Din *babă* + *hârcă* a rezultat *băhârcă* (H. 197/125) sau *băbârcă* (H. 197/388), iar *babă* + *hoască* a dat *boașcă* (H. 197/186); *hârță* + *hoască* s'au încrucișat în *hășcă* (H. 197/278) sau *hârșcă* (H. 197/387), iar *hoască* + *hârcă*, în *hoarcă* (H. 197/660): *hoarșcă* (H. 197/428) = *hoarcă* + *hoască*, *coașcă* (H. 197/597) = *cloșcă* + *hoască*, *cârlioambă* (H. 197/61) = *hârcă* + *clioambă*, *oșcătură* (H. 197/865) = (*hoască* + *uscătură*).

Câteodată subiectul vorbitor, din nevoia de a avea grupate la un loc cuvintele inrudite, face greșite corelații între ele. Atunci se naște fenomenul care în termeni lingvistici se numește *etimologie populară*. Dacă „ursitoarele” se numesc în unele părți ale Ardealului *urzătoare* (H. 241/100), *urzători* (H. 241/249, 280, 283, 285, 335) și *urzoaie* (H. 241/255), de bună seamă printr'o apropiere etimologică de *a urzi* și *urzoi*. Printr'o apropiere asemănătoare de *cumnat*, „a se cununa” devine a se *cumna* — s'o *cumnat* (H. 253/401), iar „cununia”, *cumnie* (H. 253/401). „Stupușul” e în punctul 660 (Gura-Roșie, jud. Cetatea-Albă) *zdupuș*, prin influența lui *dop*. Fiindcă „șintirimul” are o nuanță de slintenie, se numește în Maramureș *sântirim* (H. 301/223, 350, 352, 354), punându-se în legătură cu *sân* (din Sânicoadă, Sântoader, etc.). Lipsa de precisă cunoaștere a înțelesului cuvintelor înlesnește nașterea acestor false relații de inrudire. În jud. Mehedinți „placentei” i se zice *locșor* (diminutiv dela *loc*, cf. H. 207/860, 874, etc.), în punctul 1 (Jupalnic, jud. Severin) însă *locșorul* a devenit *lupșor*, prin apropiere etimologică de *lup*. Fiindcă la grijanie se „împărțește” cuminecătură, din *a împărtași* s'a făcut a *împărfași* (H. 284/708).

Pătrunderea *neologismelor* în graul oamenilor dela țară este de asemenea o problemă care se poate ochi în hărțile Atlasului. Prin contactul din ce în ce mai întens cu școala, orașul sau cu armata, cuvintele neologice, impunându-se și prin farmecul noutății lor, s'au strecurat și în popor. Completările răspunsurilor date de informatori, ca „azi se zice așa”, „așa zic cei tineri”, „e vorbă mai nouă”, „așa zic domnil”, „asta e vorbă delicată de pe carte” (H. 277/677) ne arată că proveniența lor e de dată recentă. Ele s'au infiltrat, după cum e firesc de altfel mai cu seamă în graul Muntenilor și al Moldovenilor. Sunt cazuri când neologismele s'au împus oarecum pe cale oficială: *așa par a fi vergină* (H. 248/214, 363, 522, etc.) și *în poziție* (H. 206/540, 700, 710, etc.) pentru „însărcinată”. Adesea ele primesc înțelesuri greșite: cel ce cinstește mireasa este un *călaent* „client” (H. 255/744); pentru subiectul anchetat în punctul 582 (Moinești, Văsești, jud. Bacău) *cavaler* (H. 187) e sinonim cu „fector”, etc. Foarte adesea ajung să se modifice în forme curioase: „concupinajul” devine *combinaj* (H. 277/387), *concombinaj* (H. 277/839), *concupinaț* (H. 277/396) sau chiar *conta-*

minaj (H. 277/594); cel necununați „trălesc *nelejistim*” (H. 277/420); informatorul din punctul 394 (Ibănești, jud. Dorohol — H. 232) vorbește în „limba *mamernă*” (=maternă); „iubitul”, care nu e cuvânt popular, se numește cu neologisme pătrunse prin mahala: *amant* (H. 247/540), *hamant* și *hamurez* (H. 247/790), iar fata cu flăcăul nu mai „fac dragoste”, nu se mai „drăgostesc”, ci *se află în relații de dragoste* (H. 247/750), sunt *amorizați* (H. 247/508).

Cuvintele apar în hărțile Atlasului lingvistic foarte nuanțate ca înțeles. *Semantica* se poate studia cu destule amănunte în bogatul și variatul material publicat. S'a accentuat că față de celelalte atlase lingvistice, Atlasul nostru este un atlas nu de cuvinte, ci de noțiuni. Astfel fiind, un cuvânt nu se va găsi numai pe o singură hartă, ci pe mai multe deodată, având putința să fie urmărite cu toate înțelesurile lui. Bunăoară *moș* se găsește odată în H. 189 (cf. H. c. 273), răspândit alături de alți termeni pe întreg teritoriul dacoromân, cu sensul de „moșneag, om bătrân”, altădată în H. 165 (cf. H. c. 232) cu sensul de „unchiu (fratele tatălui)”, în Moldova și Basarabia și în sfârșit cu înțelesul de „unchiu (soțul mătușii)” în H. 166 (cf. H. c. 233). Prin extensuni sau diferențieri semantice cuvintele ajung dela o vreme încărcate de foarte multe înțelesuri. Din cauza acestei plurisemii, de obiceiul sensul sau sensurile mai vechi dispar. Acesta e cazul cu *moașă*, care cu înțelesurile vechi de „femele bătrână, bunică, lele” (cf. H. c. 282, 238, 286), corespunzătoare lui *moș*, se găsește astăzi numai într'o regiune restrânsă, limitată la Maramureș. Bucovina aproape întreagă, o parte din jud. Năsăud cu o prelungire în Răsăritul Transilvaniei până în Seculme și în câteva puncte izolate (750, 780, 782, 800). Dispariția acestora se datorește altui înțeles al lui *moașă*, anume cel de „sage-femme” (v. H. c. 293), care, făcându-l echivoc, s'a impus pe cale oficială și s'a răspândit, în dauna celorlalte sensuri, pe aproape întreg teritoriul limbii române. Într'o situație asemănătoare se găsește și *sofie*. Înțelesul vechi al acestui cuvânt, de „tovarăș”, cunoscut textelor noastre din secolul al XVI-lea și al XVII-lea, se mai întâlnește și astăzi sporadic în unele părți (cf. H. 204/730, 204/810, 211/588, 271/359, 271/592, 271/594). Sensul specializat de „épouse”, pe care *sofie* îl are dela o vreme încoace, l-a putut primi, pe lângă faptul că „soția” e tovarășa de viață a bărbatului, și prin genul lui feminin. Plurisemle este adesea supărătoare: Informatorul din punctul 337 (Asuajul-de-Sus, jud. Sălaj) declară că singularul *părinte* (H. 151) se întrebunțează numai la adresa preotului, pe când pluralul *părinți*, numai pentru „tată și mamă”; iar după sensibilitatea lingvistică a subiectului anchetat în punctul 79 (Jdloara, jud. Severin) nu se poate spune *copilul se trezește*, fiindcă numai cel beți se pot *trezi* (H. 230). Cuvintele suferă câteodată o degradare semantică. Bunăoară „a iubi” e evitat în Nordul Ardealului, deoarece are o nuanță pejorativă — „s'o iubit se zice când a trăit cu ei” (H. 249/270), „să iubește numai cel curvar” (H. 249/255) — fiind înlocuit cu *a se plăcea* și *a se drăgosti*. Întâlnim și deplasări curioase de înțeles, ca acestea: *păgân*, care pe lângă înțelesul de „neîncreștinat”, înseamnă și „om rău la suflet, care injură, bate sau omoară”, „nație spurcată” (H. 215/790), „oamenii care sunt de alt neam” (cf. H. 215,

note, cap. III), a devenit în multe puncte sinonim cu Turc (H. 215/690, 740, etc.), Jidan (H. 215/464, 516), Ungur (H. 215/218) sau Neamț („când au venit Nemții, li se zicea *păgâni*“ — H. 215/768); *Român* e sinonim cu „creștin“ (H. 214/343, 810, etc.) și chiar cu „bărbat“ — *rumânu meu* „bărbatul meu“ — (H. 204/746, 878). Cuvinte cu sensuri neobișnuite: *lesne* „bine“ („*mat lesne* eu nu știu cum“ — H. 203/790), *spână* „stearpă“ („*femea spână*“ — H. 225/257), *a cădea* („*il cad nepot*“ — H. 171/900), *mormânți* „cimitir“ (H. 301, în Banat), *comoară* „cimitir“ (H. 301/268), *joasă* „mică“ (femele *joasă*“ — H. 194/428, etc.), *măruntă* „mică“ („*femele măruntă*“ — H. 194/720, etc.), *domnișoară* „fată de la 15 ani înalță“ (H. 191/810), *gloată* „copil“ (H. 185/18), etc.

S'ar mai putea aminti multe alte probleme în legătură cu lexicul, ca *imprumuturile străine* cu delimitarea arilor lor de pătrundere, *decalcurile*, chestiuni de *expresivitate* a limbii, etc., dar spațiul restrâns de care dispunem nu ne îngăduie să insistăm și asupra acestora. Cele spuse până aici credem că pot da măcar în parte o idee despre comoara materialului adus de hărțile Atlasului lingvistic, a cărui importanță în cercetările de limbă crește în măsură ce se sporesc numărul volumelor.

Nu aş putea încheia mai bine cronica de față despre acest nou volum din Atlasul Lingvistic Român decât reproducând aprecierile distinșului filolog ieșan, Iorgu Iordan:*) „Oricâte și oricât de mari laude s'ar aduce autorilor principali, adică directorului și celor doi colaboratori imediați ai săi (Pop și Petrovici), ele nu vor fi niciodată îndestulătoare. Avem în fața noastră o lucrare cu care se pot mândri știința românească și lingvistica de pretutindeni. Să le exprimăm recunoștința cea mai curată și să le dorim, din toată inima, ducerea la bun sfârșit a acestui monument ridicat grațului matern al mulțimilor anonime“.

ROMULUS TODORAN

O ISTORIE ÎN ITALIENEȘTE A ROMÂNILOR DIN TRANSILVANIA 1)

Istoria Românilor din Transilvania, a d-lui Mario Ruffini înfățișează în mod obiectiv publicului italian cult viața și întâmplările poporului român din Transilvania de la începuturi până în anul 1918.

Autorul spune în prefață că a scris această carte nu din dorința de a face o operă originală, ci îndemnat de gândul că ste obligate pentru Italiani să cunoască și în punctele mai puțin cunoscute istoria unui popor, care în mod spiritual este apropiat de Italia prin moștenirea comună a Romei, al cărei nume, limbă și prestigiu, îl perpetuează în Orientul Europei.

Intr'adevăr dl Mario Ruffini prezintă rezultatele cercetărilor privitoare la Transilvania românească și dovedește că cunoaște publicațiile

*) Buletinul Institutului de filologie română „Alexandru Philippide“. Vol. VII—VIII (1940—1941), p. 385.

1) Mario Ruffini, *La Storia dei Romeni di Transilvania*. Torino, 1942, Ed. La Stampa. 279 pag.

istorice ce privesc această provincie, știind să deosebească cu pătrundere tot ceea ce este adevăr de aparența înșelătoare, care deseori nu lipsește în sbuciumata discuție privitoare la istoria poporului român din Transilvania.

Atinge toate problemele transilvane, chiar și cele mai grele și nu se teme să afirme adevăruri pe care le susține cu hotărâre. Iată câteva:

Continuitatea elementului român în partea de Nord a Dunării este o problemă cu desăvârșire rezolvată prin probele aduse în cele din urmă de hărțile Atlasului Lingvistic Român care arată Transilvania, Banatul și Oltenia ca patria romanității din Nordul Dunării (pag. 10). Transilvania nu a fost o „terra deserta” la venirea Ungurilor, ci dimpotrivă „în Transilvania, ca și în regiunile apusene ale Europei, năvălitorii găsiseră un popor cu o civilizație superioară, cu o limbă care slujea tuturor nevolilor acestei civilizații și care din această pricină găsea în sine însăși rațiunea propriei conservări” (pag. 20).

Ocupându-se de starea Românilor către sfârșitul secolului al XIII-lea respinge teoria nomadismului Românilor din Transilvania, după care ar fi fost un popor de supuși și n'ar fi cerut dela Regii Ungariei decât învolarea de a se stabili, în vleața lor nomadă, în diferite regiuni ale Transilvaniei, și susține pe drept că Românii, populație stabilită, avură paritate politică cu Secuții și că tocmai dela Români au luat domnitorii forma de organizație politică și judiciară și că elementul român avu o deosebită importanță militară pentru regii unguri, importanță care a crescut odată cu venirea Angevinilor și odată cu întărirea feudalismului în Transilvania. Multe familii române au fost innobilate și în cele din urmă s'au maghlarizat, fiind pierdute în cea mai mare parte pentru națiunea română; „erau de origine română Corvineștii care dădură Transilvaniei un mare voevod și general, iar Ungariei pe regele Matel; tot român era și arhiepiscopul diplomat și umanist Nicolae Olahul, adevărat Nicolae Românul” (pag. 38).

Cine cunoaște prea puțin istoria Românilor ar fi ispitit să creadă că munții Carpați ar fi fost o stavilă între Români din Transilvania și cei din Principate. Adevărul este că munții Carpați au fost întotdeauna axa în jurul căreia s'a desfășurat vleața națională, culturală, economică și uneori și politică a tuturor Românilor. D-l Mario Raffini a sesizat bine acest fapt esențial și insistă mereu asupra legăturilor strânse dintre Români din Transilvania și cei din Principate — legături care nu se reduc numai la Români, ci se întind și la Secuți și Sași care deseori au atârnat de Domnii Români, — realități dovedite prin feudele pe care Domnii Români le aveau în Transilvania, prin protecția și dependența episcopilor ortodocși români din Transilvania de mitropolia din Târgoviște sau din Suceava și prin alte fapte economice și culturale.

Legăturile strânse au existat deci întotdeauna între Români de pe ambele versante ale Carpaților, dar o uniune politică nu s'a putut realiza decât pentru foarte scurt timp sub Mihai Viteazul, în împrejurări care nu ne pot dovedi că el ar fi fost îmboldit cu adevărat numai de dorința de a uni pe toți Români pentru a alcătui un stat național român.

După moartea lui Mihai Viteazul biserica a rămas reazemul ființei naționale a poporului român. Autorul subliniază apoi rolul jucat de cele două biserici române din Transilvania, care deși rivale pe teren religios, au rămas întotdeauna apărătoare neclintite ale ființei etnice române, crunt lovită din toate părțile.

Cu toate loviturile primite de poporul român „au rămas în circulație câteva idei conducătoare, idei ce priveau originea romană a poporului român, autohtonia lui în Transilvania și latinitatea limbii române” (pag. 166).

Sbuciumul neîntrerupt al lui Andrei Șaguna în lupta sa pentru drepturile Românilor și rolul important jucat de „Astra” și de intelectuali români, sunt redată cu o simpatie sinceră față de Români, care reușiseră să trezească interesul întregii Europe pentru starea lor vitregă.

Autorul încheie exprimându-și certitudinea că România va găsi în Europa reinolțită „locul și unitatea sa”.

În ultimul capitol intitulat „Istoria culturală a Românilor din Transilvania, 1544—1919” descrie pe scurt activitatea culturală și literară a românilor transilvăneni, începând cu întâilele tipărituri până la Octavian Goga.

Din cele de mai sus ne putem da seama de spiritul care a însufleșit pe autor atunci când a tratat acest subiect, atât de puțin și atât de fals cunoscut în străinătate și de seriozitatea și obiectivitatea cu care înfățișează întâmplările Românilor transilvăneni în decursul timpurilor. Aceste calități la care mai putem adăuga claritatea, fac această carte să fie o binevenită și neprețuită operă de popularizare a istoriei noastre printre publicul cărui îi este destinată.

IOAN DOMȘA

INSEMNĂRI

IN PREAJMA ADUNĂRII GENERALE A ASTREI

Duminecă 27 Sept. se ține la Sibiu adunarea generală a Asociațiunii noastre. Este o adunare pur administrativă, fără cuvântările, fără debaterile și manifestările festive cari au făcut din congresele Astrei sărbători unice ale Ardealului și Banatului românesc. Nu sunt vremuri pentru a ne scoate podoabele din lăzi, pentru cântece și banchete, ci vremuri de muncă aspră, de sobrietate, de cumpănire a faptelor și a datorțiilor noastre supreme. În acest spirit și-a convocat și vechea noastră Asociațiune pe membrii ei la congresul anual. Ea vrea mai întâi să le prezinte, în această zi de toamnă, roadele unui an de muncă. Ele sunt înșirate într'un număr special al revistei noastre, trimis cu câteva zile înainte membrilor Astrei. Se poate vedea din dările de seamă cuprinse în acest număr, cum, cu toate greutățile excepționale pe care trebuie să le învingem zi de zi, cu toate că aproape jumătate din organizațiunile noastre de Nord sunt sugrumate, activitatea asociației s'a desfășurat în ritmul cu care ne-a obișnuit în ultimii ani. În toate compartimentele acestei activități ea s'a acordat cu nevoile neamului în ceasul de față. Astra și-a lipit totdeauna urechea de pieptul neamului, pentru a-i simți bătăile inimii.

Un mare număr de publicațiuni au fost împărțite soldaților din spitale și dela unități; s'au luat măsuri pentru cinstirea eroilor și ajutorarea invalizilor; s'a dat un prețios concurs la reușita Imprumutului Reintregirii, etc. etc. Conferințele dela sate și dela orașe au urmărit înainte de toate adâncirea conștiinței drepturilor noastre, apărarea lor împotriva oricui și cu orice sacrificii. S'a revenit apoi în câteva despărțăminte la școalele țărănești, cea mai de seamă realizare a Astrei de după Unire și fără indoială cea mai promițătoare pentru viitorul ei. Constatăm apoi cu satisfacție, din această dare de seamă, că Asociația a fost sprijinită în activitatea ei nu numai de stat, ci într'un mod mai efectiv ca înainte, de un mare număr de instituțiuni particulare din întreagă țara. În fruntea tuturor stă Consiliul de Patronaj al Operelor Sociale, de sub președinția D-nei Maria Mareșal Antonescu.

Dar Asociațiunea nu și-a chemat membrii numai pentru a da socoteală de trecut, ci pentru a chibzui și asupra viitorului. Astra a fost cea mai nobilă școală a noastră de unitate, de solidaritate socială, de cultivare a patrimoniului nostru etnic, de muncă și sacrificiu pentru binele obștesc. Niciodată nu este mai necesar ca acum să sădim aceste virtuți în inima fiecărui Român și

să le hrănim cu cuvântul și cu exemplul faptei noastre. De acest adevăr trebuie să-și dea seama toate unitățile Asociațiunii. Nicio scuză nu poate fi invocată pentru dezertarea dela această datorie supremă. Pulsul Astei trebuie să bată viu în fiecare arteră a ei. Dela prospețimea și vigoarea lui depinde sănătatea neamului. Conducătorii despărțămintelor, sau delegații lor trebuie să cumpănească deci asupra celor mai bune căi de urmat pentru ca Astra să devină în acest ceas al primejdiilor, cetatea nebiruită a neamului nostru.

Transilvania

ALF LOMBARD.

În cursul secolului trecut și la începutul secolului prezent, filologii româniști din apus, afară de câțiva specialiști de limba română, cunoșteau foarte puțin sau deloc reprezentanta latinității de pe cele două maluri ale Dunării de jos. Astăzi lucrurile s'au schimbat cu totul. Tinerii româniști din țările apusene sau nordice, mai cu seamă dacă sunt linguiști, iar nu filologi, se străduiesc să se familiarizeze și cu limba romanică de răsărit. Pe un filolog, îl interesează în primul rând literaturile romanice medievale (veche franceză, italiană, provençală spaniolă), iar noi Români n'am avut răgazul să creem o literatură în acele vremuri năprasnice; de abia ne-am putut mântui ființa prin puhoaiile năvălirilor. Limba însă pe care ne-au lăsat-o strămoșii lăstărită din același trunchiu ca și limbile romanice apusene, dar crescută departe de umbra ocrotitoare a culturii latine occidentale, nevoită să se reînnoiască din vechiul fond moștenit și să continue astfel vechi tendințe lingvistice romanice, neîmpiedecată de influența latinei scrise, prezentând, mai ales în lexicul, dar și în structura ei, multiple influențe streine, icoană vie a trecutului sbuciumat pe care l-a avut poporul care o vorbește, interesează în cel mai înalt grad pe lingvist. Pentru studiul cât mai apro-

fundat al evoluției limbilor romanice de apus e neapărată nevoie de a cunoaște soarta pe care a avut-o o limbă romanică în răsăritul Europei, în condițiuni de traiu fundamental deosebite de acelea din apus. De aceea româniștii tineri caută să învețe și românește pe lângă principalele limbi romanice occidentale.

Unul dintre acești linguiști — specialiști de limbi romanice — care ne-a studiat limba și ne-a cunoscut țara — a fost la noi în două rânduri, în 1934 la București, iar în 1938 la Cluj — este profesorul de limbi romanice dela Universitatea din Lund (Svedia), *Alf Lombard*.

Lingvist care mănuește cu multă îndemânare metodele cele mai recente ale științei sale, cunoscător excelent al limbilor romanice, dar mai ales al francezei — după tată e Francez de origine, — a consacrat mai multe lucrări de seamă studiului acestor limbi. (*Les constructions nominales dans le français moderne. Étude syntaxique et stylistique*. Uppsala-Stockholm 1930; *L'infinif de narration dans les langues romanes*, Uppsala 1936; *Une classe spéciale de termes indefinis dans les langues romanes*. Extras din *Studia Neophilologica*, XI, etc.). În aceste lucrări nu omite niciodată să compare faptele lingvistice românești cu acelea ale limbilor romanice din apus. De ex., în ultima lucrare amintită mai sus, cercetând termenii nehotăriți românești *ficine, fiece*, etc.; *oarecine, oarece*, etc.; *oricine, orice*, etc.; *vericine, verice*, etc.; *cineva, ceva*, etc.; *oarecumva*, etc., ajunge la concluzia că, în ciuda aspectului exterior destul de deosebit al grupului termenilor nehotăriți românești de acela al grupului occidental, totuși procedeul de formație al lor e, în fond, exact același ca în limbile romanice apusene. În felul acesta, în toată lumea romanică, avem un tip panromân de termeni nehotăriți formați dintr'un relativ-interogativ (*cine, ce*, etc.) și o formă verbală corespunzătoare formelor latinești „sit”, rom. *fie, fr, soif*,

it. *sia* etc ; „vis”, rom. *ori* ; „vult”, rom. *oare, va*, provenţală şi catalană *vol*, span. *vuel*, etc.; „velis (velles)”, rom. *veri*, it. *velle*, etc.

A. Lombard termină cu cuvintele :

„Grupul acesta al termenilor nehotărîţi constituie o dovadă modestă, printre altele, a utilităţii limbii române. Dacă faptele lingvistice proprii Galiei, Iberiei şi Italiei ne sunt preţioase pentru studiul romanităţii orientale, şi aceasta la rândul ei ne ajută să înţelegem mai bine marele domeniu continuu din apus”.

Dar romanistul suedez nu s'a ocupat de limba română numai în lucrări private la întreg domeniul romanic sau numai în numeroase recenzii făcute asupra unor studii de ale linguiştilor români (Iorgu Iordan, *Introducere în studiul limbilor romanice*, Sextil Puşcariu, *Limba română*, etc.); ca rezultat a şederii sale la noi în ţară ne-a dat un studiu de fonetică intitulat *La prononciation du roumain*. Uppsala 1935. E unicul studiu complet asupra pronunţării româneşti „literare”, făcut de un fonetician, posedând o ureche excelentă şi cunoştinţe lingvistice multilaterale. Cercetătorilor străini prin această lucrare le este mult uşurată învăţarea limbii noastre.

Alf Lombard ne este prieten. Fiind cunoscută deplina lui onestitate ştiinţifică şi perfectă lui obiectivitate, cuvântul ce-l spune în apus întru apărarea a ceea ce i se pare adevărat din punct de vedere ştiinţific şi just din punct de vedere uman va apăsa cu toată greutatea în cumpănă. Avem în faţa noastră întreg articolul său publicat în revista *Svensk Tidschrift* (Aprilie 1942) pe care l-au amintit toate ziarele noastre. Regretăm că nu-l putem publica aici. E însă destulă mângăere pentru noi de a şti că multe personalităţi din ţările occidentale au fost şi vor fi luminate — de articole şi studii asemănătoare aceluia al lui Alf Lombard — asupra chestiunii de a şti „care strămoşi au fost aci cei dintâi” şi „care popor este

aci în majoritate” şi prin urmare care trebuie să fie unica soluţie justă a problemei.

E. Petrovici

UN CUIB DE LUMINĂ

Am primit din oraşul nostru drag o carte, pe coperta căreia se află — icoană simbolică, — o bisericuţă, străjuită de doi brazi şi încunjurată de o cunună de spini. Ea se întitulează *Biserica din deal*, are 206 pag. şi este foarte simpatică în prezentarea ei tehnică, ceea ce face cinste Tipografiei Naţionale din acel oraş, de sub teasurile căreia a ieşit în acest an. Autorul ei este părintele Florea Mureşeanu, a cărui muncă devotată şi inteligentă pentru binele obştesc, am apreciat-o de mult, de când îl aveam tovarăş în cadrele Astrei, şi o apreciem mai ales acum când se desfăşoară în împrejurări atât de măştere. La pag. 62 a cărţii sale, păr. Mureşeanu spune despre slujba preoţiei că este „spinoasă până la martiriu, dar sublimă, ca şi care alta nu se mai găseşte nici în cer, nici pe pământ. În cer îngerii ar râvni să împlinească slujba preoţiei, iar pe pământ o situaţie similară din care să poţi sluji şi lui Dumnezeu şi neamului tău, nu există”. Părintele Mureşeanu a descoperit de mult acest secret al misiunii sale, pe care şi-o îndeplineşte cu atâta râvnă şi dragoste.

Lucrarea este o monografie a bisericii ortodoxe „din deal”, cea mai veche biserică românească din oraşul devenit capitală a Ardealului. Autorul a cules cu multă pietate, fărămă de fărămă, moaştele trecutului ei, pentru a ne înfăţişa prin graiul documentelor, cum s'a infiripat un cuib de lumină, cum a prins trăinicie, datorită vredniciei slujitorilor lui şi dragostei cu care a fost încunjurat din partea credincioşilor, până când, după biruinţa dreptăţii şi cu energia marelui ierarh Nicolae Ivan, din cuibul de lumină s'a desprins soarele din Piaţa Cuza-Vodă. Cunoaştem astfel împrejurările în cari a fost ridicată biserica, în 1796, ni se descrie toată înzestrarea şi

podoabele ei, se face biografia vrednicilor ei preoți, se arată — atâta cât permit împrejurările, — activitatea lor creștinească și românească, se insistă asupra epitropilor și a credincioșilor și ni se dă la sfârșit un insemnat număr de documente. Întâlnim printre credincioși, alături de nume modeste, câțiva dintre bărbații iluștri de altădată: un Iacob Bologa, fostul președinte al Astrei, un Ilie Măcelaru, D-rul Vasici și alții. Am citit cu interes pomelnicul epitropilor de astăzi ai acestei biserițe și în deosebi documentele din anexe, provenite în cea mai mare parte dela Andrei Șaguna. Marele arhieru a simțit, dela începutul urcării sale în scaun, importanța acestui cuib de lumină, l-a sprijinit deci cu toată energia, căutând să-i dea slujitori vrednici și să-l facă iubit de credincioșii unui atât de important centru politic și cultural. A avut norocul să descopere în protopopul Vasile Roșiescu un slujitor devotat și stăruitor al acestei biserițe. Se poate vedea din aceste documente cu câtă strășnicie urmărea marele ierarh selecționarea severă a preoților și a dascălilor. Cutare tânăr — scrie el lui Roșiescu — „nu este bisericos, nici cântăreț în biserică și doară nu știe nici să citească din cărți bisericești; pentru aceea examinează-l mai înainte ca nu cumva, sub pretextul de a scăpa de recrutație va el să se facă dascăl cu nume, iar nu cu faptă”; iar altul „e prea crud; să mai fie încă dascăl ca să se mai coacă și așa, într'un timp mai îndelungat, să dea dovezi de îndreptare”. „Așa dar trebuie să avem păstori harnici — mai spune el — cari să știe a se lupta cu vrăjmașii, căci amici nu avem, nici este dreptate în lume și așa, dacă nu vom căuta să avem preoți harnici, atunci vom fi batjocura lumii și vom pieri ca ticăloși”. Poruncile lui sunt de obicei scurte și aspre, ca ale unui adevărat comandant. Când primește însă dovezi convingătoare de împlinire a datoriei, atunci își revarsă căldura sufletului: „Așa să fiți iubiților, totdeauna

în bună înțelegere și Dumnezeu nu ne va lăsa, ci va face să sporim ca și pomul cel răsădit lângă izvoarele apelor, carele rodul său dă în vremea sa și frunza lui nu cade, nici se veștezește”.

Aceste cuvinte înțelepte ar trebui să și le înscrie în inimă toți frații astăzi în suferință. I. B.

O CARTE DESPRE BLAJ

D-l Radu Brateș, un tânăr profesor și scriitor ardelean, ne-a surprins în zilele acestea cu o carte despre orașelul dela imbinarea Târnavelor, de numele căruia se leagă atâtea momente mari din istoria noastră. Ea se numește *Aspecte din viața Blajului* (Blaj, Tipografia Seminarului, 1942, 170 p.) și este un fel de biografie a acestei fortăreți de creație și dărzenie românească. Venind după *Evocările* pline de duioșie ale regretatului Alexandru Lupeanu-Melin, și după lunga serie de cercetări ale neobositului St. Manciuș, întemeiate în cea mai mare parte pe documente inedite, cartea d-lui Radu Brateș, fără să aducă lucruri noi, își are totuși rostul și semnificația ei. „Scrierea mea — spune autorul — vrea să fie o istorie pitorească a Blajului, bazată însă pe o serioasă documentare. Ea urmărește să fie o lucrare de sinteză și de interpretare, să redea specificul orașului și al istoriei sale, peisajul său moral”. D-l Brateș a scos dintr'un mare număr de lucrări privitor la Blaj și la oamenii lui tot ceea ce putea primi interpretarea amintită și și-a grupat apoi materialul în patru capitole mari: 1. Aspecte; 2. Spiritul Blajului; 3. Figuri și momente istorice; 4. Insemnări despre Blaj. D-sa se întemeiază deci înainte de toate pe text, pe citat. Să-i recunoaștem că a ales aceste texte cu multă înțelegere pentru semnificația, frumusețea și puterea lor evocativă, încât chiar dacă lucrarea n'ar fi decât o antologie, s'ar citi cu multă plăcere și folos. Firește că multe din aceste texte sunt cunoscute, sunt însă și atâtea care au fost date

uitării și în tot cazul n'au mai fost reunite până acum într'o lucrare cu acest scop. Am citit cu toții de pildă celebrul fragment despre limba românească din discursul dela 1861 al lui Timotei Cipariu, sau cuvintele de foc rostite de Augustin Bunea la Alba-Iulia în 1909; le găseam însă anevoie când aveam nevoie de ele. Dar înafară de acestea, în cartea d-lui Brateș sunt reunite atâtea texte pe nedrept uitate, încât am simțit o mare bucurie întâlnindu-ne din nou cu ele, răcorindu-ne sufletul cu prospețimea lor inepuizabilă. Așa sunt de pildă cele câteva fragmente despre adunarea din 1848 de pe Câmpia Libertății, desprinse din *Memoriile* lui Vasile Moldovan; sau din cuvântările mitropolitului Sterca Suluțiu; din Pronunțamentul dela Blaj; din scâpărările pline de ironie țărănească ale lui Moldovănuș; etc. Foarte aceste texte autorul le-a interpretat, le-a stors cu inteligență întreaga semnificație. Pentru că, după cum spuneam, această carte are o semnificație. D-l Brateș a lăsat pe alții să vorbească despre Blaj, mai întâi Blăjenilor înșiși, apoi neamului întreg. Neamul trebuie să știe, prin glasul unora din cei mai aleși fii ai lui ce a însemnat pentru ridicarea lui acest centru de lumină și energie, pe care pe nedreptul îl ignorează sau îl chiar jignește, spre paguba tuturor. Dar e bine să-l știe acest lucru și Blăjenii de astăzi, pentru a păși cu mai multă vrednicie, pe urmele înaintașilor. „Când Blajul se va resemna la o atitudine pasivă — spune d-l Brateș — își va pierde însuși sensul existenței. Azi chiar Blajul pare convins că el aparține istoriei. E o falsă perspectivă aceasta. Blajul trebuie coborât din istorie în actualitatea vie, să determine sensuri și poziții, cum a făcut-o atunci când a intrat în istorie... să dea un semn de îndrumare în acțiunile mari naționale și culturale”. Foarte cuminte precizează d-l Brateș și raporturile Blajului cu biserica ortodoxă: „În ce privește raporturile cu

biserica ortodoxă trecutul trebuie să ne fie iarăși îndreptar. Am arătat în capitolele anterioare că cele două biserici românești, în momentele mari ale destinului nostru au mers mână în mână și că din buna lor înțelegere neamul a avut numai de câștigat, nimic de pierdut. Lucrul acesta trebuie înțeles pe deplin și pentru totdeauna. Să dispară odată părerea greșită și dăunătoare că Biserica unită este un regretabil accident istoric. Rivalitatea să se exercite numai în bine, fără disensiuni și jigniri, spre gloria lui Dumnezeu și mântuirea acestui neam pe care-l servesc amândouă bisericile. Trebuie deci o muncă pașnică de zidire creștinească, fără nicio altă preocupare” (p. 162).

Intru cât privește punctele de orientare, pentru activitatea viitoare, d-sa cere aceluia care au în mână destinul Blajului: Crearea condițiilor necesare pentru ca numeroșii intelectuali ai acestui centru să poată lucra în condițiuni științifice mulțumitoare; păstrarea legăturilor cu Apusul luminat; crearea unei edituri; creșterea marelui număr de elevi ai Blajului în spiritul tradiției lui de sever și eroic naționalism; cultivarea pasionată a dragostei pentru limba, literatura, istoria națională și cultura clasică.

D-l Brateș este un reprezentant al generației tinere blăjene. Este în spiritul tinereții să critice prezentul, să încerce să-l depășească. Atunci când această atitudine, pornește dintr'un adânc simț al răspunderii istorice, când ia-i cu curaj pe umerii tăi povara unor înaintași atât de glorioși, ea nu poate fi privită decât cu înțelegere. De aceea, afară de faptul că lucrarea d-sale are un rost educativ, pentru tineretul care vrea — și trebuie să cunoască, — mai ales în aceste vremuri când trebuie să ne pipăim toate încheieturile organismului național — sensul istoric al Blajului, ea poate fi semnalul unei afirmări pe care vom urmări-o cu toată simpatia.

I. B.